

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ВИПУСК 5

**КИЇВ
2018**

Фахове видання

**з філософських, педагогічних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
(№326 від 04.04.2018 року)**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 22989-12889 ПР від 11 грудня 2017 року

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол № 13 від 17 квітня 2018 року)

Шеф – редактор:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор:

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Співредактори:

Топузов О. М., доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Савельєв В. Л., доктор історичних наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор:

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, проф. (Польща, Ополе)

Андрюкайтене Р., доктор PhD соціальних наук (менеджмент) (Литва, Маріямполе)

Базалук О. О., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Бак М., доктор філософських наук (Польща, Ополе)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Ван Цзин доктор наук, професор (Китай)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Жалдак М. І., доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України (Україна, Київ)

Калініна Л.М. доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Корець М. С., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Макаренко Л. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Свириденко Д.Б., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Сергієнко В. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Терепищій С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Чжу Декуан доктор наук, професор (Китай)

Яшанов С. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо). Розрахований на фахівців гуманітарних наук.

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ :

«Видавництво «Гілея», 2018. – Випуск 5 : гуманітарні науки. – 126 с.

**NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY**

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

HUMANITIES SCIENCES

VOLUME 5

KYIV
2018

Scientific professional publication on pedagogy and philosophy
(order of the Ministry of Education and Science No. 326 dated April 4, 2018)

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Certificate of printed mass media's state registration:
Series KB № 22989-12889 IIP from December 11th, 2017

Printed by decision

Academic Council of National Pedagogical Dragomanov University
(protocol № 13 from May 17th, 2018)

Honored Chief Editor:

Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor:

Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Co-editor:

Topuzov O. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Vashkevych V. M., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Saveliev V. L., Doctor of Historical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor:

Mordous I. O., Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Andrushkevych F., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, (Poland, Opole)

Andriukaitene R., Doctor of Social Sciences (Management) (Lithuania, Marijampole)

Bak M., Doctor of Philosophical Sciences (Poland, Opole)

Bazaluk O. O., Doctor of Philosophical, Professor (Ukraine, Kyiv)

Bobrytska V. I., Doctor of Pedagogical Sciences Professor, (Ukraine, Kyiv)

Bondarenko V. D., Doctor of Philosophical, Professor (Ukraine, Kyiv)

Wan Jing Doctor of Sciences, Professor (China)

Vernydub R. M., Doctor of Philosophical Sciences Professor, (Ukraine, Kyiv)

Voronkova V. G., Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Zhaldak M. I., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Kalinina L.M., Doctor of Pedagogical Sciences Professor, (Ukraine, Kyiv)

Korets M. S., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Makarenko L. L., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Svyrydenko D. B., Doctor of Philosophical Sciences, Docent (Ukraine, Kyiv)

Serhiienko V. P., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Terepyshchyi S. O., Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Zhu Dequan Doctor of Sciences, Professor (China)

Yashanov S. M., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv).

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalisational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.). It is designed for specialists in the humanities.

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : «Publishing house «Hileya», 2018. – Volume 5 : humanities science. – 126 p.

©Editorial board , 2018

©Authors of articles, 2018

©National Pedagogical Dragomanov
University , 2018

©PE Publish House Hileya, 2018

ЗМІСТ

СТРАТЕГІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

<i>Гальченко М.С.</i>	Інтелект і мислення в концептах учасної епістемології	7
<i>Воронкова В.Г., Нікітенко В.О.</i>	«Stem-education» as one of the main trends of informational and innovative education of the post-colonial world	16
<i>Кондур О.С.</i>	Глобалізація як передумова і контекст комплексного впливу на розвиток освіти	25
<i>Гловацкая Е.П.</i>	Направленность высшего образования на формирование личности интеллигента	36

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

<i>Поворознюк С.І.</i>	Використання дитячого фольклору у вихованні та розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб	46
<i>Мордоус І.О., Куценко І.М.</i>	До питання про використання педагогічних технологій у роботі з навчання дітей молодшого дошкільного віку іноземної мови	53

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

<i>Титова Н.М.</i>	Вплив реалізації міждисциплінарних зв'язків на якість підготовки педагогів професійного навчання	66
<i>Гуменюк Т.Б.</i>	Проектування фахівців майбутнього у процесі професійно-педагогічної підготовки в університеті	77
<i>Коленко А.В.</i>	Формування навичок професійного фонаційного дихання на основі методичних прийомів та комплексної системи вправ у класі сценічної мови	96

РЕЛІГІОЗНАВЧІ СТУДІЇ

<i>Хромец В.Л.</i>	Об'єкт, предмет богослов'я та його розмежування з іншими сферами знання про релігію	109
--------------------	---	------------

CONTENT

STRATEGIES OF HIGHER EDUCATION

Halchenko M.	Intelligence and thinking in concepts of contemporary epistemology	7
Voronkova V., Nikitenko V.	«Stem-education» as one of the main trends of informational and innovative education of the post-colonial world	16
Kondur O.	Globalization as a precedence and the context of a comprehensive on the development of education	25
Glovatskaya Ye.	Directivity of the higher education for the forming of the intelligent personality	36

PRE-SCHOOL EDUCATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

Povoroznyuk S.	The use of children's folklore in the education and development of preschool children from the families of ATO participants and internally displaced persons	46
Mordous I., Kutsenko I.	To the issue of pedagogic technologies use in work on teaching of foreign language to junior preschool children	53

PEDAGOGY OF HIGH SCHOOL

Tytova N.	The impact of the implementation of interdisciplinary connections on the quality of training of teachers of vocational training	66
Humeniuk T.	Designing a specialist of the future in the process of professional and pedagogical training at the university	77
Kolenko A.	Formation of skills of a professional phonational breathing on the basis of methodical techniques and a complex system of exercises in the class of stage speech	96

RELIGIOUS INNOVATIVE STUDIES

Khromets V.	Object, subject of theology and its distribution with other sciences of religion	109
--------------------	--	------------

СТРАТЕГІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 130.2;37.03

ІНТЕЛЕКТ І МИСЛЕННЯ В КОНЦЕПТАХ СУЧАСНОЇ
ЕПІСТЕМОЛОГІЇINTELLIGENCE AND THINKING IN CONCEPTS OF CONTEMPORARY
EPISTEMOLOGY

М.С. Гальченко

Актуальність дослідження. Сучасні дискусії про знання в умовах інформаційного світу демонструють зростаючу актуальність питання про філософський і освітній статус концепції когнітивності, в контексті якої визначають можливості інтелекту і діяльності мислення. Зростання кількості когнітивних теорій в останній час показує необхідність аналізу їх взаємозв'язку з процесом пізнання і продуктивним мисленням.

Постановка проблеми. В чому полягає сенс когнітивності в процесах розвитку сучасних епістемологічних дискурсів, центральне місце в яких належить питанням інтелекту, його відношення зі структурами життєдіяльності, мисленням і спілкуванням індивідів?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема когнітивності в останні роки привернула увагу ряду вітчизняних і зарубіжних дослідників. Її вивченню присвячені роботи Р. Болбакова, В. Раєва, В. Нечаєва, Ф. Крейка, П. Цветкова, М. Зав'ялової, І. Соловйова, Дж. Лаккоффа, Т. Хілла, Г. Говарда та інших. Окреме місце займають роботи Ю. Шилкова, К. Лоренца, К. Поппера, У. Мотурано, Ф. Варели та інших по вивченню інтелекту в когнітивному процесі.

Постановка завдання. В результаті динаміки розвитку

Urgency of the research. Contemporary discussions about knowledge in the information world demonstrate the growing relevance of the question of the philosophical and educational status of the concept of cognition, in the context of which determine the capabilities of intelligence and the activity of thinking. The growth of the number of cognitive theories in recent times shows the need to analyze their relationship with the process of knowledge and productive thinking.

Target setting. What is the meaning of cognition in the development of contemporary epistemological discourses, the central place in which is the issue of intelligence, its relationship with the structures of life, thinking and communication of individuals?

Analysis of recent research and publications. The problem of cognition in recent years has attracted the attention of a number of domestic and foreign researchers. The works by R. Bolbakov, V. Raev, V. Nechaev, F. Kreik, P. Tsvetkov, M. Zavialova, I. Soloviev, J. Lacoff, T. Hill, G. Howard and others are dedicated to the study. A separate place is taken by Y. Shilkova, K. Lorentz, K. Popper, U. Motoryano, F. Varela and others in studying intelligence in the cognitive process.

Setting objectives. As a result of the dynamics of a society development based

суспільства, заснованого на знаннях, інформації, творчості, виникає необхідність аналізу процесу діяльності мислення в структурах когнітивності, які являють собою складні внутрішні механізми. Водночас пізнання і продуктивне мислення є постійними процесами конструювання світу в системах соціального життя і міжіндивідуального спілкування. В межах статті визначено завдання виявити основні стратегії розвитку інтелекту та мислення в процесах когнітивності.

Виклад основного матеріалу.

Епістемологічні структури не постають усвідомленим змістом мислення, проте вони визначають його конкретну форму. Даний феномен характерний як для повсякденного, так і наукового мислення. Зростання кількості когнітивних теорій виявляє їх соціальний аспект, зв'язок з бергсонівською теорією антиінтелектуального інтуїтивізму. Адаптація інтелекту до соціальної історії забезпечила мислення внутрішньою структурою у відповідності реаліям зовнішнього світу. Важливе значення у дослідженні когнітивності має концепція «автопоезису» – теорії самовідтворення живих систем. Це перша наукова теорія, що долає поділ розуму і матерії. Когнітивні передумови діяльності мислення слугують засобами міждисциплінарного співробітництва щодо його складних і суперечливих процесів.

Висновки. Абстрактний характер інтелекту, який досягає свого найбільш повного вираження в науковому пізнанні і культурі, знаходить реалізацію в мисленні. Воно є результатом тривалої еволюції людства. Системне вивчення інтелекту і мислення породило міждисциплінарний розгляд «когнітивістики» на всіх рівнях теорії і

on knowledge, information, creativity, there is a need to analyze the process of thinking activity in the structures of cognition, which are complex internal mechanisms. At the same time, knowledge and productive thinking are constant processes of constructing the world in systems of social life and interpersonal communication. Within the article, the task is to identify the main strategies for the development of intellect and thinking in the processes of cognition.

Presenting main material.

Epistemological structures do not appear to be the conscious meaning of thinking, but they define its concrete form. This phenomenon belong to both everyday and scientific thinking. The growth of the number of cognitive theories reveals their social aspect, the connection with the Bergsonian theory of anti-intellectual intuitionism. Adaptation of intelligence to social history provided the thinking with the internal structure in accordance with the realities of the outside world. Of great importance in the study of cognition is the concept of "autopoiesis" - the theory of self-reproduction of living systems. This is the first scientific theory that overcomes the division of reason and matter. The cognitive preconditions of the activity of thinking serve as means of interdisciplinary cooperation on its complex and contradictory processes.

Conclusions. The abstract character of the intellect, which achieves its most complete expression in scientific knowledge and culture, is realized in thinking. It is the result of the long evolution of mankind. Systemic study of intelligence and thinking has given rise to a multidisciplinary examination of "cognitive science" at all levels of theory and life. The productivity of thinking in

конкретного життя. Продуктивність мислення при вирішенні глобальних проблем людського існування залежить від конкретних способів спілкування та діяльності індивідів.

Ключові слова: когнітивістика, інтелект, мислення, пізнання, суб'єкт, структура, теорія.

solving global problems of human existence depends on specific ways of communication and activities of individuals.

Keywords: cognitive science, intellect, thinking, cognition, subject, structure, theory.

Актуальність дослідження. Сучасні дискусії про знання в умовах інформаційного світу демонструють зростаючу актуальність питання про філософський і освітній статус концепції когнітивності, в контексті якої визначають можливості інтелекту і діяльності мислення. Зростання кількості когнітивних теорій в останній час показує необхідність аналізу їх взаємозв'язку з процесом пізнання і продуктивним мисленням.

Постановка проблеми. В чому полягає сенс когнітивності в процесах розвитку сучасних епістемологічних дискурсів, центральне місце в яких належить питанням інтелекту, його відношення зі структурами життєдіяльності, мисленням і спілкуванням індивідів?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема когнітивності в останні роки привернула увагу ряду вітчизняних і зарубіжних дослідників. Її вивченню присвячені роботи Р. Болбакова, В. Раєва, В. Нечаєва, Ф. Крейка, П. Цветкова, М. Зав'ялової, І. Соловйова, Дж. Лакоффа, Т. Хілла, Г. Говарда та інших. Окреме місце займають роботи Ю.Шилкова, К.Лоренца, К.Поппера, У.Мотурано, Ф. Варели та інших по вивченню інтелекту в когнітивному процесі.

Постановка завдання. В результаті динаміки розвитку суспільства, заснованого на знаннях, інформації, творчості, виникає необхідність аналізу процесу діяльності мислення в структурах когнітивності, які являють собою складні внутрішні механізми. Водночас пізнання і продуктивне мислення є постійними процесами конструювання світу в системах соціального життя і міжіндивідуального спілкування. В межах статті визначено завдання виявити основні стратегії розвитку інтелекту, мислення в процесах когнітивності.

Виклад основного матеріалу. В когнітивних структурах результати активності, спрямованої на пізнання, до певної міри усвідомлювані, але її внутрішні механізми майже повністю здійснюються несвідомо. Наприклад, суб'єкт більш-менш точно знає, що він думає з приводу тієї чи іншої проблеми або предмета, і не сумнівається у своїх думках. Але, не дивлячись на те, що це вірно стосовно результатів мислення, суб'єкт зазвичай не усвідомлює структур, що спрямовують його

мислення. Структури визначають, що він може або не може робити і що він повинен робити, у тому сенсі, що мислення з необхідністю підпорядковується певним логічним відносинам. Пізнавальні структури не є усвідомленим змістом мислення, проте саме вони нав'язують мисленню конкретну форму. Ці форми залежать від рівня розвитку суб'єкта, започаткованого у ранніх періодах становлення. Оскільки мислення – це «несвідомо діяльність розуму», як вважає Ж.Піаже, то «когнітивне несвідоме» складається з набору структур і функцій; суб'єкт усвідомлює лише їх результати. Мова йде про те, що навіть тоді, коли суб'єкт усвідомлює «зміст» свого мислення, він ігнорує функціональні та структурні причини, що «детермінують» хід його думок. Іншими словами, він не має доступу до «внутрішніх механізмів», що «направляють» його мислення [4, с. 126].

Цей феномен характерний як для повсякденного, так і наукового мислення. Наприклад, математичне мислення завжди несвідомо підпорядковувалося певним структурним законам, які ідентичні, зокрема, результатам, отриманим у математиці. Найважливіші з них були встановлені в явній формі тільки в ХІХ ст. (Е. Галуа), хоча помітні вже в «Елементах» Евкліда. Нині основні положення «теорії груп» визнані фундаментальними. Аналізуючи свій спосіб міркувань і способи міркування своїх сучасників, Арістотель зрозумів деякі найпростіші структури класів і силогізмів, однак не усвідомив структури логіки відносин (установлених в ХІХ ст. Морганом), незважаючи на те, що сам явно користувався ними. Якщо «когнітивне несвідоме» діє у сфері наукового мислення (одним із завдань якого є дослідження когнітивних структур), то зрозуміло, що воно «бере участь» у всіх інших «типах мислення» [4, с. 126-127], – зазначає Ж. Піаже.

Кількість когнітивних теорій в останні роки значно зросла, і, як правило, усі вони відштовхуються від концепції Ж. Піаже. Однак поряд з внутрішніми «операційними схемами», які проектуються на психіку, виникли «теорії розвитку», у яких операційні схеми стали проектуватися на зовнішнє середовище, тобто на завдання, які вирішує суб'єкт. Однією з таких концепцій є теорія Р. Кейса, в якій психіка та свідомість розглядається з виключенням емоційно-вольових процесів, які є лише «апаратом» для вирішення пізнавальних завдань [4, с. 129].

Водночас потрібно враховувати вплив менталітету на формування концептів. Для когнітології ключовим є поняття «когніція», що означає пізнання, розуміння, розпізнавання. «Когніція» і «концепт» належать до сфери інтуїтивного «відчуття пізнання», а поняття – до «дискурсивної сфери». Разом вони складають «когнітивну базу». «Існує інваріант

сприйняття тексту, – вказує В. Красних, – який входить у «когнітивну базу» читача як представника лінгвокультурної спільноти. Під терміном «когнітивна база» розуміється певним чином структурована сукупність обов'язкових знань, раціонально-детермінованих і мінімізованих уявлень того чи іншого співтовариства, чий культурний менталітет впливає на формування й існування концептів» [2, с. 64].

Інший, соціальний аспект когнітології репрезентує позицію О.Якимової, згідно якої «соціальні уявлення – це когнітивні системи, в яких не просто представлені думки, образ або настанова щодо певного об'єкта, а відображена теорія або навіть галузь знання в особливому її розумінні – як спосіб ідентифікації та організації реальності. Соціальність подібних когнітивних систем, що впорядковують образ світу, обумовлена не лише тим, що в них представлена саме соціальна реальність, а й тим, що ці системи загальнозначимі для багатьох індивідів, з допомогою яких конструюється реальність їх соціальних груп, яка у свою чергу детермінує соціальну поведінку» [8, с. 5].

В сучасній теорії пізнання англійський епістемолог Т. Хілл подає свою версію когнітивності, яку він пов'язує з філософією А. Бергсона. «Процес пізнання, на думку Бергсона, – зазначає вчений, – своїм корінням сягає глибоко в процес еволюції, в якому творча сила життя постійно проявляється в усе нових формах. Саме існування життя вимагає, з одного боку, «накопичення потенційної енергії з матерії», з іншого – її витрачання «переривчастим, вибуховим способом, у русі» [6, с. 245].

В контексті бергсонівської логіки мислення інтелект поступається інстинкту в тому, що його застосування вимагає набагато більших зусиль (однак він перевершує інстинкт у гнучкості і багатстві організації). Інтелект відкриває перед діяльністю безмежне поле, роблячи її більш вільною. Інтелект, інстинкт та їх комбінації є основою не тільки наукового пізнання, а й усього того, що в будь-якому сенсі можна назвати знанням. Це означає орієнтацію інтелекту від самого початку на матерію. В результаті інтелект і матерія послідовно пристосовувалися один до одного, набули однієї загальної форми. Оскільки інтелект орієнтується виключно на матерію, він «стає просторовим», диференціюється й поділяє дійсність такими способами, які «відповідають його власним практичним цілям і не враховують ніяких інших міркувань». Тому він, наприклад, відділяє якості, які містяться в досвіді, одне від одного як абсолютно відокремлені й відмінні, не визнаючи їх взаємопроникнення. Так само інтелект виокремлює з безперервного «потoku» певні об'єкти, які він «сприймає як тотожні самим собі в процесі змін» [6, с. 246].

Інтелект виділяє також систему дискретних чисел і в термінах цієї

системи поділяє свої об'єкти з метою вимірювання, не враховуючи їх природних зв'язків. Абстрактний характер інтелекту взагалі, і зокрема в науці, у якій він досягає свого найповнішого вираження, особливо чітко проявляється в часовому вимірі. Оскільки «основне завдання інтелекту – передбачити стан речей у певний момент майбутнього, він може не цікавитися тим, що відбувається в проміжках між спостережуваними положеннями, і, як правило, ігнорує ці проміжки. Якщо для передбачення інтелекту необхідно знати деякі проміжні стани, то розбиває тривалість на дрібніші проміжки, але, як і раніше, залишається байдужим до того, що відбувається в середині цих проміжків» [6, с. 248]. І хоча наука прагне визначити характер будь-якого можливого стану, вона досягає цього, переходячи до більш коротких проміжків, не охоплюючи потік речей. Ніяке укладання станів «спокою» не може дозволити інтелекту «схопити» рух.

На підтвердження цього можна навести міркування К. Поппера, які концептуалізують теоретичний дискурс з характеристики когнітивності як пізнавальної здатності людини. «Специфічно людська здатність пізнавати і здатність створювати наукове знання, – зазначає вчений, – є результатами природного відбору. Вони тісно пов'язані з еволюцією специфічно людської мови». І далі продовжує: «Еволюція наукового знання являє собою в основному еволюцію теорій. Це – дарвіністський процес. Теорії стають досконалішими завдяки природному відбору. Вони дають нам кращу й гіршу інформацію про дійсність. Вони все більше й більше наближаються до істини. Усі організми вирішують проблеми: проблеми народжуються разом з виникненням життя» [5, с. 57]. Автор має на увазі не лише життя в його природній визначеності, а насамперед життя соціальне, а якщо конкретніше – життя інтелектуальне, у якому одне з основних місць належить когнітивним процесам.

Усі закономірності нашого інтелекту, які ми розглядаємо як апріорні, аж ніяк не примхи природи. Ми зможемо зрозуміти їхній сутнісний сенс, тільки якщо візьмемо до уваги їхню функцію. Фотокамера не з'явилася б на світ без активного розвитку фотосправи задовго до того, як була сконструйована. Зібрана фотокамера з усіма неймовірно тонко продуманими та злагоджено діючими деталями свого хитромудрого механізму не впала з неба, так само не з неба звалився і наш нескінченно більш дивовижний «чистий розум». Він теж досяг відносної досконалості завдяки своїй активності, на основі взаємодії з «річчю в собі». Існують більш і менш коректні судження про зовнішній світ. Тому співвідношення між світом феноменів і «річчю в собі» не є встановленим раз і назавжди якимись ідеальними законами форми, які чужі, сторонні природі й у принципі недоступні для дослідження. Судження, сформовані на основі

таких “розумових потреб”, не мають незалежної й абсолютної цінності. Найімовірніше, наші категорії та форми інтуїції цілком природні. Як будь-який інший орган, вони – суть еволюційно розвинених рецепторів для сприйняття та ретроактивності утилізації тих закономірних впливів речі в собі, з якою ми змушені взаємодіяти, якщо хочемо вижити та зберегти свій рід» [3, с. 21].

Важливе значення для когнітології має теорія пізнання та концепція «автопоезиса» чілійських учених Умберто Матурано і Франсіско Варели. У 1970–1980-х роках вони створили повноцінну теорію, що відома як «сантьягівська теорія пізнання». За минулі двадцять п’ять років системне вивчення людського розуму породило різнобічний міждисциплінарний розгляд «когнітивістики». Цій новій науці «вдалося вийти за традиційні межі біології, психології та ґносеології» [1, с. 56].

Основне досягнення названої теорії учення полягає в ототожненні процесу пізнання з процесом життя. Іншими словами, пізнання – це власне процес життя. Ментальна діяльність – це організуюча діяльність живих систем на всіх рівнях життя. Взаємодія живого організму – рослини, тварини або людини з навколишнім середовищем – це когнітивна взаємодія. Отже, життя і пізнання нерозривно пов’язані. Розум, або, точніше, ментальна діяльність, іманентний матерії на всіх рівнях живого. Це – радикальне розширення концепції пізнання, а разом з нею й концепції розуму. З цієї нової точки зору пізнання охоплює весь процес життя, зокрема сприйняття, емоційну діяльність і поведінку, при цьому наявність мозку й нервової системи не обов’язкова.

У представленій теорії пізнання тісно пов’язане з «автопоезисом» – самовідтворенням живих мереж (систем). Визначальною характеристикою «автопоетичної системи» є її безперервні структурні зміни, які одночасно зберігають мережеву організаційну модель. Компоненти мережі постійно породжують і перетворюють один одного по двом різним шляхам. Перший тип структурних змін – самовідновлення (кожний живий організм постійно оновлює себе). Однак при цих безперервних змінах організм зберігає свою сукупну своєрідність («організаційний патерн»). Другий тип змін у живій системі охоплює ті, які створюють нові структури – устанавлюють нові зв’язки в автопоетичній мережі. Ці зміни, що мають поступальний характер, також відбуваються безперервно. Їх зумовлюють або впливи навколишнього середовища, або внутрішня динаміка системи [1, с. 56-57].

Живі системи реагують на зовнішні подразнення автономно, шляхом структурних перебудов, тобто змін структури свого зв’язку із середовищем. Жива система не тільки сама визначає свої майбутні структурні зміни, вона також визначає, які зовнішні подразники стануть їх причиною. Іншими

словами, жива система зберігає за собою свободу вирішувати, що саме помічати у своєму оточенні й на що реагувати.

Водночас пізнання – це не відображення певного світу, що існує самотійно, а постійне конструювання світу в процесі життєдіяльності. Взаємодії живої системи з оточенням суть пізнавальні акти, і сам процес життєдіяльності – це процес пізнання. Тобто жити – означає пізнавати. У міру того, як організм рухається індивідуальним шляхом структурних змін, кожна така зміна відповідає акту пізнання. Це означає, що навчання й розвиток – дві сторони однієї медалі. Ототожнення розуму або ж пізнання з процесом життєдіяльності – це нова для науки ідея і одна з найглибших і найдавніших інтуїтивних здогадок людства [1, с. 58-59].

Концептуальний прорив «сантьягівської теорії» стане найбільш очевидним, якщо ми повернемося до питання про зв'язок між розумом і тілом. У аналізованій теорії цей зв'язок простий і недвозначний. Картезіанське уявлення про розум як про мислячу річ відкидається. Розум більше не річ, а процес – процес пізнання, що ототожнюється з процесом життєдіяльності. Мозок – це специфічна структура, за посередництва якої цей процес протікає. Зв'язок між розумом і тілом, таким чином, – це зв'язок між процесом і структурою. Більше того, мозок не єдина з таких структур. У процесі пізнання бере участь уся структура організму, незалежно від того, має він мозок і центральну нервову систему чи ні. Очевидно, «сантьягівська теорія пізнання» – це перша наукова теорія, що долає картезіанський поділ розуму і матерії, а тому має далекосяжні наслідки. Розум та матерія більше не належать до двох різних категорій, а можуть розглядатися як представники процесу і структури, що доповнюють один одного – двох аспектів феномену життя. На всіх рівнях життя, починаючи з найпростіших клітин, розум і матерія, процес і структура нерозривно пов'язані між собою [1, с. 61].

Отже, практика сучасного життя радикально розширила масштаби людської діяльності й ускладнила способи її суб'єктного здійснення. Наприклад, продуктивність мислення при вирішенні наявних глобальних проблем людського існування безпосередньо залежить від конкретних способів міжсуб'єктних відносин спілкування та діяльності людей. Когнітивні закономірності мислення, які проявляються у сфері повсякденного й різних формах спеціалізованого спілкування, стають предметом більш детального вивчення у філософській теорії пізнання, наук когнітивного й культурологічного циклу. Зокрема, серед способів мислення як інтерсуб'єктної діяльності перевага надається діалогу, грі й розумінню – способам, які мають «універсальне соціокультурне й когнітивне значення» [7, с. 218].

Реалізація стратегії аналізу мисленнєвої діяльності дає можливість по-новому поглянути на її когнітивно-суб'єктні закономірності, які проявляють себе в численних практичних, пізнавальних і комунікативних ситуаціях життя людей. На основі цього можна розраховувати на досягнення узагальнюючого когнітологічного синтезу понять про мислення, відмінного від того, який отримується «під тиском» філософських традицій. Очевидно, що когнітивна взаємодія мислення й таких суб'єктно-особистісних факторів людської свідомості, як емоційно-ціннісний, регулятивно-вольовий й інтуїтивний, містить у собі нові проблемно-тематичні можливості аналізу. У зв'язку з цим потрібно розглядати проблему мислення як результат і одночасно атрибут когнітивності.

Висновки. Структура й когнітивні передумови мислення, забезпечуючи збереження цілісного погляду на його природу, слугують засобами міждисциплінарного співробітництва щодо його складних і суперечливих процесів. Незважаючи на галузеву неспівмірність та своєрідний понятійний апарат, вони не можуть розвиватися без філософського обґрунтування. Когнітивно-логічний аспект мисленнєвої діяльності пов'язаний з її об'єктною характеристикою та виражається категоріальними формами. Логічний підхід співвідноситься з об'єктно-формальним значенням мислення, а психологічний – пов'язаний з його суб'єктно-діяльнісними обґрунтуваннями. При цьому міра співвідношення філософсько-епістемологічного та психологічного аспектів обумовлені зв'язком з індивідуально-особистісними особливостями мисленнєвої діяльності. Дотримання міждисциплінарних вимог до предметно-понятійних відмінностей філософського й психологічного підходів до мислення, принципової незведеності одного до іншого гарантує правильність їх співвідношення. З іншого боку співвідношення філософії та психології мислення знаходяться дисципліни соціогуманітарного циклу. Серед них потрібно звернути увагу насамперед на ті, які відповідають завданням аналізу мисленнєвої діяльності в системі пізнавальних відносин.

Список використаних джерел

1. Капра, Ф., 2004. 'Скрытые связи', М. : ООО Издательский дом «София», 336 с.
2. Красных, ВВ., 2001. 'Основы психолингвистики и теории коммуникации', М. : ИТДГК Гнозис, 270 с.
3. Лоренц, К., 2000. 'Кантовская концепция а priori в свете современной биологии', *Эволюция. Язык. Познание*, М. : Языки русской культуры, с. 15-41.
4. Пиаже, Ж., 1996. 'Аффективное бессознательное и когнитивное бессознательное', *Вопросы психологии*, № 6, с. 125-131.

5. Поппер, К., 2000. 'Эволюционная эпистемология', *Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики*, М. : Изд-во УРСС, с. 57-74.
6. Хилл, Т., 1965. 'Современные теории познания', М. : Прогресс, 533 с.
7. Шилков, ЮМ., 2013. 'Язык и познание. Когнитивные аспекты', СПб. : Владимир Даль, 542 с.
8. Якимова, ЕВ., 1996. 'Теория социальных представлений в социальной психологии: дискуссии 80-90-х годов. Научно-аналитический обзор', М. : ИНИОН РАН, 115 с.

References

1. Kapra, F., 2004. 'Skrytyye svyazi (Hidden connections)', М. : ООО Izdatel'skiy dom «Sofiya», 336 s.
2. Krasnykh, VV., 2001. 'Osnovy psikholingvistiki i teorii kommunikatsii (Bases of psycholinguistics and communication theory)', М. : ITDGK Gnozis, 270 s.
3. Lorents, K., 2000. 'Kantovskaya kontseptsiya a priori v svete sovremennoy biologii (Kant's concept a priori in the light of modern biology)', *Evolutsiya. Yazyk. Poznaniye*, М. : Yazyki russkoy kul'tury, s. 15-41.
4. Piazhe, ZH., 1996. 'Affektivnoye bessoznatel'noye i kognitivnoye bessoznatel'noye (Affective unconscious and cognitive unconscious)', *Voprosy psikhologii*, № 6, s. 125-131.
5. Popper, K., 2000. 'Evolutsionnaya epistemologiya (Evolutionary epistemology)', *Evolutsionnaya epistemologiya i logika sotsial'nykh nauk: Karl Popper i yego kritiki*, М. : Izd-vo URSS, с. 57-74.
6. Khill, T., 1965. 'Sovremennyye teorii poznaniya (Modern theories of knowledge)', М. : Progress, 533 s.
7. Shilkov, YUM., 2013. 'Yazyk i poznaniye. Kognitivnyye aspekty (Language and knowledge. Cognitive aspects)', SPb. : Vladimir Dal', 542 s.
8. Yakimova, YEY., 1996. 'Teoriya sotsial'nykh predstavleniy v sotsial'noy psikhologii: diskussii 80-90-kh godov. Nauchno-analiticheskiy obzor (The theory of social representations in social psychology: the debate of the 80's and 90's. Scientific and Analytical Review)', М. : INION RAN, 115 s.

УДК 37.013.3:001.895

«STEM-EDUCATION» AS ONE OF THE MAIN TRENDS OF INFORMATIONAL AND INNOVATIVE EDUCATION OF THE POST- COLONIAL WORLD

«STEM-ОСВІТА» ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ ТРЕНДІВ
ІНФОРМАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

V. H. Voronkova, V. O. Nikitenko

Актуальність дослідження
обумовлена процесами глобалізації та
переходу суспільства на вищий рівень

Urgency of the research is
conditioned by the processes of
globalization and the transition of the

розвитку – «цифрове суспільство», що характеризується високотехнологічними змінами в різних сферах життєдіяльності людини.

Постановка проблеми. Яке місце та значення STEM-освіти в процесі культуротворчості та формування креативної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню STEM-освіти та цифрового суспільства присвячені праці таких іноземних та вітчизняних вчених, як: Андрюкайтене Р., Пэлфрі Дж., Смолл Х., Г., Хойслінг Р., Фукуяма Ф., Кивлюк О., Олексенко Р., Рижова І., Соснін О.

Постановка завдання. Визначити ряд практичних рекомендацій щодо формування концепції STEM-освіти.

Виклад основного матеріалу. Проаналізовано STEM-освіту як сучасний соціальний та культурний феномен, який є фундаментальним в сучасній освіті інформаційно-інноваційного суспільства. Stem-освіта розглядається як основа підготовки висококонкурентних спеціалістів, здатних стати креативною основою формування інноваційно-інформаційного суспільства, яке є високотехнологічним, високорозумним, що потребує виховання креативної особистості, креативної освіти, креативної творчості.

Висновки. Доведено, що в основі STEM-освіти процеси культуротворчості, яка є основою проективно-конструктивістської діяльності, метою якої є створення нових об'єктів, що задовольняють потреби людини.

Ключові слова: STEM-освіта, культуротворчість, суспільство, SMART-суспільство, людина.

society to a higher level of development such as "digital society", which is characterized by high-tech changes in various spheres of human life.

Target setting. What is the place and importance of STEM-education in the process of cultural creation and the formation of a creative personality.

Actual scientific researches and issues analysis. The works of such foreign and national scientists as R. Andriukaitene, Dzh Pelfri, H. Smoll, R. Khoislynh, F. Fukuiama, O. Kyvliuk, R. Oleksenko, I. Ryzhova, O. Sosnin, are devoted to the study of STEM-education and digital society.

The research objectives. To identify a number of practical recommendations as to the conceptualisation of STEM-education.

The statement of basic materials. STEM-education was analyzed as a modern social and cultural phenomenon, which is fundamental in the modern education of the information and innovation society. STEM-education is considered as the basis for the preparation of highly competitive specialists who will be able to become the creative basis for the formation of an innovative information society, which is high-tech, advanced intelligence, which requires the education of a creative person, creative education, creative activities.

Conclusions. It is proved that cultural creativity processes, which is the basis of a projective-constructivist activity underlie the STEM-education. The purpose of a projective-constructivist activity is the creation of new objects that can satisfy human needs.

Keywords: STEM-education, cultural creativity, society, SMART-society, human.

Urgency of the research is conditioned by the processes of globalization and the transition of the society to a higher level of development

such as "digital society", which is characterized by high-tech changes in various spheres of human life.

Target setting. What is the place and importance of STEM-education in the process of cultural creation and the formation of a creative personality.

Actual scientific researches and issues analysis. The works of such foreign and national scientists as R. Andriukaitene, Dzh Pelfri, H. Smoll, R. Khoislynh, F. Fukuiama, O. Kyvliuk, R. Oleksenko, I. Ryzhova, O. Sosnin, are devoted to the study of STEM-education and digital society.

The research objectives. To identify a number of practical recommendations as to the conceptualisation of STEM-education.

The statement of basic materials. Stem-education is an innovation that combines the traditions of natural and mathematical education and is based on the principles of fundamentalism and research intensity, combining technological, organizational, material and technical resources and human capital. As a result of stem-education development and thanks to ICT, business processes and governance are changing and management is being reformed, taking economic, social and managerial processes at a higher level of the society quality.

Two more terms have appeared on the basis of stem, which include:

- 1) steam - science, technology, engineering, art, mathematics;
- 2) snstem - science, technology, robotics, engineering, mathematics.

Stem-education is one of the main trends of the information and innovation society (S-science; T-technology; E-engineering; M-mathematics) and it includes training of creative personalities necessary for cultivation of the information and innovation society, which is a smart society by its nature.

Stem-education is the basis for training of highly-qualified specialists who can become the creative basis for formation of the innovation and information society, which is high-tech and highly intelligent, which needs upbringing of a creative personality, creative education, creative creativity. These processes are the main trends of the world development and the main trends of the innovation and information society, which evolves into the noosphere society (the society of mind, intelligence, science, morality, justice, creativity).

Cultural cultivation is related to the work with large volumes of analytics data (Big Data) needed for creativity, and to the use of an array of unstructured knowledge (Data Mining) for decision-making in various fields of activity and for creativity. To make the processes of cultural cultivation fundamental at school (higher, secondary), the person must acquire the foresight to build such activity that would allow a person to get a guaranteed (necessary) result.

Cultural cultivation of stem-education is based on the reflection of the structure of project and constructivist activity, which is based on the

management of creative activity projects of (robotics, nanotechnology). The purpose of stem-education is to receive innovations for the needs of the man and it is suitable for design and creative activity, since it is based on the design or construction of an object. The instrumental model we are working on is a cognitive artifact, which is based on:

- 1) the conceptual (explanatory) ideal model, removed by the notion of "design";
- 2) the design model (praxeological), which complements the conceptual one and merges into a constructive and creative methodology that combines theory and practice.

Stem-education is not only a scientific and cognitive theory, but also practice that helps to regulate cognitive activity, in the basis of which there are the processes of cultural cultivation [1].

The constructive methodology of cultural cultivation is a methodology of creative activity, which should be cultivated by school and to be based on design and construction of the process of cognition and its objects. The basis of the constructive methodology is the model and process of construction, which is considered as a cognitive artifact and includes a conceptual (explanatory) and instrumental (prescriptive) components of the creative and cognitive process.

A model as a project of an object includes not only a reflection or a copy of a certain state of affairs, but also a representation of future practice. Therefore, the author of the object must move from the ideal model of design to the solution of problems in a particular historical and cultural or industrial sphere. The instrumental model of the constructed object acts as an additional value (intellectual value) to the conceptual one and represents a system of specific procedures for the transition from "the existing to the right one". From the point of view of philosophy, the conceptual model of the object is a theoretical justification of an instrumental model that allows reconstructing various fields in the direction of the information and innovation society formation, that is, introduction of innovations.

Stem-education is the basis of the smart society formation, that is dictated by the system of competitiveness of both education and the state, and serves as the basis for transforming society from information to the "knowledge society", and from it to the "smart society", to serve as the basis for high-tech development of the society and it needs training of highly competent and creative personalities. And this is the key task of higher and secondary schools, which require the formation of an effective educational environment and highly qualified specialists in all spheres of activity.

Activation of stem-education development is the key to solving many problems of school reform under the conditions of globalization, information

society and "knowledge society". In the United States, the activity of stem is coordinated by the so-called stem-education coalition, which includes more than one thousand highly professional specialists that combine such areas as biomedicine, computer and information technology, nanotechnology, mathematical biology, bioinformatics, computer security, mathematics, economics, finance, international affairs, social behavioral sciences and others that general improve the effectiveness of Stem-education. In the United States, the following areas require stem-education specialists: automotive, construction, financial services, national security, transport, aerospace, biotechnology, advanced industrial technology, energy, healthcare, information technology, and others. On July 6, 2009, the US Congress adopted the STEM Education Coordination Act of 2009. There are suggestions for such centers to be created in Ukraine at leading educational institutions of Ukraine and at the Ministry of Education, which is interested in forming stem-education. Therefore, we want to suggest some advice that would help shape the concept of stem-education.

It is necessary to form stem-competency, because stem-professions will have to have sufficient stem-skills: creativity, non-standard thinking, critical and system thinking, critical attitude to information, innovative thinking, ability to form own judgments, ability to work analytically, social and civic competences, intelligence.

In addition, stem-competency requires the use of design and programming, design research information and communication technologies, life-long learning skills, ability to work in the information space and work in the team, predict own activities from stem-education to stem-career, manifest maker`s ability (maker is a person who creates something), promoting self-realization of personality.

The main thing is to form stem-competences and then to head to the stem-profession, using foreign languages, mathematical competence, research competence, ability to work in a team, information and digital competence, relevant information culture and the corresponding level of research work.

Stem is an orientated approach to learning, which means the technology of forming and development of intellectual, cognitive and creative qualities of the youth, the level of which determines their competitiveness on the modern labor market. Stem-education is carried out through an interdisciplinary approach to building curricula, and learning is based on creativity, living imagination, ability to make decisions quickly when circumstances change and have a well-developed intuition. Foreign scholars point out that the future belongs to three key areas: IT, biology and agriculture. It is expected that in 2025 employment in stem-professions, that are based on knowledge and require

high qualification, will increase significantly throughout the world. In addition, the requirements for qualification of specialists in the majority of branches will increase too. Attracting 1% of the population to stem-professions increases GDP by 50 billion dollars.

Practical recommendations

1. To develop and implement a Strategic Plan of Stem-Education every 5 years, which should include short-term and long-term priority scientific directions and programs, to determine common dimensions of the country's progress and its International development indices in achieving its goals.

2. Encourage investment in the development of Stem-education, attracting advanced scientific forces and the youth in this field, contributing to financing of scientific projects on the identified issues.

3. To introduce the specialty of smart-manager and Stem-education with junior specialist diplomas and to extend the training to the master's educational level with Stem-education, expanding new disciplines from the specified profile and providing their teaching by highly skilled personnel.

4. To prepare qualified pedagogical staff able to work in the field of Stem-education, aimed new economy formation.

5. To establish a close relationship between schools, universities, institutes and academies that would work and carry out joint scientific programs and projects and would perform training in these areas, by implementing the "effect of spreading knowledge in Stem-education in breadth".

6. Involve young people in research work for the needs of the new economy, which would be actively involved in research projects and the latest innovative technologies.

7. Each of the academic centers of educational institutions should develop clear standards for nano-science and nano-technologies in order to add them to the following options for changing the curriculum of the school system.

8. Educational institutions should develop new national standards responsible for developing new national standards for Stem-education, develop nano-disciplines and implement them in the school system, cultivating creative thinking and creative personalities.

9. Develop new information and communication technologies that can promote the transition of the information society to the "knowledge society" and the "smart society", which cultivates Stem-education, broadband networking opportunities, distance education, e-learning (education) as a tool for training highly specialized and highly qualified educators.

10. To form a creative personality capable of working in the innovation-information-noosphere society.

Список використаних джерел

1. Воронкова, В., 2017. 'Трансформації у сфері освіти: галузевий аспект', *Conference Proceedings of the 6th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development (April 20 – 23, 2017, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole*, с. 241-243.
2. Воронкова, В., Кивлюк, О., 2017. 'Людина в освітньому просторі smart-суспільства', *Міждисциплінарні дослідження складних систем: [збірник наукових праць]*, Номер 10-11, К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, с. 89-96.
3. Воронкова, В., Кивлюк, О., Андрюкайтене, Р., 2017. 'Концептуалізація моделі ноосферного розвитку сучасного соціуму та освіти інформаційного суспільства', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць*, Вип. 68, Запоріжжя : РВВ ЗДІА, с. 33-48. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.94376>).
4. Воронкова, В., Кивлюк, О., Нікітенко, В., Рижова, І., 2017. 'Stem-освіта як фактор становлення і розвитку smart-суспільства', *Становлення і розвиток інформаційного суспільства як основи забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави». Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23–24 листопада 2017 року*, Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, с. 85-89.
5. Воронкова, В., Кивлюк, О., Нікітенко, В., Рижова, І., 2017. 'Stem-освіта як фактор становлення і розвитку smart-суспільства', *Збірник наукових праць за матеріалами I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науково-методичні засади створення інноваційної моделі STEM-освіти в Україні» (24 жовтня 2017 року)*, Дніпро : ЛІРА, с. 44-47.
6. Игнатова, Н., 2017. 'Образование в цифровую эпоху : монография', *Министерство образования и науки РФ, ФГАОУ ВО «УрФУ им. первого Президента России Б.Н.Ельцина»*, Нижнетагил. технол. инт (фил.), Нижний Тагил : НТИ (филиал) УрФУ, 128 с.
7. Моор С. 22пох., 2016. 'Электронное образование : перспективы использования SMART технологий : Материалы III Международной научно-практической видеоконференции (г. Тюмень, 26 ноября 2015 г.)', Тюмень : ТюмГНГУ, 170 с.
8. Натхов, Т., 2010. 'Образование, социальный капитал и экономическое развитие (обзор 22поху22их исследований)', *Вопросы экономики*, № 8, с. 112–122.
9. Нікітенко, В., 2015. 'Геокультурні цінності як головний концепт викладання іноземної мови', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць*, Вип. 61, Запоріжжя : РВВ ЗДІА, с. 224-238.
10. Олексенко, Р., 2012. 'Стратегічні завдання освіти і виховання сучасного підприємця', *Нова парадигма*, Вип. 112, с. 19-28.
11. Олексенко, Р., 2013. 'Философия образования как неотъемлемый фактор экономического развития общества', *Социосфера*, № 3, с. 19-26.
12. Олексенко, Р., Молодиченко, В., 2017. 'Концептуальні пріоритети формування сучасної людини економічної', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць*, Вип. 70, Запоріжжя : РВВ ЗДІА, с. 164 – 175.
13. Пэлфри, Дж., 2011. 'Дети цифровой эры', М. : Эксмо, 368 с.

14. Смолл, Г., 2011. 'Мозг онлайн : человек в 23поху интернета', М. : КоЛибри, *АзбукаАттикус*, 420 с.
15. Соснін, О., Воронкова, В., 2016. 'Формування концепції спеціаліста інформаційного суспільства та доби глобалізації', *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 червня 2016 р., м. Дніпро*, Дніпро : Роял Принт, с. 106-108.
16. Хойслинг, Р., 2003. 'Социальные процессы как сетевые игры. Социологические эссе по основным аспектам сетевой теории', М. : ЛогосАльтера, 192 с.
17. Eliopoulos, P., 2018. 'Postcolonialism and the prospect of political deontology: Plato, Kant and Schopenhauer in precritique', *Educational discourse: collection of scientific papers, Volume 4 (3-4) : humanities science*, Kyiv : «Publishing house «Hileya», p. 103-112.
18. Fukuyama, F., 2000. 'Social Capital and Civil Society IMF Working Paper', p. 1–19.
19. Voronkova, V., Kyvliuk, O., 2017. 'Philosophical reflection smart-society as a new model of the information society and its impact on the education of the XXI century', *Future Human Image, Volume 7*, p. 154-162.

References

1. Voronkova, V., 2017. 'Transformatsiyi u sferi osvity: haluzevyi aspekt (Transformations in the field of education: the industrial aspect)', *Conference Proceedings of the 6th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories" Socio-Economic Development (April 20 – 23, 2017, Opole, Poland). The Academy of Management and Administration in Opole*, s. 241-243.
2. Voronkova, V., Kyvlyuk, O., 2017. 'Lyudyna v osvitn'omu prostori smart-suspil'stva (The Man in the Educational Space of the Smart-Society', *Interdisciplinary Research of Complex Systems: [collection of scientific works]*', *Mizhdystsyplinarni doslidzhennya skladnykh system: [zbirnyk naukovykh prats']*, Nomer 10-11, K. : Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova, s. 89-96.
3. Voronkova, V., Kyvlyuk, O., Andryukaytene, R., 2017. 'Kontseptualizatsiya modeli noosfernoho rozvytku suchasnoho sotsiumu ta osvity informatsiynoho suspil'stva (Conceptualization of the model of noosphere development of modern society and education of the information society)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi : zbirnyk naukovykh prats'*, Vyp. 68, Zaporizhzhya : RVV ZDIA, s. 33-48. (DOI: <https://doi.org/10.30839/2072-7941.2017.94376>).
4. Voronkova, V., Kyvlyuk, O., Nikitenko, V., Ryzhova, I., 2017. 'Stem-osvita yak faktor stanovlennya i rozvytku smart-suspil'stva (Stem-enlightenment as a factor of the formation and development of smart-society)', *Stanovlennya i rozvytok informatsiynoho suspil'stva yak osnovy zabezpechennya konkurentospromozhnosti Ukrayiny u sviti ta staloho rozvytku suspil'stva i derzhavy». Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi 23–24 lystopada 2017 roku*, Zaporizhzhya : Vyd-vo ZDIA, s. 85-89.
5. Voronkova, V., Kyvlyuk, O., Nikitenko, V., Ryzhova, I., 2017. 'Stem-osvita yak faktor stanovlennya i rozvytku smart-suspil'stva (Stem-enlightenment as a factor of formation and development of smart-society)', *Zbirnyk naukovykh prats' za materialamy I-yi Vseukrayins'koyi naukovo-praktychna konferentsiya*

- «Naukovo-metodychni zasady stvorenniya innovatsiynoyi modeli STEM-osvity v Ukrayini» (24 zhovtnya 2017 roku), Dnipro : LIRA, s. 44-47.
6. Ignatova, N., 2017. 'Obrazovaniye v tsifrovuyu epokhu : monografiya (Education in the digital age: a monograph)', *Ministerstvo obrazovaniya i nauki RF, FGAOU VO «UrFU im. pervogo Prezidenta Rossii B.N.Yel'tsina», Nizhnetagil. tekhnol. int (fil.)*, Nizhniy Tagil : *NTI (filial) UrFU*, 128 s.
 7. Moor S. red., 2016. 'Elektronnoye obrazovaniye : perspektivy ispol'zovaniya SMART tekhnologiy : Materialy III Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy videokonferentsii (g. Tyumen', 26 noyabrya 2015 g.) (Electronic Education: Prospects for the Use of SMART Technologies: Materials of the III International Scientific and Practical Video Conference (Tyumen, November 26, 2015))', Tyumen' : *TyumGNGU*, 170 s.
 8. Natkhov, T., 2010. 'Obrazovaniye, sotsial'nyy kapital i ekonomicheskoye razvitiye (obzor osnovnykh issledovaniy) (Education, social capital and economic development (review of basic research))', *Voprosy ekonomiki*, № 8, s. 112–122.
 9. Nikitenko, V., 2015. "Heokul'turni tsinnosti yak holovnyy kontsept vykladannya inozemnoyi movy", *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi: zbirnyk naukovykh prats* (Geocultural values as the main concept of teaching a foreign language)', *Vip. 61*, Zaporizhzhya: *RVV ZDIA*, s. 224-238.
 10. Oleksenko, R., 2012. 'Stratehichni zavdannya osvity i vykhovannya suchasnoho pidpryyemtsya (Strategic tasks of education and upbringing of a modern entrepreneur)', *Nova paradyhma*, *Vyp. 112*, s. 19-28.
 11. Oleksenko, R., 2013. 'Filosofiya obrazovaniya kak neot'yemlemyy faktor ekonomicheskogo razvitiya obshchestva (The philosophy of education as an integral factor in the economic development of society)', *Sotsiosfera*, № 3, s. 19-26.
 12. Oleksenko, R., Molodychenko, V., 2017. 'Kontseptual'ni priorytety formuvannya suchasnoyi lyudyny ekonomichnoyi (Conceptual priorities of the formation of a modern human being)', *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi: zbirnyk naukovykh prats*', *Vyp. 70*, Zaporizhzhya : *RVV ZDIA*, s. 164 – 175.
 13. Pelfri, Dzh., 2011. 'Deti epokhi tsifrovyykh (Children of the Digital Age)', *M. : Eksmo*, 368 s.
 14. Smoll, G., 2011. 'Mozg onlayn : chelovek v epokhu internet (Brain online: a man in the Internet age)', *M. : KoLibri, AzbukaAttikus*, 420 s.
 15. Sosnin, O., Voronkova, V., 2016. 'Formuvannya kontseptsii spetsialista informatsiynoho suspil'stva ta doby hlobalizatsii (Formation of the concept of a specialist in the information society and the age of globalization)', *Sotsial'no-humanitarni nauky ta suchasni vyklyky. Materialy vseukrayins'koyi naukovoï konferentsiyi. 29-30 chervnya 2016 r., m. Dnipro*, Dnipro : *Royal Prynt*, s. 106-108.
 16. Khoysling, R., 2003. 'Sotsial'nyye protsessy kak setevyye igry. Sotsiologicheskiye esse po osnovnym aspektam setevoy teorii (Social processes as network games. Sociological essays on the basic aspects of the network theory)', *M. : LogosAl'tera*, 192 s.
 17. Eliopoulos, P., 2018. 'Postcolonialism and the prospect of political deontology: Plato, Kant and Schopenhauer in precritique', *Educational discourse: collection of scientific papers, Volume 4 (3-4) : humanities science*, Kyiv : «Publishing house «Hileya», p. 103-112.

18. Fukuyama, F., 2000. 'Social Capital and Civil Society IMF Working Paper', p. 1–19.
19. Voronkova, V., Kyvliuk, O., 2017. 'Philosophical reflection smart-society as a new model of the information society and its impact on the education of the XXI century', *Future Human Image, Volume 7*, p. 154-162.

УДК 37.01:005.44

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА І КОНТЕКСТ КОМПЛЕКСНОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ *GLOBALIZATION AS A PRECEDENCE AND THE CONTEXT OF A COMPREHENSIVE IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF EDUCATION*

О.С. Кондур

Актуальність дослідження. Відзначається, що освіта повинна бути реконструйованою до вирішення завдань науково-технічної революції, а глобалізація і технологічна революція мають бути використані для радикальної перебудови освіти у напрямку її демократизації і прогресивних соціальних змін, оскільки у вирішенні цих проблем необхідно зробити освіту суспільним інститутом в інтересах соціальної більшості як це і пропонують представники сучасної педагогіки.

Постановка проблеми. Усі процеси сучасної світової системи освіти функціонують в умовах глобалізації. Тому важливим є розглянути тенденції освіти та її моделі й інститутів у контексті глобалізованого суспільства сучасності та особливості взаємовідношення освіти і соціуму, людини і держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема глобалізації освіти розглядалась у працях С.Джіл, К. Ліссмана, Д. Козол, Б. Ліндсі, П. Кругмана, Д. Стігліца, Д. Варвік, М. Квик та інших. Теоретико-методологічними напрацюваннями з даного напрямку як основи дослідження є перш за все –

Urgency of the research. It is noted that education should be reconstructed to meet the challenges of the scientific and technological revolution, and globalization and technological revolution should be used to radically reorganize education in the direction of its democratization and progressive social changes, since in solving these problems it is necessary to make education a public institution in the interests of the social majority, as it is suggested by representatives of modern pedagogy.

Target setting. All processes of the modern world education system function in the context of globalization. Therefore, it is important to consider the trends in education and its model as well as institutions in the context of the globalizing society of our time and features of the relationship between education and society, person and the state.

Actual scientific researches and issues analysis. The problem of the globalization of education was considered in the works such scientists S. Dzhill, K. Lissmana, D. Kozol, B. Lindsy, P. Kruhmana, D. Stihlitsa, D. Varvik, M. Kvyk and a lot of other. Theoretical and methodological developments in this area as the basis of

критична педагогіка (сцієнтистська – К. Поппер, М. Фуко, П. Бурдьє, Б. Бернштейн та радикальна – зокрема, Г. Маркузе, Г. Райхельт, А. Бадью, Д. Келлер, С. Жижек, Ю. Габермас, Ч. Рейч, П. Фрейре, І. Ілліч, А. Жіро та інші); філософсько-педагогічні концепції вільної і демократичної освіти (С. Гессен, А. Нейл, а також Л. Дарлінг-Хаммонд, Е. Гутман, Т. Найт, У. Паркер, Д. Спрінг).

Постановка завдання.

Здійснити дослідження і системний аналіз змістовних, структурних і функціональних характеристик інституційного виміру інтернаціоналізації і трансформації систем освіти в умовах глобалізації у взаємозв'язку з методологічними напрацюваннями концепцій у контексті інституційних тенденцій суспільної практики, а також форм і можливостей її методологічного застосування.

Виклад основного матеріалу.

Стаття присвячена дослідженню процесів сучасної світової системи освіти в умовах глобалізації. Розглядається вплив тенденцій глобалізації на процеси в суспільствах в умовах трансформації транзитивних систем. Обґрунтовується необхідність плюралізму парадигм при розробці нових підходів до предмету освіти.

Висновки. Головним фактором глобалізації є вільний рух товарів (у тому числі, освітніх, наукових, інноваційних) та фінансового капіталу. Це пояснюється тим, що люди, які потребують соціального забезпечення, не можуть залишити свою країну, а фінансовий капітал, задіяний у системі соціального страхування, навпаки, може.

Ключові слова: глобалізація, освіта, цінності, соціальний розвиток, педагогічна парадигма, суспільні трансформації

research are, first of all, critical pedagogy (scientistic – K. Poppers, M. Fuko, P. Burdie B. Bernshtein and radical – in particular, G. Markuze, G. Raikhelt, A. Badiu, D. Kellner, S. Zhyzhek, Yu. Habermas, Ch. Reich, P. Freire, I. Illich, A. Zhiro and others.) and philosophical and pedagogical concepts of free and democratic education (S. Hessen, A. Neil, L. Darling-Hammond, E. Hutman, T. Nait, U. Parker, D. Sprinh).

The research objective. To undertake a study and system analysis of the content, structural and functional characteristics of the institutional dimension of internationalization and transformation of education systems in the context of globalization in conjunction with the methodological development of concepts in the context of institutional trends in public life, as well as the forms and possibilities of its methodological application.

The statement of basic materials.

The article is devoted to the study of the processes of the modern world education system in the conditions of globalization. The influence of globalization tendencies on processes in societies in conditions of transformation of transitive systems is considered. The necessity of pluralism of paradigms in the development of new approaches to the subject of education is substantiated.

Conclusions. The main factor of globalization is the free movement of goods (including educational, scientific, innovative) and financial capital. This is because people who need social security can not leave their country, but financial capital, which is involved in the social insurance system, vice versa, can do this.

Keywords: globalization, education, values, social development, pedagogical paradigm, social transformation

Актуальність дослідження. Відзначається, що освіта повинна бути реконструйованою до вирішення завдань науково-технічної революції, а глобалізація і технологічна революція мають бути використані для радикальної перебудови освіти у напрямку її демократизації і прогресивних соціальних змін, оскільки у вирішенні цих проблем необхідно зробити освіту суспільним інститутом в інтересах соціальної більшості як це і пропонують представники сучасної педагогіки.

Постановка проблеми. Усі процеси сучасної світової системи освіти функціонують в умовах глобалізації. Тому важливим є розглянути тенденції освіти та її моделі й інститутів у контексті глобалізованого суспільства сучасності та особливості взаємовідношення освіти і соціуму, людини і держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на те, що **глобалізація освіти** визнана багатьма дослідниками як явище, що є незворотнім та нематеріальним, має характер, вона є рухом до більш інтегрованого світу при новому збільшенні товарообміну, формуванні і застосуванні принципу мереж в інтеграції з формуванням наднаціональних компаній і посиленням культурної однорідності, автори зробили висновок, що треба відрізнити сам феномен, *предмет глобалізації освіти* від концептів, які використовують, щоб його описати. Це, здійснюється, зокрема, у працях С. Джілл, К. Ліссмана, Д. Козол, Б. Ліндсі, П. Кругмана, Д. Стігліца, Д. Варвік, Ман, М. Квик та інші.

Теоретико-методологічними напрацюваннями з даного напрямку як основи дослідження є перш за все – **критична педагогіка** (сцієнтистська – К. Поппер, М. Фуко, П. Бурдьє, Б. Бернштейн та радикальна – зокрема, Г. Маркузе, Г. Райхельт, А. Бадью, Д. Келлнер, С. Жижек, Ю. Габермас, Ч. Рейч, П. Фрейре, І. Ілліч, А. Жіро та інші), в яких здійснюється критика соціальної інженерії, уявлення про соціальний і культурний контекст освіти, уявлення про роль ритуалу, влади і відчуження в освіті, ідея критичної демократії і відкритого суспільства; **філософсько-педагогічні концепції вільної і демократичної освіти** (С.І. Гессен, А.Нейл, а також Л. Дарлінг-Хаммонд, Е. Гутман, Т. Найт, У. Паркер, Д. Спрінг). У цьому напрямі важливими досягненнями є діалектичне розуміння ідеї свободи в освіті, уявлення про демократичний ідеал освіти як про подвійне завдання – освіта для демократії і демократична освіта. Важливим є дослідження з проблем освітніх інновацій і реформ (М. Кирст, С. Сарасон, М. Фуллан, Д. Чапмен) – **теорія циклічного характеру освітніх реформ та інновацій**, уявлення про зв'язок ефективності і демократичності освіти, про освіту, що розвивається; дослідження і розробки по гуманізації і демократизації освіти з ідеями педагогічної

підтримки як особливого освітнього процесу, уявленнями про закономірності формування цінностей в освіті, концепціями про розвиваючу суб'єктну педагогічну взаємодію, що розвивається, модель правового простору освіти; **соціологічні, педагогічні і психологічні дослідження освіти як цілісного інституту** (Т. Парсонс, Е. Етціоні, а також Д. Гудлад, Р. Мейган, П.Мортімор, Д. Рейнолдс, Д. Харгрейвс). Дуже актуальними є **дослідження по проблемах відчуження в освіті** (Н. Хикерсон, Ф. Джексон, Д. Козол, Д. Оакс).

Постановка завдання. Здійснити дослідження і системний аналіз змістовних, структурних і функціональних характеристик інституційного виміру інтернаціоналізації і трансформації систем освіти в умовах глобалізації у взаємозв'язку з методологічними напрацюваннями концепцій у контексті інституційних тенденцій суспільної практики, а також форм і можливостей її методологічного застосування.

Виклад основного матеріалу. Підкреслюючи часто взаємовиключні підходи до розуміння глобалізації (та глобалізації освіти і науки – як її складової) західними соціологами, слід, на нашу думку, навести погляди двох англійських дослідників.

Так, М. Ман вважає, що світ не є (і ніколи не був у минулому) системою націй-держав, світ-системою чи глобальною спільнотою, реально не існує ні глобальних корпорацій, ні глобального капіталізму, ні, навіть, процесу глобалізації, якщо під усім цим розуміється суттєва особливість корпорації, капіталізму або сучасної спільноти [8, с. 153].

Більше того, М.Ман відкидає будь-які уявлення про спільноти як єдині системи, вважаючи, що вони ніколи не були унітарними, а складаються з багатьох мереж взаємодії. При цьому він розрізняє п'ять соціопросторових рівнянь взаємодії: локальний, національний, міжнаціональний, транснаціональний і глобальний при зменшенні останніми століттями ролі локальної взаємодії і підсиленні інтенсивності взаємодій на інших рівнях з виникненням справді глобальних мереж [8, с. 154].

М. Ман визнає, що багато глобальних або майже глобальних мереж, особливо у сфері фінансового капіталу і ринку споживчих товарів, є капіталістичними, але такий глобальний фактор як загроза природному середовищу, будучи економічним, водночас – складова як капіталізму, так і державного соціалізму і споживчого сільського господарства.

Оскільки за останні десятиліття все тісніша взаємодія на рівнях вище локального, соціальна організація людства, на думку М.Мана, настільки еволюціонувала, що має глибокі глобальні наслідки, але вони не є відображенням єдиної транснаціональної або глобальної системи [8, с. 158].

Усе це потребує розробки більш адекватної соціальної теорії для Інший англійський соціолог М. Уотерс, навпаки, підсумував основні постулати, які були сформульовані соціологією глобалізації, що сформувалася за останні десятиліття:

1. Оскільки глобалізація освіти співпадає з модернізацією, то вона, включаючи процеси формування світової економічної системи, міжнародних відносин, а також глобальної культури і глобальної свідомості, почалася з XVI ст. при прискоренні свого розвитку і нині дійшла до фази найбільш швидкого розвитку.

2. Глобалізація – це системний взаємозв'язок усіх індивідуальних соціальних зв'язків, що існують на планеті при втраті значення географічних кордонів і підсиленні єдності та уніфікації людської спільноти.

3. Глобалізація радикально змінює поняття часу і простору.

4. Феноменологія глобалізації рефлекторна при свідомому намаганні мешканців планети до світу, як єдиного цілого.

5. Глобалізація освіти – це руйнування універсалізму і партикуляризму (зазначимо, у поглядах Р.Робертсона, ці сфери існують і взаємодіють [7, с. 111]).

6. Глобалізація змішує поняття ризику і довіри. Якщо у ранішні епохи люди чітко знали, чому і кому довіряти, то нині вони змушені довіряти невідомим людям, силам і нормам, які знаходяться поза межею контролю індивіду або тієї чи іншої групи людей. Тому загальна довіра стає необхідною умовою благополуччя кожного, а криза довіри створює ризик руйнування глобальної системи [14, с. 152].

У передмові до монографії: «Глобалізація: повторення пройденого» Б. Ліндсі, директор Центру вивчення торговельної політики в інституті Катона, США, зазначив: на противагу популярної точки зору, що глобалізація в сучасному світі є надзвичайно могутньою, практично нездоланною силою, він намагається ув'язати глобалізацію з її минулим, яке її народило довести, що глобалізація не є демонічною силою. Вона є усвідомлено обраною як відповідь на всесвітній провал проєктів централізованого планування та ієрархічного контролю [6, с. 42].

Якраз смерть цієї незаконнонародженої мрії, на його думку, зробила формуючий вплив на процес, який отримав назву «глобалізація». До тих пір, поки значна частина світу відмовлялася від участі в світовому поділу праці, глобальна економіка була неможливою [6, с. 22].

Підсилюючи цю тезу, Б. Ліндсі як відповідь супротивникам ринкових реформ, які вважають, що глобалізація освіти за сутністю питання є технологією, зазначив, що глобалізація освіти – це не технологічний

імператив і за сутністю навіть не зовсім економічне явище. В історичній перспективі її слід розуміти як подію головним чином політичну, а з більш широкої точки зору глобалізація освіти – це один із наслідків краху старого ідеалу централізованого планування і контролю при масовій відмові від нього.

Продовжуючи розвивати свої погляди, Б. Ліндсі на противагу поширеній думці про підриг глобалізацією суверенітету вважає, що реально ланцюг історичних причинних зв'язків іде у зворотному напрямі, тому що це держава відступила і звільнила простір для міжнародних ринкових відносин. А причиною цього відступу було не зіткнення сліпих економічних сил і не порив лібертаріанського ентузіазму, а розчарування в тому, що мрія вмерла, збанкрутувала як морально, так і економічно, затягнувши у трясовину злиденності мільярди людей.

І зовсім сакраментальний висновок: **«Глобалізація – це болісне пробудження від мрій»** [6, с. 26].

Саму глобалізацію при цьому часто вважають **«епізодом»**, розвиток попередника якого перервався майже 100 років тому і рушійною силою якого була технологія [1; 3; 6; 8]. Але зростання багатства в період промислової революції було помилково прийняте як тріумф централізованого контролю і планування, що призвело до висновку щодо потреби поширення раціонального характеру організації та управління виробництвом на всю спільноту, тобто до потреби соціальної інженерії. То було, на думку Б. Ліндсі, трагічною помилкою, яка породила соціальне явище, яке він назвав **«промисловою контрреволюцією»** [6, с. 58].

Подальший розвиток подій (мається на увазі 1914-2000 рр.) в кінці кінців послабив силу контрреволюційного імпульсу, руйнуванням радянського блоку і відмовою багатьох країн, що розвиваються, від політики «імпортозаміщення» надлишковий державний контроль відступив і почали відновлюватися ринкові зв'язки. Саме крах мрії щодо централізованого регулювання ознаменував друге народження глобалізації.

Разом із тим, у напруженій боротьбі між відродженням ринків і промисловою контрреволюцією переможець ще не визначений. Цю боротьбу він називає боротьбою між «невидимою рукою» (мається на увазі «невидима рука» А. Сміта) і «мертвою рукою» (промислова контрреволюція), яка (боротьба) час від часу провокує економічні потрясіння. Тому глобалізація освіти є нестабільним і нерівномірним процесом, що характеризується несподіваними і хворобливими рухами назад. І хоча критики глобалізації покладають вину на вільні ринки, що вийшли з-під контролю, але причина проблем виключно в збереженні антиринкової політики та інститутів [2].

При цьому боротьбу між «мертвою» і «невидимою» рукою неможливо зводити до конфлікту між урядом і ринками. Коріння багатьох проблем економіки у тому, що держава не в змозі надійно захистити права власності й забезпечити виконання угод в посткомуністичних країнах і країнах, що розвиваються. Це треба оцінювати як один із найбільш важких наслідків промислової контрреволюції. При цьому сучасним програмам соціального забезпечення загрожують не зовнішні, а внутрішні протиріччя, а значна частина того, що відбувається під слоганом соціальної політики є відкритим втручанням у ринковий процес. Більше того, політика, яка перешкоджає конкурентному накопиченню багатства в ім'я допомоги бідним, лише поглиблює проблему, яку намагаються вирішити.

Оскільки в умовах економічної стагнації або брудного розподілу «суспільного пирога», якого на всіх не вистачить, громада не може бути згуртованою і тому соціальна політика повинна виходити із принципу, що треба навчати людей пристосовуватися до змін, а не перешкоджати їм.

Виходячи із зазначеного вище аналізу, «глобалізація – річ куди більш складна, ніж просто карикатура з написом «Ринок über alles» (понад усе – нім.) [5, с. 81].

При цьому **глобалізація освіти** – швидше є некомфортне співіснування освітніх ринків і залишків колективістської мрії, які при кожному зручному випадку гальмують і заважають першим. Сама глобалізація освіти – це не салонна гра, а важка боротьба проти противника з невизначеним результатом [9].

В цілому, торкаючись поняття **глобалізація освіти**, зауважують, що використовують цей термін у трьох різних, але взаємозв'язаних сенсах: 1) як освітньо-економічне явище, що посилює інтеграцію національних ринків; 2) як чисто політичний процес усунення створених державами бар'єрів на шляху міжнародного потоку товарів, послуг і капіталу; 3) як набагато ширше політичне явище глобального поширення ринкової політики на внутрішньому і міжнародному рівнях [11, с. 45].

Повертаючись до «промислової контрреволюції» теоретики глобалізації відзначають [13], що якщо промислова революція створила першу глобальну економіку, то промислова контрреволюція зруйнувала її. Коли наприкінці XIX ст. бурхливе зростання міжнародної торгівлі та інвестицій формувало через ринок глобальний економічний порядок, піднявся бунт проти ринкової конкуренції через встановлення розвинутими країнами, що поширювали по всьому світу нові технології, інститути і культуру, бунтівники вдалися до протекціонізму, націоналізму, імперіалізму, мілітаризму, які були темними силами, що випустила промислова контрреволюція на міжнародну арену і які в кінці-кінців

вибухнули Першою світовою війною, у вогнищі якої загинула перша світова економіка, а наступний тоталітаризм, Велика депресія і Друга світова війна завершили падіння світу у прірву вогню і хаосу [14, с. 157].

Термін «промислова контрреволюція» є узагальненням руху, який складався з множини різноманітних течій і програм – від піднесеного благородства до жахливого злодійства. Відповідальність кожної з цих течій за катастрофи ХХ-ХХІ ст. неоднакова, але в цілому якраз за це несе відповідальність промислова контрреволюція, енергія якої штовхала до посилення влади національної держави, навіть не дивлячись на інтернаціональну орієнтацію найбільш сильного і впливового з усіх учасників такого руху – як марксистського соціалізму, лідер якого К. Маркс уявляв собі майбутню соціалістичну революцію і наступний пролетарський рай як явище всесвітнього масштабу, яке зруйнує династичні, державні й національні протиріччя разом з історичними класовими.

При цьому, основним внеском К.Маркса у промислову контрреволюцію була теоретична та історично впливова концепція неминучості колективізму, а як він працюватиме на практиці, К. Маркс нічого не міг сказати [6, с. 109-110].

Водночас все більше зміцнювалася віра у централізований контроль і планування, тобто, все більше поширювалася думка, що національне економічне планування це майбутнє, а саме намагання до централізації трансформувало світ із вільного від воєн у світ воєн, бо це було трансформацією промислової революції у міжнародних відносинах, що забезпечило інтелектуальне обґрунтування для агресивного націоналізму, імперіалізму та мілітаризму, які призвели до Першої світової війни. І якщо цю війну прийнято вважати трагічним випадком, то, вона була народжена ідеєю промислової контрреволюції – ідеєю централізації, яка стала основою ідей етатизму (у тому числі – **освітнього етатизму**) [1, с. 109].

В цілому промислова контрреволюція була зупинена після Другої світової війни, коли почалося відродження лібералізму у торгівлі, що призвело до відновлення системи міжнародної торгівлі, яка регулювалася багатосторонньою торговельною угодою – ГАТТ [12, с. 72].

Але поряд із цим островам розвинутих країн в океані бідних країн останні намагалися використовувати державні методи будівництва економіки системи та інститутів освіти, що базувалися на двох гіпотезах:

1. Твердження про існування «порочного кола бідності»;
2. Впевненість у тому, що в ринкових відносинах між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, останні постійно експлуатуються першими.

При цьому, перша гіпотеза «забезпечувала **інтелектуальне**

обґрунтування для регулювання всього в межах країни, а друга виправдовувала впровадження централізованого планування у міжнародній сфері» [7, с. 98].

Все це підтримувалося ідеями ленінізму, що підштовхнуло багатьох бідних країн до відмови від відновлення міжнародної ринкової економіки, із застосуванням ізоляціоністської політики «імпортозаміщення» Р. Пребіша країнами Латинської Америки.

Разом з тим, за межами Західного Світу міжнародна ринкова економіка розглядалася як сприятлива можливість у країнах Тихоокеанського кільця. Обираючи власний шлях економічного розвитку, вони прийшли до гібридного варіанту економічної системи, що відрізнялась і від тоталітарного комуністичної в радянському стилі, і від західної моделі держави добробуту. Піонером цього гібридного варіанту була Японія. Тобто ці країни, прибічники східно-азіатського «прогресуючої капіталістичної держави» [2], об'єднали ринок і централізоване планування, коли ринковий механізм корисний тим, що ефективно керує існуючими економічними структурами, а завдання архітекторів економіки – вибрати і сконструювати ці базові структури, що зробить невеличка технократична еліта.

Але «золоте століття» цього шляху тривало приблизно чверть століття, коли була вибудована специфічна система деспотичного державного контролю, в центрі якої було міністерство зовнішньої торгівлі й промисловості. В кінці кінців головною турботою цієї, як її називає Б. Ліндсі, «Японія Ink» стала не підтримка зростаючих виробництв, а стагнуючих галузей, яким все більше був потрібний захист від конкуренції. Нарешті японська бульба лопнула, послідувала фінансова криза показали глибокі структурні проблеми країн цього регіону і, таким чином, Східно-азійська модель, за висловлюванням Б. Ліндсі, «почила у бозі» і з її крахом не залишилося жодної життєздатної моделі централізованого планування [6, с. 170-171].

Наслідком краху промислової контрреволюції стало відтворення глобального поділу праці, а глобалізацію бачать у вигляді деміурга, народженого інформаційною технологією, проте внаслідок цього краху повернулася на попередній шлях, на якому починається виправлення помилок промислової контрреволюції [14, с. 160].

У цілому, деякі дослідники констатують [7, с. 71], що колективізм не в змозі виконати свої обіцянки, антиринкові сили не пропонують свій шлях реформ, а чинять опір ліберальним змінам, сьогодні залишилася лише одна життєздатна версія економічного розвитку – ліберальна модель ринків і конкуренції. Процес глобалізації в цілому та глобалізації освіти зокрема,

відображає часткове незавершене виправлення помилок.

Переважаюча більшість людей нашої планети бажають матеріального добробуту, комфорту, зручностей, якісної освіти з можливістю ефективного працевлаштування [13], але в довгостроковій перспективі масового підвищення рівня життя неможливо досягнути тільки засобами порівняльно-ліберальної політики.

Такі погляди на розвиток економіки та освіти у контексті процесів глобалізації не є загальноприйнятими, коли провідні теорії розвивають концепцію глобалізації зверху-вниз, а, наприклад, деякі з фахівців вважають, що «міжнародний економічний порядок поширюється знизу вверх, являючи собою побічний результат рішень, що приймаються на національному рівні й в ім'я національних інтересів» [6, с. 308].

При цьому реальна світова економіка та система глобальної освіти почали створюватися після краху Бреттон-Вудської системи, а існуючий безпрецедентно високий рівень міжнародної економічної інтеграції не має опори у вигляді потужних міжнародних структур і як головний результат розвитку знизу відображає той факт, що національні уряди внаслідок зміни свого розуміння національних економічних інтересів посприяли зменшенню перепон на шляху міжнародної торгівлі.

У даному контексті аналізу розвитку глобалізації та, зокрема, її передумов і впливів на процеси глобалізації освіти, зазначимо, що наша ера – «це час визволення, що як політичний, так й освітньо-інтелектуальний процес відкрито веде нас від руйнівних і жорстких помилок до великих можливостей», що «Земля обітована» поки що залишається мрією, але ми рухаємося у вірному напрямі [3, с. 257].

Висновки. Уявлення щодо глобального успішного розвитку освіти в умовах відкритого суспільства і ринкової економіки тісно взаємопов'язані. Більше того, саме глобальний капіталізм впритул підвів країни до глобальної відкритої спільноти. Але оскільки ринки можуть задовольнити лише особисті потреби, задоволення громадських знаходиться за межами їх можливостей, а фінансові ринки за суттю нестабільні, то глобальний капіталізм гостро потребує перемін.

Оскільки головним фактором глобалізації є вільний рух товарів (у тому числі, освітніх, наукових, інноваційних) та фінансового капіталу, то глобалізація ринків взагалі **і у сфері освіти й науки зокрема** веде до ліквідації держави всезагального добробуту, що виникла після Другої світової війни. Це пояснюється тим, що люди, які потребують соціального забезпечення, не можуть залишити свою країну, а фінансовий капітал, задіяний у системі соціального страхування, навпаки, може.

При цьому з позицій фінансового фундаменталізму **глобалізація**

взагалі та у сфері освіти зокрема, є досить успішним проектом. На нашу думку, хоча глобалізація переважно є благом, вона має недоліки:

1. Велика кількість людей, особливо в найменш розвинутих країнах, потерпіли від глобалізації через зникнення соціального забезпечення, а багато інших внаслідок виникнення глобальних фінансових ринків стали маргінальними.

2. Вона призвела до перерозподілу ресурсів між приватними і державними секторами економіки.

3. Глобальні фінансові ринки підпадають під кризи, які найзначніше впливають на бідні країни та їхні системи освіти.

При цьому ми вважаємо, що глобалізація це не т.зв. нульова гра. Зиски від цього процесу перевищують витрати в тому відношенні, що зростання багатства завдяки глобалізації може бути використано для корекції соціальної нерівності, розвитку системи й інститутів освіти та інших суспільних проблем. Однозначно довести це важко, оскільки злеті і витрати глобалізації як процесу та глобалізації освіти (як його складової) неможливо звести до одного знаменника [10; 11].

При цьому, зазначимо, що такі універсальні цінності, як свобода, демократія, панування закону не можуть бути віддані на відкуп ринковим силам і тому потребують створення нових інститутів для їх захисту. Це ж стосується культури та освіти.

Обговорюючи проблеми глобалізації та глобалізації освіти, слід чітко зазначити, що необхідно обговорювати глобалізацію як розвиток глобальних фінансових ринків, зростання могутності ТНК і вплив останніх на національні економіки та освіти, а насадження ринкових цінностей у тих сферах, де вони традиційно були відсутні, надають можливість суспільній думці визначати негативні характеристики глобалізації.

References

1. Debes, M., Miaret, G., 2004. 'Traité des sciences pédagogiques. Aspects Sociaux de l'éducation', Paris : PUF, 438 p.
2. Gill, S., 2000. 'The Constitution of Global Capitalism', *paper presented to the British International Studies Association, University of Manchester, UK*, pp. 1-20. Available at: <http://stephengill.com/news/wp-content/uploads/Gill-2000-Constitution-of-Global-Capitalism.pdf> [Accessed 10 May 2018].
3. Kozol, J., 2014. 'The Shame of the Nation: The Restoration of Apartheid Schooling in America', New York : Broadway Books, 432 p.
4. Kwiek, M., 2006 'The University and the State. A Study into Global Transformations', Frankfurt am Main : Peter Lang, 424 p.
5. Liessmann, KP., 2010. 'Theorie der Unbildung: Die Irrtümer der Wissensgesellschaft', Wien : Paul Zsolnay, 176 s.
6. Lindsey, B., 2012. 'Against the dead hand: The uncertain struggle for global capitalism'. New York : Wiley, 416 p.

7. Lodge, P., 2012. 'Brackston T. Educational policy and educational inequality', Oxford : *Robertson*, 256 p.
8. Mann, M., 2004. 'Neither nation state nor globalizm', *Globalization : Critical Concepts in sociology, Vol. 1*, London, New-York : *Routledge*, p. 150-197.
9. Newby, H., 1999. 'Some Possible Futures for Higher Education', London : *CVCP*. Available at: www.cvcp.ac.UK/WhatWeDo/Speeches [Accessed 3 May 2018].
10. 'Human Development Report', 2016. New York, Oxford : *Oxford University Press*, 290 p.
11. Peters, R., 2005. 'Education and Values', New York : *Sloan*, 229 p.
12. 'UNCTAD. Handbook of Statistics', 2009. UN : *New York and Geneva*, 492 p.
13. Warwick, D., 'The Future Business of Universities', *Speech to the Association of Business Schools*. Available at: www.universitiesuk.ac.UK/services [Accessed 27 April 2018].
14. Waters, M., 1995. 'Globalization', London : *Routledge*, p. 152-168.

УДК 316.34:37

НАПРАВЛЕННОСТЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ ИНТЕЛЛИГЕНТА

DIRECTIVITY OF THE HIGHER EDUCATION FOR THE FORMING OF THE INTELLIGENT PERSONALITY

Е. П. Гловацкая

Актуальность темы исследования. Современное украинское общество оказалось перед угрозой исчезновения слоя интеллигенции, который традиционно является хранителем и творцом науки, искусства, системы традиций и творчества в целом. Таким образом, под угрозой становится само выживание отечественной культуры. Задача по спасению ситуации видится выполнимой со стороны института образования.

Постановка проблемы. В статье поставлена проблема определения значения интеллигенции для культуры и ее сохранения в сегодняшних условиях путем направленности вузов на формирование личности интеллигента.

Анализ последних исследований и публикаций. В ходе написания статьи затронуты

Urgency of the research. Modern Ukrainian society has faced the threat of the disappearance of the layer of the intelligentsia, which is traditionally acting as the custodian and creator of science, art, the system of traditions and creativity in general. Thus, the very survival of domestic culture becomes endangered. The task of saving the situation seems feasible on the part of the institution of education.

Target setting. The article poses the problem of detecting the significance of the intelligentsia for culture and its preservation in today's conditions through the directivity of higher education establishments for the formation of the intelligent personality.

Actual scientific researches and issues analysis. During the writing of the article, the issues of personality

вопросы формирования личности, для изучения которых проанализированы указанные среди источников работы П.Н. Афанасьева, В.В. Бойченко, С.И. Плаксия, Ж.Т. Тощенко, А.В. Шиловцева, а также закон Украины об образовании. В изучении вопроса определения понятия интеллигенции, ее роли в отечественной культуре анализировались исследования Н.В. Латовой, Д.С. Лихачева, Л.Е. Гринина, Н. Моисеева, Р. Минзарипова, Н. Назаровой, А. Соколова. Затронут и феномен исчезновения нравственной составляющей культуры на западе, рассмотренный в трудах М. Мид как переход к префигуративной культуре.

Постановка задачи. Работа ставит цель определения значения интеллигенции для украинского современного общества, а также обоснования актуальности задачи вуза по формированию интеллигентных выпускников.

Изложение основного материала. Для определения сущности «интеллигент» используется анализ противопоставления понятий «интеллигент и интеллект». В процессе выявляются отличительные признаки интеллигента, среди которых упоминаются: стремление к постоянному самосовершенствованию, к творчеству и познанию, самостоятельность мышления, зрелость решений, постоянное обогащение и систематизация мировоззрения, честь, верность слову, интерес к истории и культуре, критический взгляд на политические и экономические процессы, веротерпимость и уважение к окружающим, добросовестный труд, желание понять другого, принести максимум пользы. Интеллигенция предстает не только как слой людей, занятых умственной деятельностью, но

formation were concerned, for the study of which the works mentioned among the references had been analyzed. There are issues, developed by P.N. Afanasyev, V. V. Boichenko, S. I. Plaksiy, J. T. Toshchenko, A. V. Shilovtsev and the law of Ukraine on education as well. To study the question of identifying meaning of the concept of the intelligentsia and its role in the domestic culture, the researches of N.V. Latova, D.S. Likhachev, L.E. Grinin, N. Moiseev, R. Minzaripov, N. Nazarova, A. Sokolov were analyzed. The phenomenon of the disappearance of the conscience compound of culture in the occidental world, considered in the works of M. Mead as a transition to a prefigurative culture, was also touched upon.

The research objective. The work aims to determine the meaning of the intelligentsia for Ukrainian modern society, as well as to justify the urgency of the higher educational establishment's task of forming intelligent graduates.

The statement of basic materials. To determine the essence of the concept of "intelligent", the analysis of the contradiction of concepts "intelligent" and "intellectual" is used, in the course of which the distinctive features of the intelligence are revealed, among which there are the aspirations for constant self-improvement, creativity and cognition, independence of thinking, maturity of decisions, constant enrichment and systematization of the worldview, honor, loyalty to the word, interest in history and culture, a critical look at political and economic processes, often leading to opposition of the intelligent person to the forces, possessing power, tolerance and respect for others, conscientious work, the desire to understand the other, to bring maximal utility. The intelligentsia appears not only being a layer of people engaged in mind activity, but may include manual workers (workers' intelligentsia). In modern conditions, the accelerated

может включать и работников физического труда (рабочая интеллигенция). В современных условиях ускоренного темпа жизни и роста конкуренции на дотрудовой стадии развития личности, более привлекательным ей может показаться образ не интеллигента, а интеллектуала, и приоритеты часто смещаются в сторону быстрого и наиболее легкого пути приобретения востребованной и высокооплачиваемой профессии. Часто этот путь видится в сокращении воспитательного и социогуманитарного компонентов высшего образования. Тем более, для власти это оказывается экономичнее. Такое образование сможет обеспечить интеллектуальный слой, но не интеллигенцию. Если смоделировать общество будущего без интеллигенции, то уже можно предсказать ассимиляцию украинской культуры в общемировой культуре и, в конце концов, ее отмирание. Этот процесс уже был описан М. Мид в ходе ее исследования формирования американской культуры мигрантами из европейских государств, которую она оценивает как «префигуративную», лишенную авторитета старших поколений и многих других традиционных ценностей.

Выводы. Социологи принимают такие процессы как данность и не дают им личностной оценки. Если же в качестве «гражданина» встать на сторону защиты и обеспечения выживания отечественной культуры, то придется признать важность направленности высшего образования на формирование и восстановления слоя интеллигенции. Для этого необходимо принять направленность на формирование личности интеллигента с использованием воспитательных и социогуманитарных составляющих

pace of life and the growth of competition at the pre-labor stage of personal development, the image of an intellectual rather than an intelligent person may seem more attractive, and priorities can often be shifted towards a quick and easy way of acquiring a popular and highly paid profession. Often this way is seen in the reduction of the breeding and socio-humanitarian compounds of higher education. Moreover, for the authorities it turns out to be less economically expensive. Such an education can provide an intellectual layer, but not the intelligentsia. If we model the future society without the intelligentsia, then we can already predict the dissolution of Ukrainian culture in the world culture and, eventually, its withering away. This process has already been described by M. Mead in her study of the formation of American culture by first migrants from European countries; she marks this derivative culture as "prefigurative", deprived of the authority of older generations and many other traditional values.

Conclusions. Sociologists accept such processes as given and do not give them a personal assessment. But if, being "a citizen", to take the side of protecting and ensuring the survival of our domestic culture, we will have to recognize the importance of the directivity of higher education for the formation and restoration of the layer of the intelligentsia. For this, it is necessary to adopt an orientation toward the forming of the personality of the intellectual with the use of upbringing and socio-humanitarian components of education.

образования.

Ключевые слова:
интеллигенция, интеллектуальный
слой, формирование личности.

Keywords: *intelligentsia, intellectual
layer, forming a personality.*

Актуальность темы. Размытие среднего класса Украины задело слой интеллигенции, являющийся хранителем культуры. Многие из работников сферы умственной деятельности, занимавшиеся научным, преподавательским, исследовательским и другим творческим трудом еще в годы обретения Украиной независимости оказываются без работы и устраиваются кто куда, поскольку ниши, предоставлявшие им рабочие места, разрушаются.

Образование погружается в условия конкуренции. Платное образование становится привлекательным для избранных, главный критерий – наличие богатых родителей, те, в свою очередь начинают диктовать свои условия. Оценка личности по экономическому признаку становится нормой культуры.

С ходом времени положение не улучшается. Интеллектуальный слой в каждом новом поколении постепенно теряет свою нравственную составляющую и перестает быть интеллигенцией в полноценном понимании этого слова.

Постановка проблемы. Актуализировавшаяся проблема высшего образования – проблема обеспечения следующего поколения интеллигенции как слоя. Она многоплановая и носит как педагогический, так и социальный характер. Социальной проблемой является нравственный кризис, верхний уровень причины которого – недостаточное осознание властными структурами важности роли интеллигенции и пренебрежительное отношение к ее выживанию. Интеллектуальный слой без нравственной составляющей не сможет гарантировать передачу культурных ценностей и сохранение культуры как таковой. Увиденная под другим углом, эта проблема отражает проблему смещения отношений в системе образования с оси "наставничество-ученичество" на ось «обслуживание-потребление», образование превращается сферу услуг, предоставляемых образовательным институтом как рыночным субъектом за деньги, т.е. уходит из зоны свободного доступа для всех людей, стремящихся к самосовершенствованию. Какой вывод делают выпускники школ, еще не оформившиеся как личности, но ежегодно натыкающиеся на препятствие системы при попытке продолжить свое образование, – как бы уже и не дело педагогов, т.к. перед угрозой потери рабочих мест и безденежья их профессиональные задачи существенно ужимаются задачей привлечь в вуз абитуриента-контрактника. Воспитание становится

формальным, уступая место обучению профессии. Обучение, в свою очередь, сужается. Еще одну сторону данной проблемы составляет неопределенность по поводу необходимости сохранения интеллигенции в классическом смысле этого слова, требующая изучения сложившейся ситуации, неоднозначность понимания терминов "интеллигентность" и "образованность".

Анализ последних исследований и публикаций. Подробный анализ дискуссии о соотношении интеллигентов и интеллектуалов в социологическом поле дает Н.В. Латова. Она отмечает, что скоро интеллектуалы станут, по мнению некоторых социологов, «новым господствующим классом» [5].

Автором понятия «интеллигенция» считается журналист конца XIX века П. Д. Боборыкин, который заимствовал этот термин из немецкой культуры, где его использовали для обозначения прослойки общества, занятого интеллектуальной деятельностью. Боборыкин обновил значение понятия: он определял интеллигенцию как людей «высокой умственной и этической культуры» [8].

Представители внеклассового подхода считают, что интеллигенция не является никакой особой социальной группы и не относится ни к какому классу; будучи элитой общества, она становится над классовыми интересами и выражает общечеловеческие идеалы (подобной точки зрения придерживались Н.А. Бердяев, М.И. Туган-Барановский, Р.В. Иванов-Разумник) [14].

Представители классового подхода (Н.И. Бухарин, А.С. Изгоев и др.) Видели ее как прослойку общества. Позже интеллигенция обросла негативными коннотациями - ее недолюбливали и власть, и «народ», не видел ее особого отличия от буржуа [3].

Д. Лихачев отмечал: «ученые не всегда бывают интеллигентны (в высшем смысле, конечно) «...» замыкаясь на своей специальности, они забывают о том, кто и как может воспользоваться плодами их труда. И тогда, подчиняя все интересам своей специальности, они жертвуют интересами людей или культурными ценностями» [6, с. 39].

А. В. Соколов определил понятие «интеллигентность» как «интегральное качество личности, включающее на уровне, соответствующем определенному поколению интеллигенции, образованность, творческий потенциал, этическое самоопределение (этос). Поколение интеллигенции – историческая общность, характеризующаяся типичными для нее мировоззрением, нравственными идеалами, ценностными ориентациями, социально-психологическим складом. Смена поколений интеллигенции означает смену культурно-исторических эпох и,

соответственно, образцов образованности, творческой самореализации, нравственности ». [12]

Анализируя сложившуюся ситуацию и притаившиеся в ней угрозы, П.Н. Афанасьев напоминает о подмеченной еще Э. Дюркгеймом проблеме отчуждения личности, которую неизбежно порождает узкая специализация, и рассматривает ее в ключе вовлеченности в систему образования [1].

Выявляя причины сегодняшнего размытия слоя интеллигенции, Н. Назарова обращает внимание на возникновение на постсоветском пространстве класса «новые бедные» - это люди с высшим образованием, вытесненные из структуры благополучного истеблишмента и обреченные на нищенское существование [10, с.100].

Проект возрождения интеллигенции в роли хранителя гуманитарного потенциала страны как задачу, доступную для выполнения вузам при условии поддержки со стороны власти видит Ж. Тощенко, который отмечает, что «университетская образовательная модель призвана воспитывать самостоятельно и универсально мыслящего человека» [13].

Постановка цели. Цель статьи – проанализировать текущую ситуацию и дать оценку значимости интеллигенции как слоя, выработать рекомендации для системы образования.

Изложение основного материала: Противопоставление законов рынка гуманистическим законам выводит нас на противопоставление интеллигентов и интеллектуалов. Существуют различные трактовки этих понятий. В развившемся на постсоветском пространстве понимании интеллигенция представляет собой особое объединение высоконравственных людей, занимающихся разными профессиями, придерживающихся разных политических взглядов, но руководствующихся общими морально-этическими принципами. Это эволюционировавшее значение классического понятия интеллигенции вернулось на Запад и вошло там в обиход. Н. Латова среди признаков интеллигента выделяет черты «социального мессианства»: обеспокоенность участью своей страны (гражданский долг); стремление к социальной критике, к восстанию против всего, что препятствует развитию своего народа (миссия гласа народной совести), чувство нравственного сострадания к людям, находящимся в бедственном положении (моральная чуткость) [5].

Проанализировав разные трактовки интеллигенции, можно дополнить приведенное выше определение пониманием интеллигенции как аристократии духа, с оговоркой на то, что это работающая аристократия. В советское время возник тип рабочей интеллигенции; могут

быть интеллигентами и крестьяне. Так же немаловажно отметить такие ее признаки, как потребность в творчестве, порядочность, воспитанность, желание и умение заботиться о людях, о живых и неживых объектах культуры и природы. Это дополняется склонностью к непрерывному самосовершенствованию, вовлеченностью в систему образования, принципом интеллектуальной свободы. Признаком интеллигента, отличающим его от псевдо интеллигента, так же является отсутствие агрессивности по отношению к людям с отличным мнением и образом деятельности.

В постсоветском обществе многие представители умственного труда столкнулись с резким снижением своего уровня жизни, что поставило их в условия поиска путей выживания. Некоторые обнищали и не смогли достойно трудоустроиться, другие – преуспели на предпринимательской ниве, третьи – переквалифицировались. Постсоветская интеллигенция в итоге раскалывается на группы с различными, иногда диаметрально противоположными взглядами и статусами [5]. Для студенческой молодежи этого периода в качестве привлекательного ориентира на смену образу интеллигента приходит образ интеллектуала.

Интеллектуал рационален, эгоистичен и амбициозен, способен пожертвовать эмоциями в пользу эффективности, при этом может проявлять интолерантность, насилие, если такие средства оправданы его целью. Это профессионал высокого класса, характеризующийся «успешностью» в денежно-рыночном понимании этого слова, ему присущи технократическое мышление, самонадеянность, уверенность в себе, критицизм, ориентация на извлечение пользы и коммерческую выгоду. Амбиции интеллектуала, особенно если подкреплены талантом и мастерством, порой переходят в снобизм. Культура в ее массовой версии может потребляться им в целях развлечения и комфорта. Если интеллигента можно назвать гуманистом, то интеллектуала – технократом, и они будут морально-этической противоположностью друг друга.

Сейчас высшее образование и возможность занять статус внутри интеллектуального слоя недоступны для большинства населения, что несет последствия для общего нравственного состояния. Пренебрежительное отношение элиты интеллектуалов к своим ровесникам, не получившим высшее образование, может углубить ситуацию нравственного кризиса. Такой интеллектуальный слой, концентрируясь на собственных интересах и не будучи обеспокоенным будущим всего общества, не станет выполнять функцию хранителя культуры. Не нужно быть провидцем, чтобы понять, что в случае исчезновения интеллигенции культура будет обречена на исчезновение.

Шанс на выживание культуры обуславливает то, что часть молодых людей это понимает. Это видно из результатов исследования А.В. Соколова. Опрашиваемые им студенты справедливо отмечали, что «общество, которое не имеет в своем составе интеллигентов, не может считаться цивилизованным», но при этом рядом с «высокой духовностью» идеальный современный интеллигент должен быть «экономически самостоятельным», уметь «вписаться в рыночную экономику», хотя деньги для него «не цель, а средство» [12].

Выводы. Современные исследования показывают, что интеллигентность как качество, все же, остается привлекательной для студентов и большинство из них в будущем видят себя представителями интеллигенции. Если тенденцию поддержит государство, это позволит восстановить интеллигенцию, которая сыграет решающую роль в преодолении упадка нравственности и спасении нашей культуры.

Воспитать интеллигентную личность может университетская образовательная модель. Реализация этой цели должна быть обеспечена путем создания образовательной среды, способной активизировать интеллектуальную и эмоциональную деятельность студентов. «С одной стороны это для студента путь неустанного труда ради общественно значимых результатов, с другой - путь к цели. Сами студенты должны осознать, понять, ради чего, что именно и как нужно делать, чтобы не только выживать, но и активно развиваться, выполнять миссию культурной элиты, активно реализовывать потребности и интересы, которые обеспечат их жизнеспособность, личный и общественный успех» [13]. Личность интеллигента должна быть сформирована творчески с большой моральной составляющей, с гуманитарными задачами, требующими большой ответственности и образованности.

Интеллигенция, будучи хранителем культурного наследия, в то же время несет в себе творческий потенциал общества. Наличие интеллигенции служит залогом иммунитета национальной культуры и является показателем высокого нравственного и образовательного уровня народа.

Список использованных источников

1. Афанасьев, ПН., 2005. 'Отчуждение личности в сфере высшего образования: На примере студенческой молодежи : Дис. канд. социол. наук : 22.00.04', Казань, 167 с.
2. Бойченко, ВВ., 2013. 'Дидактичні системи у вищій освіті', Умань, 121 с.
3. Гринин, ЛЕ., 2003. 'Философия, социология и теория истории: опыт философско-социологического анализа некоторых общественных законов', Волгоград, 357 с.

4. 'Закон України «Про освіту», *Відомості Верховної Ради України*, 2017, № 38-39, ст.380. Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [Дата звернення 11 травень 2018].
5. Латова, НВ., 2011. 'Российское студенчество: кросс-культурный анализ: автореф. дисс. к.соц.н.', *Официальный сайт ИС РАН*. Доступно: <http://www.isras.ru/publ.html?id=2035> [Дата звернення 18 травня 2018].
6. Лихачев, ДС., 1993. 'О русской интеллигенции - письмо в редакцию', *Новый мир*, № 2, с. 3-9.
7. Мид, М, 'Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями', *Культура и мир детства*, М., с. 322-361.
8. Минзарипов, РГ., 2009. 'Гуманитарная среда классического университета и формирование конкурентоспособной личности', *Высшее образование в России*, с. 42-50.
9. Моисеев, Н., 1994. 'Современный рационализм и мировоззренческие парадигмы', *Общественные науки и современность*, № 3, с. 77.
10. Назарова, НС., 2007. 'Экологическая культура в условиях глобализации', *Одесса : Пальмира*, 255 с.
11. Плакий, СИ., 2006. 'Образовательная парадигма Ильинского и стратегия успешного вуза', *Знание. Понимание. Умение*, № 3, с. 17.
12. Соколов, АВ., 2008. 'Я хочу быть интеллигентом! -А я нет!', *Нева*, №7. Доступно : <http://magazines.russ.ru/neva/2008/7/so15.html> [Дата звернення 24 квітня 2018].
13. Тощенко, ЖТ., ред., 2013. 'Новые идеи в социологии: монография', М. : *ЮНИТИ-ДАНА*, 479 с.
14. Шиловцев, АВ., 2015. 'Гуманитарная составляющая высшего образования и безопасность личности', *Высшее гуманитарное образование в динамике местного сообщества: материалы конференции, Бузулук*, с. 1785-1791.

References

1. Afanas'yev, PN., 2005. 'Otchuzhdeniye lichnosti v sfere vysshego obrazovaniya: Na primere studencheskoy molodezhi : Dis. kand. sotsiol. nauk : 22.00.04 (Alienation of the individual in the sphere of higher education: On the example of student youth: Dis. Cand. sociol. Sciences: 22.00.04)', Kazan', 167 s.
2. Boychenko, VV., 2013. 'Dydaktychni systemy u vyshchiiy osviti (Didactic Systems in Higher Education)', Uman', 121 s.
3. Grinin, LE., 2003. 'Filosofiya, sotsiologiya i teoriya istorii: opyt filosofsko-sotsiologicheskogo analiza nekotorykh obshchestvennykh zakonov (Philosophy, sociology and theory of history: the experience of the philosophical and sociological analysis of some social laws)', Volgograd, 357 s.
4. 'Zakon Ukrayiny «Pro osvitu», Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (The Law of Ukraine "On Education", Information from the Verkhovna Rada of Ukraine)', 2017, № 38-39, st.380. Dostupno: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [Data zvernennya 11 traven' 2018].
5. Latova, NV., 2011. 'Rossiyskoye studenchestvo: kross-kul'turnyy analiz: avtoref. diss. k.sots.n. (Russian students: cross-cultural analysis: author's abstract. diss. k.sots.n.)', *Ofitsial'nyy sayt IC RAN*. Dostupno: <http://www.isras.ru/publ.html?id=2035> [Data zvernennya 18 travnya 2018].
6. Likhachev, DS., 1993. 'O russkoy intelligentsii - pis'mo v redaktsiyu (On the Russian intelligentsia - a letter to the editor)', *Novyy mir*, № 2, s. 3-9.

7. Mid, M, 'Kul'tura i preyemstvennost'. Issledovaniye konflikta mezhdu pokoleniyami (Culture and Continuity. Investigation of the conflict between generations)', *Kul'tura i mir detstva*, M., s. 322-361.
8. Minzaripov, RG., 2009. 'Gumanitarnaya sreda klassicheskogo universiteta i formirovaniye konkurentosposobnoy lichnosti (The humanitarian environment of the classical university and the formation of a competitive personality)', *Vyssheye obrazovaniye v Rossii*, s. 42-50.
9. Moiseyev, N., 1994. 'Sovremennyy ratsionalizm i mirovozzrencheskiye paradigm (Modern rationalism and ideological paradigms)', *Obshchestvennyye nauki i sovremennost'*, № 3, s. 77.
10. Nazarova, NS., 2007. 'Ekologicheskaya kul'tura v usloviyakh globalizatsii (Ecological Culture in the Context of Globalization)', Odessa : *Pal'mira*, 255 s.
11. Plaksiy, SI., 2006. 'Obrazovatel'naya paradigma Il'inskogo i strategiya uspehnogo vuza (The educational paradigm of Ilinsky and the strategy of a successful university)', *Znaniye. Ponimaniye. Umeniye*, № 3, s. 17.
12. Sokolov, AV., 2008. 'YA khochu byt' intelligentom! -A ya net! (I want to be an intellectual! -And I'm not!)', *Neva*, №7. Dostupno : <http://magazines.russ.ru/neva/2008/7/so15.html> [Data zvernennyya 24 kvitnya 2018].
13. Toshchenko, ZHT., red., 2013. 'Novyye idei v sotsiologii: monografiya (New ideas in sociology: a monograph)', M. : *YUNITI-DANA*, 479 s.
14. Shilovtsev, AV., 2015. 'Gumanitarnaya sostavlyayushchaya vysshego obrazovaniya i bezopasnost' lichnosti (Humanitarian component of higher education and personal security)', *Vyssheye humanitarnoye obrazovaniye v dinamike mestnogo soobshchestva: materialy konferentsii*, Buzuluk, s. 1785-1791.

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 373.2:37.091.21-058.64(075)

ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ У ВИХОВАННІ
ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОДИН
УЧАСНИКІВ АТО І ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБTHE USE OF CHILDREN'S FOLKLORE IN THE EDUCATION AND
DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN FROM THE FAMILIES OF
ATO PARTICIPANTS AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS

С. І. Поворознюк

Актуальність теми дослідження. Важливість виявлення виховного потенціалу дитячого фольклору в роботі з дітьми дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб зумовлена необхідністю оновлення психолого-педагогічних підходів до виховання та розвитку дітей цих категорій, зокрема із використанням етнокультурних засобів.

Постановка проблеми. У статті обґрунтовано ефективність використання дитячого фольклору в роботі з дітьми дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб, з метою створення комфортного виховного середовища для відновлення в дітей означеної категорії емоційної рівноваги, активізації їхнього духовного та творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості використання дитячого фольклору у вихованні та розвитку дітей дошкільного віку досліджували такі науковці та педагоги, як А. Богуш, Н. Лисенко, І. Луценко, Г. Довженко, Т. Полковенко, В. Угровата, Я. Омелченко, Г. Котломанітова, Н. Сивачук, С. Росовецький та ін.

Постановка завдання. Необхідно охарактеризувати

Urgency of the research. The importance of identifying the educational potential of children's folklore when dealing with children of preschool age from the families of ATO participants and internally displaced persons is conditioned by the need to update psychological and pedagogical approaches to the education and development of children of these categories, in particular, using ethno-cultural ways.

Target setting. The article justifies the effectiveness of the use of children's folklore in work with preschool children from the families of ATO participants and internally displaced persons in order to create a comfortable educational environment for the recovering of children belonging to this category regarding emotional balance, activation of their spiritual and creative potential.

Actual scientific researches and issues analysis. Peculiarities of the use of children's folklore in the education and development of children of preschool age were investigated by the following scientists and pedagogues: A. Bogush, N. Lysenko, I. Lutsenko, G. Dovzhenko, T. Polkovenko, V. Ugrovata, Y. Omelchenko, G. Kotlomanitova, S. Rosovetskyi, N. Syvachuk and others.

The research objective. It is necessary to characterize the purpose

призначення та особливості застосування у вихованні та розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб усних народних творів для дітей, а саме: колискових пісень, забавлянок, примовок, пісень-казок, жартівливих пісень і небилиць.

Виклад основного матеріалу.

Діти з родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно психологічно вразливими, тому необхідно забезпечити їм емоційно комфортне середовище виховання і розвитку, сприяти відновленню емоційної стабільності та рівноваги. Колискова пісня є ефективним етнокультурним засобом подолання тривожних почуттів, які нерідко охоплюють дитину дошкільного віку, створення атмосфери любові, ніжності, затишку та заспокоєння у процесі її виховання та розвитку. За допомогою забавлянок, примовок, жартівливих пісень вихователь може створити невимушену позитивну атмосферу, і відповідно пришвидшити процес ресоціалізації дітей означених категорій у нових умовах або обставинах, організувати комфортне середовище для відновлення їхньої емоційної рівноваги. Для подолання негативних наслідків пережитих дітьми психотравматичних ситуацій, зняття стану внутрішньої напруженості, емоційної тривожності та подальшого формування в них емоційного стану внутрішньої рівноваги, бадьорості, доцільно використовувати пісні-казки. Допоміжним етнокультурним засобом створення невимушеного комунікативного середовища, подолання пригніченого емоційного стану дітей із родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб є небилиці.

Висновки. У процесі виховання та розвитку дітей дошкільного віку

and peculiarities of the application in the education and development of children of preschool age from the families of ATO participants and internally displaced persons of folklore for children, in particular lullabies, amusements, hymns, songs, fairy tales, humorous songs and fables.

The statement of basic materials.

Children from families of ATO participants and internally displaced persons are extremely psychologically susceptible. Therefore, it is necessary to provide them with an emotionally comfortable environment for education and development, to promote the restoration of emotional stability and equilibrium. A lullaby is an effective ethno-cultural tool to overcome disturbing feelings that often cover a child of preschool age, creating an atmosphere of love, tenderness, cosiness and calm in the process of her education and development. With the help of amusements, tricks, humorous songs, an educator can create a relaxed and positive atmosphere and, accordingly, accelerate the process of re-socialization of children of these categories in new conditions or circumstances, to organize a comfortable environment for the restoration of their emotional balance. To overcome the negative consequences of children psychotraumatic situations, the elimination of a state of internal tension, emotional anxiety and the subsequent formation of emotional state of internal balance, vivacity, it is recommended to use song-fairy tales. Fables are considered to be an additional ethno-cultural tool for creating a relaxed communicative environment, overcoming the depressed emotional state of children from the families of ATO participants and internally displaced persons.

Conclusions. In the process of educating and developing children of

ефективним є використання усіх жанрів усної народної творчості, і зокрема дитячого фольклору. Особливого значення такі твори набувають у роботі з дітьми із родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб, оскільки виступають продуктивним засобом їх соціокультурного виховання. Завдяки народним пісням, зокрема, колисковим, забавлянкам, примовкам, жартівливим пісням, пісням-казкам, небилицям створюється комфортне виховне середовище, в якому дитина ознайомлюється з музичною спадщиною рідного народу, формує свій музично-естетичний смак, розвиває мовленнєво-комунікативні здібності засобами рідної мови, відповідно збагачує свої знання про рідний край і виховується в національно-патріотичному дусі.

Ключові слова: виховання, розвиток, дитячий фольклор, діти дошкільного віку з родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб.

preschool age, the use of all genres of oral folklore, and in particular children's folklore, is effective. Particular importance of such publications is acquired in work with children from families of ATO participants and internally displaced persons, as they act as a productive technique of their social and cultural education. As a result of applying folk songs, in particular lullabies, amusements, bywords, humorous songs, fairy tales, and fables, a comfortable educational environment is created in which the child is acquainted with the musical heritage of the native people, creates the musical and aesthetic taste, develops speech and communicative abilities by means of the native language and, respectively, enriches a knowledge of the native land and trains in a national patriotic spirit.

Keywords: education, development, children's folklore, children of preschool age from the families of ATO participants and internally displaced persons.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку Української держави, одночасно з потребою докорінно реформувати освітню систему загалом, особливого значення набула проблема створення необхідних психолого-педагогічних умов для супроводу та підтримки нових категорій дітей, а саме «дітей із родин учасників АТО» та «дітей із родин внутрішньо переміщених осіб». Важливість оновлення психолого-педагогічних підходів до виховання та розвитку дітей дошкільного віку цих категорій, зокрема із використанням етнокультурних засобів, зумовила необхідність виявлення виховного потенціалу дитячого фольклору.

Постановка проблеми. Особливої уваги потребує дослідження особливостей використання дитячого фольклору в роботі з дітьми дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб із метою створення комфортного виховного середовища для відновлення в дітей означеної категорії емоційної рівноваги, активізації їхнього духовного та творчого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дитячий фольклор як етнокультурний засіб виховання та розвитку дітей дошкільного віку привертав увагу багатьох науковців і педагогів. Зокрема, в сучасній науці уточнено категорію «дитячий фольклор», окреслено типологію текстів

цього різновиду за джерелом виникнення, призначенням, тематикою, образною системою, способом і часом виконання (Г. Довженок [2], С. Росовецький [7], Т. Полковенко [6]); розроблено методiku ознайомлення дітей дошкільного віку із такими малими фольклорними жанрами, як забавлянки, прислів'я, приказки, скоромовки, лічилки, загадки тощо (А. Богуш, Н. Лисенко [1], І. Луценко [4]); досліджено основні напрями виховання дітей засобами українського дитячого фольклору (Н. Сивачук [8], Я. Омельченко [5], Г. Котломанітова [3], В. Угровата [9]) та ін.

Постановка завдання. Метою статті є охарактеризувати призначення та особливості застосування у вихованні та розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб усних народних творів для дітей, а саме: колискових пісень, забавлянок, примовок, пісень-казок, жартівливих пісень і небилиць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діти з родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно психологічно вразливими, тому необхідно забезпечити їм емоційно комфортне середовище виховання та розвитку, сприяти відновленню емоційної стабільності та рівноваги. З цією метою використовуються етнокультурні засоби, і зокрема жанри дитячого фольклору. Дитячий фольклор становить собою сукупність різних за жанром творів, пов'язаних із життям і побутом дітей різного віку [2]. Серед них виокремлюють такі різновиди: твори усної народної словесності, що виконуються для дітей; різні за жанрами фольклорні твори, що побутують у дитячому середовищі; твори, які продукують діти в процесі власної комунікативної діяльності [6]. У процесі виховання та розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб пропонуємо використовувати такі жанрові різновиди дитячого фольклору, як колискові пісні, забавлянки, примовки, жартівливі пісні, пісні-казки, небилиці.

Коліскова пісня є ефективним етнокультурним засобом подолання тривожних почуттів, які нерідко охоплюють дитину дошкільного віку. Адже споконвіку твори цього ліричного жанру виконувалися для передавання дитині материнської ласки та любові, прагнення захистити її від усіляких негараздів і незгод; вони виступали своєрідним оберегом перед незнайомим ще дитині навколишнім світом. У роботі з цими дітьми колискові можна використовувати для встановлення психоемоційного контакту, зняття надмірного м'язового напруження, відновлення спокійного ритму дихання, заспокоєння, налаштування на позитивний лад, розвитку впевненості у власних силах, знеболення тощо [5, с. 157]. Оскільки в значній кількості таких дітей зафіксовано розлади сну, то виконання колискової та обряд заколисування сприятимуть відновленню міцного і

спокійного сну. Для створення атмосфери любові, ніжності, затишку та заспокоєння в процесі виховання та розвитку дітей цих категорій можна використовувати такі колискові, як, наприклад: *«Ой, ходить сон коло вікон»*, *«Заходить до хати зоря-зоряниця»*, *«Ніченька іде»*, *«Ой, у ліску на горішку»*, *«Сонько-дрімко»*, *«Котику сіренький»*, *«Коточок, не йди рано в садочок»*, *«Ой, кіт-воркіт»*, *«Люлі, люлі, люлі, налетіли гулі»*, *«Ой, ну, люлі, треба спати»* та ін.

Забавлянки та примовки, тобто короткі пісеньки гумористичного чи жартівливого змісту ігрової спрямованості, побудовані на єдності слова та музики, є одним із етнокультурних засобів активного спілкування дитини молодшого дошкільного віку з довкіллям, її розумового розвитку, виховання в неї чуття прекрасного. Разом з цим, їх використання сприяє попередженню виникнення або подоланню таких вже наявних у розвитку дітей із родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб тривожних особливостей, як замкненість, тривожність, плаксивість. За допомогою цих жанрів дитячого фольклору вихователь може створити невимушену позитивну атмосферу, і відповідно пришвидшити процес ресоціалізації дітей у нових умовах або обставинах, організувати комфортне середовище для відновлення їхньої емоційної рівноваги. Серед рекомендованих до використання в умовах ЗДО можна назвати такі забавлянки: *«Ладки, ладки»*, *«Гоп-гоп, гу-ту-ту»*, *«Ту-ру-ру»*, *«Одна ніжка тупоче»* та ін. З цією ж метою варто використовувати і примовки, такі як *«Кипи, кипи, кашко»*, *«Їли, їли кашку»*, *«Сорока-ворона»*, *«Печу, печу хлібчик»*, *«Кую, кую чобіток»*, *«Іде коза рогата»*, *«Зайчику, зайчику»*, *«Дрібушечки»*, *«Вода, вода холодна»* та ін.

Подібними за призначенням у роботі з дітьми середнього та старшого дошкільного віку є жартівливі пісні, які в гумористичній, іноді сатиричній, формі розкривають особливості усіх сфер життя людей. Спрямування цього жанру дитячого фольклору на комічний ефект покликане розважити й розвеселити дитину, відволікти її від неприємних спогадів, думок, хвилювань, зорієнтувати у системі правил і норм етикетної поведінки, загальноприйнятої серед представників нового для дитини соціального середовища. Найбільш поширеними українськими жартівливими піснями, рекомендованими до використання в умовах ЗДО, є такі: *«Маленькі дударі»*, *«Грицю, Грицю, до роботи»*, *«Мала білочка»* та ін.

Для подолання негативних наслідків пережитих дітьми психотравмівних ситуацій (поранення, смерті близької людини чи розлуки з нею, переселення, пожежі, стрілянини, ночівлі в бомбосховищі), зняття стану внутрішньої напруженості, емоційної тривожності та подальшого формування в них емоційного стану внутрішньої рівноваги, бадьорості,

пропонуємо використовувати пісні-казки. «Особлива мова українського дитячого музичного фольклору, зокрема українських народних музичних казок та казок із музичними вставками, багата на світ почуттів, переживань, настроїв, думок людини, допомагає дітям емоційно проявлятися, вивчати рідну мову, культуру та звичаї свого народу» [9]. Цей жанр музичного фольклору репрезентує навколишній світ за допомогою фантастичних образів птахів і тварин, наділяючи їх рисами вдачі людини, її поведінковими характеристиками та видами діяльності. Пісні-казки використовуються також для здійснення музично-естетичного виховання та розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, зокрема їхніх співацьких навичок, виховання стійкого інтересу до народного мистецтва. Пропонуємо такі пісні-казки, як *«Пальчику, пальчику, де ти бував!»*, *«Ладки, ладоньки, ладусі»*, *«Два півники»*, *«Качка»*, *«Ходить гарбуз по городу»*, *«Гриби»*, *«Ковалі»*, *«Бобер»*, *«На зеленому горбочку»*, *«Сонечко, сонечко»*, *«На виру, вирочку»* та ін.

Допоміжним етнокультурним засобом створення невимушеного комунікативного середовища, подолання пригніченого емоційного стану дітей є небилиці, або нісенітниці, вигадки. Це своєрідна музична гра слів, що передає комічний зміст шляхом навмисного порушення логіки викладу думки у висловлюванні або використанні різних значень одного й того ж чи кількох різних, схожих за звучанням, слів. Педагогічне значення небилиць полягає в тому, що неймовірність, анекдотичність описуваної в цих піснях ситуації викликає в дітей радісний, веселий настрій, спонукає до логічного розмірковування, фантазування, а також сприяє розвитку/або відновленню в них почуття гумору. У роботі з дітьми дошкільного віку з родин учасників АТО та внутрішньо переміщених осіб пропонуємо використовувати такі небилиці: *«Був собі журавель»*, *«Ми з тобою йшли?»*, *«Ой піди ж ти, кицю»*, *«Танцювала риба з раком»*, *«Ходить гарбуз по городу»*, *«Чи ви чули, Тодосію, про таку чудасію»*, *«Ішла коза попід ліс»*, *«Я вам, люди, заспіваю ні сеї, ні тої»* та ін.

Висновки. Дитячий фольклор є продуктивним засобом соціокультурного виховання дошкільників, адже завдяки народним пісням, зокрема, колисковим пісням, забавлянкам, примовкам, жартівливим пісням, пісням-казкам, небилицям дитина ознайомлюється з культурною спадщиною рідного народу, формує свій музично-естетичний смак, розвиває мовленнєво-комунікативні здібності засобами рідної мови, відповідно збагачує свої знання про рідний край і виховується в національно-патріотичному дусі.

Список використаних джерел

1. Богуш, АМ., 2004. 'Українське народознавство в дошкільному закладі: навчальний посібник', К. : *Знання*, 570 с.
2. Довженко, Г., 2007. 'Дитячий фольклор', *Енциклопедія сучасної України*. Доступно : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24401 [Дата звернення 23 травня 2018].
3. Котломанітова, ГО., 2016. 'Український дитячий фольклор як засіб формування партнерської взаємодії дітей', *Вісник Черкаського університету*, № 12, с. 81-87.
4. Луценко, ІО., 2008 'Моя країна – Україна. Українське народознавство для дошкільнят', К. : *Аконіт*, 64 с.
5. Омельченко, ЯМ., 2015. 'Колискові пісні як засіб відновлення базової рівноваги травмованих дітей', Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки: методичний посібник, К. : *Логос*, 232 с.
6. Полковенко, Т., 2001. 'Джерела української етнопедагогіки: дитячий фольклор'. Доступно : <http://abetka.ukrlife.org/djerela.html> [Дата звернення 27 травня 2018].
7. Росовецький, СК., 2007. 'Український фольклор у теоретичному висвітленні. Посібник для університетів', *Частина 2. Жанри*, К. : *Видавництво Українського фіто соціологічного центру*, 396 с.
8. Сивачук, Н., 2016. 'Виховний потенціал українського регіонального фольклору: [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів]', Умань : *ФОП Жовтий О. О.*, 151 с.
9. Угровата, ВІ., 2017. 'Патріотичне виховання дошкільників засобами музичного фольклору'. Доступно : <http://krvuzcdyt.krimeu.com/ru/article/patriotichne-vikhovannya-doshkilnikiv-zasobami-muz-2.html> [Дата звернення 28 травня 2018].

References

1. Bohush, AM., 2004. 'Ukrayins'ke narodoznavstvo v doshkil'nomu zakladi: navchal'nyy posibnyk (Ukrainian ethnology in a preschool : a manual)', K. : *Znannya*, 570 s.
2. Dovzhenok, H., 2007. 'Dytyachyy fol'klor (Children's Folklore)', *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny*. Dostupno : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=24401 [Data zvernennya 23 travnya 2018].
3. Kotlomanitova, HO., 2016. 'Ukrayins'kyy dytyachyy fol'klor yak zasib formuvannya partners'koyi vzayemodiyi ditey (Ukrainian children's folklore as a means for the formation of partnership interaction of children)', *Visnyk Cherkas'koho universytetu*, № 12, s. 81-87.
4. Lutsenko, IO., 2008 'Moya krayina – Ukrayina. Ukrayins'ke narodoznavstvo dlya doshkil'nyat (My country is Ukraine. Ukrainian ethnic studies for preschoolers)', K. : *Akonit*, 64 s.
5. Omel'chenko, YAM., 2015. 'Kolyskovi pisni yak zasib vidnovlennya bazovoyi rivnovahy travmovanykh ditey (Lullabies as a means of restoring the basic equilibrium of injured children)', *Psykhologichna dopomoha dityam u kryzovyykh sytuatsiyakh: metody i tekhniky: metodychnyy posibnyk*, K. : *Lohos*, 232 s.

6. Polkovenko, T., 2001. 'Dzherela ukrayins'koyi etnopedahohiky: dytyachyy fol'klor (Sources of Ukrainian ethnopedagogy: children's folklore)'. Dostupno : <http://abetka.ukrlife.org/djerela.html> [Data zvernennya 27 travnya 2018].
7. Rosovets'kyi, SK., 2007. 'Ukrayins'kyi fol'klor u teoretychnomu vysvitleni. Posibnyk dlya universytetiv (Ukrainian folklore in theoretical coverage. A manual for universities)', *Chastyna 2. Zhanry*, K. : *Vydavnytstvo Ukrayins'koho fito sotsiologichnoho tsentru*, 396 s.
8. Syvachuk, N., 2016. 'Vykhovnyy potentsial ukrayins'koho rehional'noho fol'kloru: [navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv] (Educational potential of Ukrainian regional folklore: [a manual for students of higher educational institutions])', Uman' : *FOP Zhovtyy O. O.*, 151 s.
9. Uhrovata, VI., 2017. 'Patriotychne vykhovannya doshkil'nykiv zasobamy muzychnoho fol'kloru (Patriotic upbringing of preschool children by means of musical folklore)'. Dostupno : <http://krvuzcdyt.krimeu.com/ru/article/patriotichne-vikhovannya-doshkilnikiv-zasobami-muz-2.html> [Data zvernennya 28 travnya 2018].

УДК 373.2.091.3:81`243

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З НАВЧАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

*TO THE ISSUE OF PEDAGOGIC TECHNOLOGIES USE IN WORK ON
TEACHING OF FOREIGN LANGUAGE TO JUNIOR PRESCHOOL CHILDREN*

І. О. Мордоус, І. М. Куценко

Актуальність дослідження. Оскільки мова – це засіб комунікації, формування світогляду та розвитку особистості, а іноземна мова дозволяє збагатити ці процеси, виникає необхідність удосконалення процесу ознайомлення дітей з останньою. Значущість дослідження полягає в тому, що навчання дітей іноземної мови на даному етапі розвитку суспільства є однією з важливих проблем сучасної дошкільної освіти. Суспільство виховує прогресивних дітей, тому саме на даному етапі становлення України, як незалежної та самостійної держави, постає актуальним використання інноваційних технологій, як сучасного

Urgency of research. Since language is a means of communication, the formation of a worldview and the development of personality, and a foreign language can enrich these processes, there is a need to improve the process of familiarizing children with the latter. The significance of the study is that teaching children of foreign languages at this stage of society's development is one of the important problems of modern preschool education. The society educates progressive children; therefore, at this stage of the formation of Ukraine as an independent and separate state, the use of innovative technologies as a modern means of development of the child appears urgent. It is exactly the junior preschool period

засобу розвитку дитини. Саме молодший дошкільний період є найкращим для початку вивчення іноземної мови, яка є невід'ємною ланкою розвитку країни та створенням можливостей розвитку особистості.

Постановка проблеми. Як доводить ряд досліджень, використання інноваційних технологій в освітньому процесі дозволяє інтенсифікувати навчально-пізнавальну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності ознайомлення дітей дошкільного віку з основами іноземного спілкування постало предметом наукового пошуку багатьох авторів, серед них: Н. Барбелко, А. Басіна, Т. Гуревич, І. Зимня, І. Мірошник, О. Протасова, С. Соколовська, Т. Шкваріна, В. Щебе-дина. Окремо розглядалося питання застосування інноваційних підходів у роботі з дітьми, зокрема такими науковцями: Дж. Ашер, І. Баринкіна, Н. Вершкова, С. Гунько, Л. Гусак, Г. Доман, Х. Дорон, О. Єфименко, М. Зайцев, С. Лупан, Н. Маркова, М. Монтессорі, Ю. Рудник.

Постановка завдання. Не зважаючи на доведений науковцями факт позитивного впливу навчання дітей іноземної мови в дошкільний період дитинства на загальний когнітивний розвиток і подальші успіхи, потребують ретельного, науково обґрунтованого підбору шляхи організації окресленого процесу в роботі з дітьми молодшого дошкільного віку, що обумовлено їх психофізіологічними особливостями розвитку.

Виклад основного матеріалу. Багато авторів вважають дошкільний вік винятково «чутливим» до сприйняття та відтворення мови. Розвиток рідної

that is the best to begin the study of a foreign language, which is an integral part of the development of the country and the creation of opportunities for personality development.

Target setting. As several studies prove, the use of innovative technologies in the educational process can intensify educational and cognitive activity.

Actual scientific researches and issues analysis. The issue of improving the effectiveness of familiarizing children of preschool age with the basics of foreign language communication was the subject of scientific research of many authors, among them: N. Barbelko, A. Basina, T. Hurevych, I. Zymnia, I. Miroshnyk, O. Protasova, S. Sokolovska, T. Shkvarina, V. Shchebedyna.

The issue of innovative approaches use in work with children was studied separately by the following scientists: J. Asher, I. Barynkina, N. Vershкова, S. Hunko, L. Husak, H. Doman, Kh. Doron, O. Yefymenko, M. Zaitsev, S. Lupan, N. Markova, M. Montessori, Yu. Rudnyk.

The research objective. Despite the fact of the positive influence of the teaching of foreign language to children in the preschool period of childhood on general cognitive development and further successes has been proved by scientists, they need a thorough, scientifically grounded selection of ways of organizing the outlined process in working with children of junior preschool age due to their psychophysiological peculiarities of development.

The statement of basic materials. Many authors consider the preschool age to be exceptionally "sensitive" to the perception and reproduction of the language. The

мови передую розвитку іноземної і дає підґрунтя для оволодіння другою мовою. Крім того, відбувається інтенсивний розвиток всіх фізичних та психічних процесів, які «підлаштовуються» під середовище, що оточує дитину, що, в свою чергу, дозволяє природнім шляхом ознайомити дітей з основами іншомовного спілкування. Врахування вищезазначеного особливо важливе у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку, адже механізм їх психофізіологічного розвитку надзвичайно вразливий. В даному випадку використання педагогічних технологій слугує його урізноманітненню, що стимулює і його прищевидженню. Проте, не всі запропоновані сучасними педагогами інноваційні технології розраховані на роботу з дітьми молодшого дошкільного віку або адаптовані до такої.

Висновки. Для молодшого дошкільного віку характерне мимовільне сприйняття та запам'ятовування мовлення, як рідного, так і іноземного. Враховуючи психологічні можливості даної вікової групи, можна зробити висновок, що іноземна мова, вивчена саме в цей віковий період, сприймається легко та невимушено і засвоюється без додаткових зусиль з боку дитини за умови методично грамотної організації даного процесу. На сучасному етапі актуальності набуває питання навчання дітей дошкільного віку саме на засадах інноваційних технологій, які виступають ефективним засобом в умовах особливостей розвитку дітей даної вікової категорії.

Ключові слова: діти, молодший дошкільний вік, раннє навчання іноземної мови, педагогічні технології.

development of the native language precedes the development of the foreign language and gives the basis for mastering the second language. In addition, there is an intensive development of all physical and mental processes that are "adapted" to the environment surrounding the child, which, in turn, permits the natural way to acquaint children with the basics of foreign language communication. Consideration of the above-mentioned is especially important in working with children of junior preschool age, as the mechanism of their psycho-physiological development is extremely vulnerable. In this case, the use of pedagogical technologies serves for its diversification, which stimulates and accelerates it. However, not all innovational technologies offered by modern educators are designed for work with children of junior preschool age or adapted to such.

Conclusions For junior preschoolers, involuntary perception and memory of speech, both native and foreign, is characteristic. Given the psychological capabilities of this age group, we can conclude that a foreign language, studied precisely in this age period, is perceived easily and informally and assimilated without additional efforts on the part of the child provided methodically competent organization of the process. At the current stage, the issue of teaching children of preschool age on the principles of innovative technologies, which act as an effective means in the conditions of development of children of this age category becomes more and more popular.

Key words: children, junior preschool age, early foreign language teaching, pedagogical technologies.

Актуальність дослідження. Становлення України як

демократичної держави, її входження в єдиний європейський простір зумовлюють прогресивні зміни у стратегії розвитку національної системи дошкільної освіти. В умовах глобалізації та модернізації змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей та принципів, відбувається переорієнтація на розвиток особистості дитини як основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства [1, с. 4]. Згідно статті 4 Закону України «Про дошкільну освіту» «Дошкільна освіта – цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб» [17, с. 7].

Оскільки мова – це засіб комунікації, формування світогляду та розвитку особистості, а іноземна мова дозволяє збагатити ці процеси, виникає необхідність удосконалення процесу ознайомлення дітей з останньою. Значущість дослідження полягає в тому, що навчання дітей іноземної мови на даному етапі розвитку суспільства є однією з важливих проблем сучасної дошкільної освіти. Саме дошкільний період є найкращим для початку вивчення іноземної мови, яка є невід’ємною ланкою розвитку країни та створенням можливостей для подальшого розвитку особистості.

Постановка проблеми. Враховуючи надзвичайну цінність дошкільного віку як стартового періоду становлення особистості (у фундаментальному сенсі), вважаємо глобально важливою науково обґрунтовану організацію життєдіяльності дитини в цей час. Як доводить ряд досліджень, використання інноваційних підходів в освітньому процесі дозволяє інтенсифікувати навчально-пізнавальну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення ефективності ознайомлення дітей дошкільного віку з основами іншомовного спілкування постало предметом наукового пошуку багатьох авторів, серед них: Н. Барбелко [2], А. Басіна [4], Т. Гуревич [9], І. Зимня [11], І. Мірошник [14], О. Протасова [18], С. Соколовська [23], Т. Шкваріна [24], В. Щебедина [25]. Окремо розглядалося питання застосування інноваційних підходів в зазначеному контексті, зокрема такими науковцями: Дж. Ашер [27], І. Баринкіна [3], Н. Вершкова [5], С. Гунько [8], Л. Гусак [7], Г. Доман [6], Х. Дорон [5], О. Єфименко [7], М. Зайцев [12], С. Лупан [10, 22], Н. Маркова [13], М. Монтессорі [15], Ю. Рудник [19].

Постановка завдання. Суспільство виховує прогресивних дітей, тому саме на даному етапі становлення України постає значущим використання педагогічних технологій в ході ознайомлення дітей дошкільного віку з основами іншомовного спілкування. Не зважаючи на доведений науковцями факт позитивного впливу навчання дітей іноземної мови в дошкільний період дитинства на загальний когнітивний розвиток і

подальші успіхи, потребують ретельного, науково обґрунтованого підбору шляхи організації окресленого процесу в роботі з дітьми молодшого дошкільного віку, що обумовлено їх психофізіологічними особливостями розвитку.

Виклад основного матеріалу. Численні дослідження педагогів та психологів (Т. Гуревич [9], І. Зимня [11], І. Мірошник [14], О. Протасова [18], С. Соколовська [23], Т. Шкваріна [24], В. Щебедина [25]), практичний досвід доводять, що без урахування психофізіологічних особливостей розвитку особистості в той чи інший період неможлива ефективна організація навчально-пізнавальної діяльності. Багато авторів вважають дошкільний вік винятково «чутливим» до сприйняття та відтворення мови. Розвиток рідної мови передуює розвитку іноземної і дає підґрунтя для оволодіння другою мовою. Крім того, відбувається інтенсивний розвиток всіх фізичних та психічних процесів, які «підлаштовуються» під середовище, що оточує дитину, що, в свою чергу, дозволяє природнім шляхом ознайомити дітей з основами іншомовного спілкування. На думку науковця Протасової К.: при навчанні іноземної мови педагогу потрібні не тільки конкретні лінгвістичні знання, а й розуміння загальних фізіологічних, психологічних, педагогічних закономірностей розвитку дитини. Також вміння поєднати загальні здібності дитини та особливості сприйняття іноземної мови на засвоєних знаннях рідної мови [18, с. 38].

Зокрема, І. Зимня, яка всебічно вивчала процес організації раннього навчання дітей іноземної мови, доводить у своїх наробках, що цей вік є сензитивним для розвитку мовлення дітей – вони легко схоплюють слова і мовні звороти, копіюють акценти і вимову, тому важливо, щоб дорослий в спілкуванні з дитиною вимовляв слова правильно. Діти в бітнічних сім'ях в цей період починають говорити на двох мовах, їх мовленнєвий розвиток через це може відставати від дітей з моноетнічних сімей. У цей період мова, якою говорить дитина і його найближче оточення (сім'я), починає вкорінюватися в психіці дитини як ведуча. Якщо вдома розмовляють однією мовою, то до трьох – чотирьох років лад і вимова цієї мови стає рідною для дитини [11, с. 189].

Вітчизняний педагог Н. Барбелко висвітлює тезу що друга мова, вивчена в дитинстві, розкриває мовні здібності: мимоволі співвідносяться факти двох мов; мовна картина світу створюється окремо для кожної мови; мислення стає багаторівневим – можна абстрагуватися від конкретної мови; можна побачити світ по-різному, крізь призму кожної з мов; можна зрозуміти, що є значення або відтінки думки, що не передаються на одній з мов, але мають стандартні форми вираження в іншому; можна навчитися бути терплячим, знайомлячись з іншою культурою життям і мисленням [2,

с. 8].

Висока спроможність дітей дошкільного віку до вивчення іноземних мов пояснюється також їх надзвичайно високою потребою в спілкуванні, спільних з іншими дітьми діях, відкритістю і відсутністю бар'єрів, які можуть виникати в результаті негативного досвіду навчання, розчарувань тощо. Вікові особливості дитини дошкільного віку, її мовного розвитку обумовлюють специфіку цілей та змісту навчання іноземної мови, а також характер професійної діяльності педагога [4, с. 1].

Врахування вищезазначеного особливо важливе у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку, адже механізм їх психофізіологічного розвитку надзвичайно вразливий. В даному випадку використання педагогічних технологій слугує його урізноманітненню, що стимулює і його прищвидженню. Проте, не всі запропоновані сучасними педагогами інноваційні технології розраховані на роботу з дітьми молодшого дошкільного віку або адаптовані до такої. Враховуючи тезу Пащенко М. про те, що «технологія – науково обґрунтована педагогічна (дидактична) система, яка гарантує досягнення певної навчальної мети через чітко визначену послідовність дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат» [16, с. 221], ми, в першу чергу, звертаємося до педагогічних технологій, безпосередньо спрямованих на навчання дітей дошкільного віку іноземної мови.

Існує ряд педагогічних технологій, якими передбачено навчання іноземної мови як складова або таких, які були первинно були створені з іншим цілепокладанням, проте розвинулися в даному напрямку. Серед інноваційних технологій навчання дітей дошкільного віку, які використовуються у навчанні іноземної мови, цікавою виступає «Будинок вільної дитини М. Монтессорі», що реалізується у формі індивідуальних занять, на яких закріплюють навички роботи та ознайомлюють з новими поняттями. Такий урок має три ступені:

1. Асоціація сенсорного сприйняття предмета з його назвою. Суть етапу полягає у встановленні педагогом зв'язку між предметом або ознакою і його назвою. Монтессорі – вчитель називає дитині предмети, властивості або кількості: «Це...» Нові терміни бажано повторити кілька разів, залучаючи при цьому слухове, зорове, тактильне (пов'язане з відчуттям дотику), стереогностичне (стосується пізнання об'ємних фігур та їх просторових відношень) сприймання дитини, її баричне (пов'язане з атмосферним тиском) відчуття, м'язова пам'ять.

2. Розпізнавання предмета чи ознаки, що відповідає назві. Виконуючи завдання, вона не просто пасивно споглядає предмети, а й активно діє з ними. Таких завдань має бути достатньо, щоб дитина краще запам'ятала

нові поняття. Вони повинні бути різноплановими, що підтримує інтерес до них, стимулює рухову активність. Перший і другий ступені сприяють збагаченню пасивного словника дитини.

3. Запам'ятовування слова, що відповідає предмету або ознаці. На цьому етапі нові терміни переходять із пасивного словника в активний. Педагогіка М. Монтесорі має глибоко продуману і добре відпрацьовану технологію. Допомога саморозвитку дитини дошкільного віку здійснюється через диференційовану систему матеріалів, що належать до таких навчальних розділів: матеріали для вправ у повсякденному житті та вироблення навичок соціальної поведінки; матеріали для вправ на розвиток сенсорики; матеріали для вправ на розвиток мовлення, навичок письма, читання, математичних уявлень. Така різноманітність матеріалів породжує необхідність встановлення чіткої послідовності їх презентації [15, с. 128].

Підтримують думку раннього навчання іноземної і прихильники Вальдорфської педагогіки. На їх думку іноземна мова впливає на мислення, менталітет людини так само, як і рідна мова. З вивченням іноземної мови людина стає зазвичай добрішими і терпиміше стосовно інших людей. Зростає розуміння щодо іншого народу і до його культури, відбувається знайомство з іншим світом. На думку Р.Штейнера, «мова виконує як ніби дві абсолютно різні функції: з одного боку, вона служить засобом соціальної координації досвіду окремих людей, з іншого – найважливішим знаряддям нашої думки » [20, с. 205]. Хоча, варто відмітити, що свідоме розуміння та сприймання культури інших народів в процесі ознайомлення з основами іншомовного спілкування можливе лише в старшому дошкільному віці.

Цікаві результати показала педагогічна технологія МАС (Метод асоціативних символів). В її основі лежить концепція, що слово – це звуковий образ, який використовується для вираження того, що ми бачимо, думаємо або відчуваємо. Отже, вважає Н. Маркова, опанування мови починається з відчуттів, тобто з процесу відображення в мозку людини окремих властивостей предметів та явищ, які безпосередньо впливають на її органи чуття» [13, с. 112]. Вітчизняні дослідники С. Гунько, Л. Гусак, О. Єфіменко, Н. Стадник доводять, що під час навчання дітей дошкільного віку необхідно враховувати їхній інтенсивний фізичний та психічний розвиток, який реалізується у грі, що є провідною діяльністю на даному віковому етапі. І поєднання інтелектуально-лінгвістичної діяльності з інтенсивним розвитком рухово-кінестетичної сфери дитини лягло в основу методу асоціативних символів. МАС – це органічне поєднання рухів, жестів, міміки з грою, учасниками якої виступають як

педагог, так і вихованці. Це кодова мова уявлень та асоціацій [7, с. 3].

Досить ефективною технологією навчання іноземної мови є асоціативний метод поєднання, запропонований І. Баринкіною. Дослідниця дійшла висновку, що слова будуть легко запам'ятовуватись на ілюстративному матеріалі у ролі, наприклад, персонажів фантастичного мультфільму [3]. Запорукою результативності пропонованої технології постають особливості мислення дітей молодшого дошкільного віку, їх схильність сприймати оточуючий світ через бачене. Звичайно, така технологія є результативною, оскільки захоплення дитини від оточуючого світу, особливо, якщо розвивальне середовище організовано задля зацікавлення, спонукає до сприйняття та засвоєння інформації. Достатньо цікавою і такою, що, також, базується на відчуттях і позитивних емоціях, є технологія Х. Дорон, яка дозволяє залучити в процес навчання обидві півкулі мозку, що забезпечує поєднання аналітичної та синтетичної функцій головного мозку, логічного та просторого мислення, аналізу окремих слів та інтонацій, висловлювань та мови в цілому [5]. Заняття проводяться в ігровій формі, насолоджуючись музикою, рухами та іграми.

На подібних особливостях психічного розвитку дитини дошкільного віку побудована і технологія М. Зайцева. В основі будь-якого знання лежить сприймання, задля полегшення якого на різних етапах розвитку використовуються різні засоби. На думку якого з вивчення англійської мови прекрасна можливість передавати знання дитині в ігровій формі. Педагогами було відмічено, чим раніше дитина починає вивчення іноземних мов, тим легше вони йому даються. Рекомендують навчання починати після 3-4 років. Основним засобом для надання інформації використовуються кубики, завдяки можна легко зрозуміти схему побудови речень, яка значно відрізняється від рідної мови. Головним принципом методики викладання – наочність. Щоб легко можна було пояснити дитині порядок слів у реченні, всі члени пропозиції розподілені на різних фонах. Підмет має червоний колір, присудок – синій, доповненню виділений зелений, а словами заперечення присвоєно чорний колір. Після складання близько двох десятків пропозицій дитина легко запам'ятовує, що першими йдуть кубики червоні, за ними сині, потім зелені. Додаткові залучення уваги допомагають легше засвоїти нові знання. В даному випадку, таким доповненням є колір кубиків [12].

Однозначно перспективною є технологія Total physical response (TPR), оскільки її основна ідея побудована на іншій особливості життєдіяльності дітей в дошкільний період дитинства: активності. Технологія навчання мови, створена Дж. Ашером. Ця технологія заснована на поєднанні мови і фізичних рухів. В TPR інструктор дає команди учням цільовою мовою, а

учні реагують за допомогою рухів тіла. Здатність дітей розуміти на слух виробляється внаслідок необхідності реагувати фізично на мову, що складається з команд. Як тільки сформувалися навички аудіювання (тобто розуміння на слух), природним чином, без будь-яких зусиль починає розвиватися мова. Дж. Ашер наголошує на тому, що мовлення, спрямоване на дітей, складається, перш за все, з команд, на які вони відповідають фізично перш, ніж почнуть продукувати мовленнєві акти [27].

С. Лупан. В основі даної технології лежить співвідношення слова до предмета, яке воно позначає. Якщо в близькому оточенні малюка є людина, яка говорить іноземною мовою найкращим варіантом буде занурення в мовне середовище. Знайомство дитини з різними мовами має набагато меншу пріоритезацію ніж оволодіння рідною мовою, одним з основних засобів спілкування. Тому вкрай важливо з самого початку дати дитині зрозуміти, яка з мов – її рідна [22, с. 224]. Ритуал переходу з однієї мови на іншу. Після того як дитина вже досить звикла до рідної мови, введіть в свій щоденний побут моменти, коли ви будете говорити з малюком іншою мовою. Тобто, фактично, в життя дитини інтегруються ситуації спілкування, іншомовно оформлені, що дозволяє розширити можливості контакту дитини з іноземною мовою і створює атмосферу природнього сприйняття останньої як засобу спілкування. Хоча організація безпорядного штучного мовного середовища забезпечує інша технологія – технологія занурення, яка передбачає повне виключення рідної мови і спілкування лише англійською, таким чином стимулюючи увагу дітей і спонукаючи до висловлювання своїх думок та почуттів іноземною мовою. На думку Н. Вершкової, людину необхідно занурювати в іншомовне середовище починаючи з дошкільного віку, що пов'язано з віковими особливостями розвитку психіки дитини. Підтримується така мовна політика, за якої у дитини одна людина асоціюється з однією мовою. Тому викладачу не рекомендується переходити на рідну мову під час викладання іноземної, щоб у складних ситуаціях дитина не переходила на спільну з педагогом рідну мову, а шукала мовні засоби для висловлювання іноземною. Таким чином іноземна мова перетворюється з мети навчання на засіб встановлення міжособистісного контакту [5].

Безпосередньо спрямованою педагогічною технологією в контексті дослідження є технологія Глена Домана. Дана технологія розрахована для навчання іноземної мови починаючи з молодшого дошкільного віку. Проте, особливістю цієї технології виступає те, що вона вузькоспрямована, тобто не передбачає навчання мови вцілому, а забезпечує навчання читанню. Сутність технології полягає у вивченні не складів, а цілих слів. Називаючи дитину «лінгвістичним генієм», Г. Доман переконаний, що її

потрібно вчити читати не за буквами і складами, а відразу словами, оскільки це значно простіше і доступніше для дітей будь-якого віку, починаючи з 6-8 місяців [21]. Ідея, закладена у даній технології спрямована на закарбування у пам'яті дитини не слова, що складається із частин (літер, складів і т.п.), а образа слова, що дійсно є ефективним в умовах навчання читанню англійською мовою, адже більшість слів є незмінними за формою. А враховуючи особливу ефективність запам'ятовування в дошкільні роки, окреслена педагогічна технологія є дієвою, починаючи з молодшого дошкільного віку.

Висновки. Для молодшого дошкільного віку характерне мимовільне сприйняття та запам'ятовування мовлення, як рідного, так і іноземного. Враховуючи психологічні можливості даної вікової групи, можна зробити висновок, що іноземна мова, вивчена саме в цей віковий період, сприймається легко та невимушено і засвоюється без додаткових зусиль з боку дитини за умови методично грамотної організації даного процесу. На сучасному етапі актуальності набуває питання навчання дітей дошкільного віку саме на засадах інноваційних технологій, які виступають ефективним засобом в умовах врахування особливостей розвитку дітей даної вікової категорії.

Список використаних джерел

1. Богуш, А., ред., 2012. 'Базовий компонент дошкільної освіти: [нормативний документ]', *Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України, молоді та спорту України « Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція)» від 22.05.2012 №615*, К., 26 с.
2. Барбелко, НС., 2009. 'Іноземна мова у дошкільному закладі', *Бердичівський педагогічний коледж*, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 248 с.
3. Барынкина, ИВ., 1999. 'Педагогические условия развития способностей школьников к изучению иностранных языков на начальном этапе обучения : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01', *Брян. гос. пед. ун-т им. И. Г. Петровского*, Брянск : [б. и.], 187 с.
4. Басіна, А., 2006. 'Поради досвідченого вчителя', *English for kids (вкладка)*, № 3 (3), 1 с.
5. Вершкова, НД., 2016. 'Иммерсионная модель билингвального детского сада', *Диалог культур*, Москва : Изд-во Общество с ограниченной ответственностью «Языки Народов Мира», с. 99-103.
6. Глен, Д., 1996. 'Гармонічний розвиток дитини', М : Акваріум, 448 с.
7. Гунько, СВ., Гусак, ЛЄ., Єфіменко, ОІ., Стадник, НР., 2011. 'Англійська мова для дітей молодшого шкільного віку загальноосвітніх навчальних закладів за методикою асоціативних символів', Луцьк : ДП «волинські старожитності», 104 с.
8. Гунько, С., 2013. 'Граючи учимось. Англійська мова: програма та методичні рекомендації', К. : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 88 с.
9. Гуревич, ТВ., 2011. 'Развитие речи детей на родном и иностранном языках', *Управление дошкольным образовательным учреждением*, № 4, с. 97-103.

10. Дмитриева, ВГ., 2009. *Методика раннего развития Сесиль Лупан: от 0 до 3 лет*, М. : Эксмо, 221 с.
11. Зимняя, ИА., 1987. *Психология обучения иностранным языкам в школе*, М. : Просвещение, 222 с.
12. Зайцев, МА., 2011. *Англійські граматичні кубики : навчальний посібник*, Санкт-Петербург : НОУДО Методики Н.Зайцева, 128 с.
13. Маркова, НГ., 2002. *Развитие речевой деятельности младших школьников на основе средств ассоциативного воображения*, Казан. гос. пед. ун-т., Казань : [б. и.], 220 с.
14. Мірошник, ІВ., 2015. *Переваги та недоліки сучасних методів навчання іноземної мови дітей дошкільного віку*, Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки, Вип. 125, с. 335 – 338.
15. Монтессори, М., 2010. *Мой метод руководство по воспитанию детей от 3 до 6 лет*, М. : Центрполиграф, 415 с.
16. Пащенко, МІ., 2012. *Педагогіка : навчально-методичний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів*, МОН молоді та спорту України, Уманський ДПУ імені Павла Тичини, Умань : Жовтий О. О., 269 с.
17. *Закон України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року № 2628-III*, 2002. *Законодавство про освіту*, К. : Парламентське видавництво, 159 с.
18. Протасова, КЮ., 2001. *Навчання іноземної мови дошкільників – огляд теоретичних позицій*, *Іноземні мови в школі*, № 1, 38 с.
19. Руднік, ЮВ., 2014. *Актуалізація проблеми застосування інноваційних технологій в навчанні іноземних мов*, Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, с. 124-131.
20. Штейнер Р., 2014. *Истина и наука. Философия свободы: основные черты одного современного мировоззрения*, М. : Деметра, 933 с.
21. Сак, ЛА., Семенова, НМ., Харчук, ВВ., 2004. *Навчання ранньому читанню (читання за системою Глена Домана з дітьми раннього віку) : методичний посібник*, Тернопіль : Мальва – ОСО, 56 с.
22. Лупан, С., 1996. *Поверь в свое дитя*, Санкт-Петербург : Дельта, 336 с.
23. Соколовська, СВ., 2004. *Розвивальне середовище в навчанні іноземної мови дошкільників*, *Національна освіта: провідні тенденції та перспективи : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, К. : КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, с. 96–97.
24. Шкваріна, ТМ., 2007. *Методика навчання іноземної мови дошкільників : навчальний посібник*, Київ : «Освіта України», 300 с.
25. Щебедина, ВВ., 1997. *Обучение детей английской разговорной речи в детском саду*, *Иностранные языки в школе*, №2, с. 55-58.
26. Doman, G., 1994. *How to Teach Your Baby to Read*. Avery Publishing Group, 254 p.
27. Asher, JJ., 2007. *TPR: After forty years, still a very good idea*. Available at: http://www.tpr-world.com/mm5/TPRarticles/TPR_after_forty.pdf [Accessed 3 June 2018].

References

1. Bohush, A., red., 2012. *Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity: [normatyvnyy document] (The basic component of preschool education: [normative document])*, *Zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny, molodi ta sportu*

- Ukrayiny « Pro zatverdzhennya Bazovoho komponenta doshkil'noyi osvity (nova redaktsiya)» vid 22.05.2012 №615, K., 26 s.*
2. Barbelko, NS., 2009. 'Inozemna mova u doshkil'nomu zakladi (Foreign language at a kindergarten)', *Berdychivs'kyi pedahohichnyy koledzh, Zhytomyr: Vyd-vo ZHDU im. I.Franka*, 248 s.
 3. Barynkina, IV., 1999. 'Pedagogicheskiye usloviya razvitiya sposobnostey shkol'nikov k izucheniyu inostrannykh yazykov na nachal'nom etape obucheniya : dis.... kand. ped. nauk : 13.00.01 (Pedagogical conditions of development of abilities of schoolboys to studying of foreign languages at the initial stage of training: dis kand. ped. Sciences: 13.00.01)', *Bryan. gos. ped. un-t im. I. G. Petrovskogo, Bryansk : [b. i.]*, 187 s.
 4. Basina, A., 2006. 'Porady dosvidchenoho vchytelya (Experienced Teacher's Tips)', *English for kids (vkladka), № 3 (3)*, 1 s.
 5. Vershkova, ND., 2016. 'Immersionnaya model' bilingval'nogo detskogo sada (Immersion model of a bilingual kindergarten)', *Dialog kul'tur, Moskva : Izd-vo Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennost'yu «Yazyki Narodov Mira»*, s. 99-103.
 6. Hlen, D., 1996. 'Harmonichnyy rozvytok dytyny (Harmonious child development)', *M : Akvarium*, 448 s.
 7. Hun'ko, SV., Husak, LYE., Yefimenko, OI., Stadnyk, NR., 2011. 'Anhliys'ka mova dlya ditey molodshoho shkil'noho viku zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv za metodykoyu asotsiatyvnykh symvoliv (English for children of primary school age of secondary schools by method of associative symbols)', *Luts'k : DP «volyns'ki starozhytnosti»*, 104 s.
 8. Hun'ko, S., 2013. 'Hrayuchy uchymos'. Anhliys'ka mova: prohrama ta metodychni rekomendatsiyi (Learning to play. English language: program and methodological recommendations)', *K. : Redaktsiyi hazet z doshkil'noyi ta pochatkovoyi osvity*, 88 s.
 9. Gurevich, TV., 2011. 'Razvitiye rechi detey na rodnom i inostrannom yazykakh (Development of children's speech in native and foreign languages)', *Upravleniye doshkol'nyim obrazovatel'nyim uchrezhdeniyem, № 4*, s. 97-103.
 10. Dmitriyeva, VG., 2009. 'Metodika rannego razvitiya Sesil' Lupan: ot 0 do 3 let (Technique of early development Cecil Lupan: from 0 to 3 years)', *M. : Eksmo*, 221 s.
 11. Zimnyaya, IA., 1987. 'Psikhologiya obucheniya inostrannym yazykam v shkole (Psychology of teaching foreign languages in school)', *M. : Prosveshcheniye*, 222 s.
 12. Zaytsev, MA., 2011. 'Anhliys'ki hramatychni kubyky : navchal'nyy posibnyk (English grammar cubes: a manual)', *Sankt-Peterburh : NOUDO Metodyky N.Zaytseva*, 128 s.
 13. Markova, NG., 2002. 'Razvitiye rechevoy deyatelnosti mladshikh shkol'nikov na osnove sredstv assotsiativnogo voobrazheniya (Development of speech activity of junior schoolchildren on the basis of means of associative imagination)', *Kazan. gos. ped. un-t., Kazan' : [b. i.]*, 220 s.
 14. Miroshnyk, IV., 2015. 'Perevahy ta nedoliky suchasnykh metodiv navchannya inozemnoyi movy ditey doshkil'noho viku (Benefits and drawbacks of modern methods of teaching a foreign language to preschool children)', *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnogo universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky, Vyp. 125*, s. 335-338.
 15. Montessori, M., 2010. 'Moy metod rukovodstvo po vospitaniyu detey ot 3 do 6 let (My method guide to raising children from 3 to 6 years)', *M. : Tsentrpoligraf*, 415 s.

16. Pashchenko, MI., 2012. 'Pedahohika : navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv (Pedagogy: a manual for students of higher pedagogical educational institutions)', *MON molodi ta sportu Ukrayiny, Umans'kyi DPU imeni Pavla Tychyny, Uman' : Zhovtyy O. O.*, 269 s.
17. 'Zakon Ukrayiny «Pro doshkil'nu osvitu» vid 11 lypnya 2001 roku № 2628-III (The Law of Ukraine "On Preschool Education" of July 11, 2001, No. 2628-III)', 2002. *Zakonodavstvo pro osvitu, K. : Parlaments'ke vydavnytstvo*, 159 s.
18. Protasova, KYU., 2001. 'Navchannya inozemnoyi movy doshkil'nykiv – ohlyad teoretychnykh pozytsiy (Teaching a foreign language for preschoolers - an overview of theoretical positions)', *Inozemni movy v shkoli, № 1*, 38 s.
19. Rudnik, YUV., 2014. 'Aktualizatsiya problemy zastosuvannya innovatsiynykh tekhnolohiy v navchanni inozemnykh mov (Actualization of the problem of application of innovative technologies in the teaching of foreign languages)', *Problemy pidhotovky suchasnogo vchytelya : zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Pavla Tychyny*, s. 124-131.
20. Shteyner R., 2014. 'Istina i nauka. Filosofiya svobody: osnovnyye cherty odnogo sovremennogo mirovozzreniya (Truth and Science. Philosophy of freedom: the basic features of a modern worldview)', M. : *Demetra*, 933 s.
21. Sak, LA., Semenova, NM., Kharchuk, VV., 2004. 'Navchannya rann'omu chytannyu (chytannya za systemoyu Hlena Domana z dit'my rann'oho viku) : metodychnyy posibnyk (Early reading (Reading the Glen Domana system with early childhood): methodological manual)', Ternopil' : *Mal'va – OSO*, 56 s.
22. Lupan, S., 1996. 'Pover' v svoye ditya (Believe in your child)', Sankt-Peterburg : *Del'ta*, 336 s.
23. Sokolovska, SV., 2004. 'Rozvyval'ne seredovyshe v navchanni inozemnoyi movy doshkil'nykiv (Educational environment in the teaching of a foreign language for preschoolers)', *Natsional'na osvita: providni tendentsiyi ta perspektyvy : Materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, K. : KMPU im. B.D.Hrinchenka*, s. 96–97.
24. Shkvarina, TM., 2007. 'Metodyka navchannya inozemnoyi movy doshkil'nykiv : navchal'nyy posibnyk (Methodology of teaching foreign language for preschoolers: a manual)', Kyiv : «*Osvita Ukrayiny*», 300 s.
25. Shchebedina, VV., 1997. 'Obucheniye detey angliyskoy razgovornoy rechi v detskom sadu (Teaching children of English speaking in the kindergarten)', *Inostrannyye yazyki v shkole, №2*, s. 55-58.
26. Doman, G., 1994. 'How to Teach Your Baby to Read. Avery Publishing Group', 254 p.
27. Asher, JJ., 2007. 'TPR: After forty years, still a very good idea'. Available at: http://www.tpr-world.com/mm5/TPRarticles/TPR_after_forty.pdf [Accessed 3 June 2018].

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 378.011.3:377

**ВПЛИВ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА
ЯКІСТЬ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ**
*THE IMPACT OF THE IMPLEMENTATION OF INTERDISCIPLINARY
CONNECTIONS ON THE QUALITY OF TRAINING OF TEACHERS OF
VOCATIONAL TRAINING*

Н. М. Титова

Актуальність теми дослідження. Проблема забезпечення міждисциплінарних зв'язків у закладах вищої освіти була предметом досліджень багатьох науковців, але і донині не втратила своєї актуальності у сучасній педагогічній науці. На всіх рівнях освіти відбуваються зміни, зокрема триває процес оновлення і затвердження стандартів педагогічної освіти на основі компетентнісного підходу, затверджені ліцензійні умови провадження освітньої діяльності (постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 347)), що розроблені відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» та «Про ліцензування видів господарської діяльності». Ключовою дефініцією у всіх означених стратегічних документах є якість підготовки особистості, у сфері вищої освіти – якість підготовки майбутнього фахівця. Уніфікація системи психолого-педагогічної підготовки педагогів професійного навчання з метою підвищення її якості передбачає міжнаукову інтеграцію засобами міждисциплінарних зв'язків.

Постановка проблеми.

Urgency of the research. In higher education institutions, the problem of providing interdisciplinary links has been the subject of research by many scientists, but to this day has not lost its relevance in modern pedagogical science. Changes are taking place at all levels of education, in particular, the process of updating and approving the standards of teacher education on the basis of a competence approach is underway, licensing conditions for the implementation of educational activities were approved (by the regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 30, 2015, No. 1187 (in the wording of the regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 10, 2018, No. 347)), which are developed in accordance with the Laws of Ukraine "On Education", "On Higher Education", "On Vocational Education", "On General Secondary Education", "On Pre-School Education" and "On Licensing of Types of Economic Activities". The main definition in all these strategic documents is the quality of personal preparation, in the higher education sphere, that is the quality of preparation of the future specialist. The unification of the system of psycho-pedagogical preparation of teachers of vocational training with the aim of improving its quality, provides inter-scientific integration through interdisciplinary links.

Target setting. The provision of

Комплексне забезпечення міждисциплінарних зв'язків реалізовано в освітньому процесі підготовки фахівців освітнього ступеня «Бакалавр» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. У рамках держбюджетної теми «Теорія і технологія навчання у системі професійної освіти» (державний реєстраційний номер 0115U000552) творчим колективом було узагальнено та систематизовано досягнення теорії і практики професійної освіти, зокрема як результат даного дослідження опубліковані освітньо-професійні комплекси галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями), згідно компетентнісного підходу і вимог до фахівця, що закладені в основу Болонського процесу та міжнародного Проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реалізації міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків у професійній освіті ґрунтовно представлена у дослідженнях таких відомих вчених, як Р. Гуревич, М. Корець, Н. Ничкало, В. Сидоренко, В. Стешенко, С. Ткачук, Д. Тхоржевський, О. Щербак та багатьох інших. Аналіз останніх публікацій свідчить про те, що в умовах модернізації вищої професійної освіти, процес реалізації міждисциплінарних зв'язків потребує більш детального дидактичного опрацювання, особливо для дисциплін психолого-педагогічного циклу.

interdisciplinary links is realized in the educational process of training specialists of the educational degree "Bachelor" in the field of knowledge 01 Education / Pedagogics specialty 015 "Vocational education (in specialties)" at the National Pedagogical Dragomanov University. Within the framework of the governmental budgetary theme "Theory and Technology of Education in the Vocational Education System" (state registration number 0115U000552), the creative team summarized and systematized the achievements of the theory and practice of vocational education. In particular as a result of this study, educational and professional complexes in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy specialty 015 Vocational education (in the field of specialization) have been published, according to the competency approach and the requirements for the specialist, which are underpinned of the Bologna process and the international project of the European Commission (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING).

Actual scientific researches and issues analysis. The problems of the implementation of cross-subject and interdisciplinary links in vocational education are thoroughly represented in the studies of such well-known scientists as R. Hurevych, M. Korets, N. Nychkalo, V. Sydorenko, V. Steshenko, S. Tkhorzhevskiy, D. Tkachuk, O. Shcherbak and many others. The analysis of the latest publications shows that in the conditions of higher professional education modernization, the process of implementing interdisciplinary links requires more detailed didactic processing, especially for the disciplines of the psychological and pedagogical cycle.

Постановка завдання.

Завданням нашого дослідження є обґрунтування взаємозалежності міждисциплінарних зв'язків дисциплін психолого-педагогічного циклу та якості підготовки майбутніх педагогів професійного навчання в університетах.

Виклад основного матеріалу. З 2012 року і по теперішній час на Інженерно-педагогічному факультеті Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова ведеться активна робота по впровадженню освітньої діяльності у сфері вищої професійної освіти. За 6 років було відкрито 9 спеціалізацій освітнього ступеня «Бакалавр» галузі знань 01 Освіта/ Педагогіка спеціальності 015 «Професійна освіта», а саме : харчові технології, технології виробів легкої промисловості, дизайн, дерево-обробка, готельно-ресторанна справа, комп'ютерні технології, економіка, документознавство, охорона праці. Спеціальність 015 «Професійна освіта (за спеціалізацією)» є бінарною (подвійною), спільною для всіх спеціалізацій є кваліфікація «3340 Педагог професійного навчання», що обумовлена успішною психолого-педагогічною підготовкою студентів. Значення міждисциплінарних зв'язків у підготовці педагогів професійного навчання надзвичайно важливе, адже успішна їх реалізація дозволяє осмислити в подальшому полідисциплінарність та трансдисциплінарність, як стратегії тривалого і продуктивного розвитку наукового знання.

Висновки. Оновлення змісту підготовки педагога професійного навчання має розпочатися з переосмислення методології формування сучасного фахівця, диверсифікації теоретичного і практичного навчання студента,

The research objective is to substantiate the interdependence of interdisciplinary connections between the disciplines of the psychological and pedagogical cycle and the preparation quality of future teachers of vocational training in universities.

The statement of basic materials. From 2012 to the present, active work is being carried out to introduce educational activities in the sphere of higher professional education at the Faculty of Engineering Education of the National Pedagogical Dragomanov University. During 6 years for the educational degree "Bachelor" in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy specialty 015 "Vocational Education" 9 specializations were opened, namely: the food technology, the technology of light industry products, the design, the wood processing, the hospitality training, the computer technologies, the economics, the document management, the labor protection. The specialty 015 "Vocational education (in specialties)" is binary (double). The qualification "3340 Teacher of vocational training", which is conditioned by the successful psychological and pedagogical preparation of students, is common for all specializations. The importance of interdisciplinary links in the training of vocational education teachers is extremely important. Because, their successful implementation allows us to comprehend in the future polydisciplinarity and transdisciplinarity, as a strategies for the long and productive development of scientific knowledge.

Conclusions. Updating the content of the training of a teacher of vocational training should begin with a rethinking of the methodology for the formation of a modern specialist, diversification of theoretical and practical training of the student, instantaneous reflection on the

миттєвої рефлексії на зміни, що відбуваються на ринку праці, професійної мобільності тощо. Отож, реалізація міждисциплінарних зв'язків в умовах педагогічної інтеграції позитивно вплине на якість психолого-педагогічної підготовки педагогів професійного навчання.

Ключові слова: педагог професійного навчання, міждисциплінарні зв'язки, психолого-педагогічна підготовка, вища професійна освіта.

changes taking place on the labor market, professional mobility, etc. Thus, the implementation of interdisciplinary links in conditions of pedagogical integration will have positively affect on the quality of psychological and pedagogical training of teachers of vocational training.

Keywords: teacher of vocational training, interdisciplinary links, psychological and pedagogical training, higher professional education.

Актуальність теми даного дослідження полягає в тому, що проблема забезпечення міждисциплінарних зв'язків у закладах вищої освіти була і залишається донині предметом досліджень багатьох науковців. Актуальності обраної теми сприяють процеси модернізації вищої освіти у законодавчо-правовому полі, а саме триває процес оновлення і затвердження стандартів педагогічної освіти на основі компетентнісного підходу, затверджені ліцензійні умови провадження освітньої діяльності (постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 347)), що розроблені відповідно до Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» та «Про ліцензування видів господарської діяльності».

У Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні (2004р.) серед основоположних принципів, які окреслюють напрям розвитку професійно-технічної (професійної) освіти, є фундаменталізація, соціальна детермінізація, диверсифікація, стандартизація, єдність професійного навчання й виховання, екологізація, варіативність професійної освіти; індивідуалізація та диференціація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки; інтеграція професійної освіти, науки й виробництва та інші [6].

Варто зазначити, що дані підходи спрямовані на підвищення якості професійної освіти і навчання в Україні, зокрема диверсифікацію психолого-педагогічної підготовки педагогів професійного навчання в університетах, що в свою чергу передбачає реалізацію міждисциплінарних зв'язків на методологічному рівні.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реалізації компетентнісного підходу, що закладений в основу Болонського процесу та міжнародного Проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх

структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING), вибудовується єдине стратегічне бачення формування стандартів вищої освіти і зокрема вищої професійної освіти. Це досить складний і суперечливий процес, але як показує теоретичний і практичний досвід, результати якого представлено у рамках держбюджетної теми «Теорія і технологія навчання у системі професійної освіти» (державний реєстраційний номер 0115U000552), між якістю підготовки педагогів професійного навчання і успішною реалізацією міждисциплінарних зв'язків існує пряма залежність. Оскільки, бачення щодо реалізації міждисциплінарних зв'язків потребує оновлення, на передній план виступає міждисциплінарна (міжпредметна) інтеграція. «Інтеграційний процес означає новоутворення цілісності, котра володіє системними якостями загальнонаукової, міжнаукової і внутрішньонаукової взаємодії, відповідними механізмами взаємозв'язку, а також змінами в елементах, функціях об'єкту вивчення, що обумовлено зворотним зв'язком системних засобів і якостей, що утворюються знов» [8, с.93].

Комплексне забезпечення міждисциплінарних зв'язків реалізовано в освітньому процесі підготовки фахівців освітнього ступеня «Бакалавр» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовці педагогів професійного навчання присвячений вагомий науковий доробок таких видатних вчених, як С. Артюх, Н. Брюханова, Р. Гуревич [1], О. Коваленко, М. Корець, Г. Кругліков, Н. Ничкало [3], В. Сидоренко, В. Стешенко, С. Ткачук, Д. Тхоржевський, О. Щербак.

Аспекти психолого-педагогічної підготовки педагогів для закладів системи професійної (професійно-технічної) освіти розкрито у дослідженнях В. Бессараба, Н. Кузьминої, Л. Новоселової, О. Отич, Є. Скворчевської, Т. Чаусової. Аналіз досліджень щодо реалізації міждисциплінарних зв'язків у підготовці педагогів професійного навчання свідчить про потребу постійного удосконалення і оновлення їх відповідно до стратегічних завдань професійної освіти.

Постановка завдання нашого дослідження полягає в обґрунтуванні взаємозалежності міждисциплінарних зв'язків дисциплін психолого-педагогічного циклу та якості підготовки майбутніх педагогів професійного навчання в університетах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активні пошуки оптимального співвідношення організаційно-методичних засобів і технологій підвищення якості підготовки майбутніх фахівців викликані

потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих професійно компетентних, творчо мислячих, здатних оперативно приймати правильні рішення спеціалістів [8].

Аналіз змісту психолого-педагогічної підготовки педагогів професійного навчання нами поданий у попередніх публікаціях [9-10], де були обґрунтовано шляхи розвитку сучасної професійно-педагогічної освіти у світлі концепції «Нова українська школа». Отож ця стаття є логічним продовженням попередніх публікацій [9-10] у контексті диверсифікації психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців спеціальності 015 «Професійна освіта(за спеціалізаціями)».

Як зазначає Р.Гуревич, сучасні комплексні міжгалузеві психолого-педагогічні й методичні дослідження у сфері професійної освіти і навчання, опрацювання нових педагогічних технологій, підвищення гуманітарного потенціалу людини в її спілкуванні з оточуючим середовищем, зростання технологічності виробництва на основі нових інформаційних технологій, фундаменталізація освіти, глобальність екологічного мислення тощо дозволить уникнути суб'єктивно-інтуїтивного або імперативного характеру процесу навчання у професійно-технічних закладах [1]. А це означає, що у найближчий час науковці повинні приділити особливу увагу якості підготовки педагогів професійного навчання на базі закладів вищої освіти.

Зв'язок міждисциплінарності та прогресивних інноваційних технологій (нано-, біо-, когнітивних, соціальних, інформаційних) позиціонується як найбільш перспективний підхід до вирішення складних соціально-економічних та екологічних проблем [5].

Реалізація міжпредметних або міждисциплінарних зв'язків в закладах середньої освіти, закладах професійної (професійно-технічної) освіти та закладах вищої освіти була об'єктом досліджень науковців впродовж багатьох років, але залишається майже незмінною в умовах глобалізації та інформатизації суспільства.

Міжпредметні зв'язки розглядаємо як комплексний підхід до виховання й навчання, який дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами з метою взаємного узгодження навчальних програм [6].

«Міжпредметні зв'язки, як дидактичний принцип та умова встановлення взаємозв'язку між різними навчальними предметами, що вивчаються в тому або іншому навчальному закладі. Необхідність міжпредметних зв'язків обумовлена завданнями формування системи наукових знань і переконань, що відображають єдність реального світу» [4, с.51-52].

Розділяємо думку І. Каньковського, що «професійну діяльність інженера-педагога потрібно розглядати як творчу, тому що вона поліфункціональна, широкопрофільна, має двокомпонентні професійні вміння. Професійну підготовку до такої діяльності необхідно здійснювати на основі взаємозв'язку психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін, коли такий взаємозв'язок розглядається як процес творчого освоєння студентами освітньої професійної діяльності, якісного взаємопроникнення матеріалу (знань, умінь) цих дисциплін, розвитку творчих здібностей інженера-педагога» [2, с.124].

У навчально-виховному процесі підготовки педагогів професійного навчання було виявлено ряд умов загальнодидактичного, методичного і психологічного характеру з метою забезпечення міждисциплінарних зв'язків :

- узгодженість навчальних планів, навчальних програм, навчальних модулів спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) на основі компетентнісного підходу;

- забезпечення наступності, системності підготовки педагогів професійного навчання, що базується на основі її диверсифікації та транспарентності, інтеграції та диференціації тощо;

- уніфікація психолого-педагогічної підготовки фахівців професійного навчання з метою уникнення перевантаження дисциплін надмірною фактичною інформацією

- забезпечення тісного зв'язку теорії з практикою на рівні трандисциплінарності.

Означені умови представлено в освітньо-професійних комплексах галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями : харчові технології, технології виробів легкої промисловості, дизайн, деревообробка, готельно-ресторанна справа, економіка, документознавство, туризм), які містять стандарт вищої освіти, освітньо-професійну програму, пояснювальну записку до навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти, структуру і зміст навчальних дисциплін фахової підготовки студентів за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізацією).

Як приклад, представимо зразок опису навчальної дисципліни ПП1.02 «Професійна педагогіка», обсягом навчального часу – 9 кредитів ECTS, 270 годин. Даний опис складається з таких структурних елементів: назва дисципліни, обсяг навчального часу, мета, предмет, завдання, зміст навчальної дисципліни, види навчальної діяльності (табл. 1) та місце навчальної дисципліни у структурно-логічній схемі (міждисциплінарні зв'язки – табл. 2).

Мета навчальної дисципліни: формування професійно-педагогічної та предметно-методологічної компетентностей майбутніх педагогів

професійного навчання.

Предмет вивчення: процес формування професійно важливих і соціально значимих якостей особистості майбутнього педагога професійного навчання та педагогічні процеси у професійно-педагогічних навчальних закладах.

Завдання навчальної дисципліни: формування системи знань з теорії та історії педагогіки, закономірностей та принципів підготовки кваліфікованих робітників; формування професійно-педагогічних ерудиції і тезаурусу майбутніх педагогів професійного навчання; опанування системним світоглядом і модельним мисленням майбутніх фахівців; підтримка інтересу до педагогічної діяльності, яка розглядається як елемент професійної адаптації студентів.

Зміст навчальної дисципліни:

Теоретико-методологічні основи професійної освіти. Загальна характеристика професійно-педагогічної спеціальності. Концептуальна модель фахівця професійної освіти та сфери його майбутньої професійної діяльності. Філософсько-методологічні основи професійної освіти. Законодавча та нормативна база професійної освіти. Системний підхід до формування основ професійної освіти.

Загальні засади професійної педагогіки. Педагогіка як галузь наукових знань. Методологія педагогіки та методика педагогічних досліджень. Професійна педагогіка як галузь педагогічної науки і навчальна дисципліна.

Історія педагогіки як підґрунтя професійної освіти. Історія педагогіки як навчальний предмет. Історія зарубіжної школи і педагогіки. Історія української школи і педагогіки. Історія становлення та розвитку професійної освіти.

Теоретичні основи дидактики професійної освіти. Дидактика як наука. Зміст освіти у професійно-технічних навчальних закладах. Закономірності та принципи навчання. Характеристика принципів професійного навчання. Педагогічний процес професійного навчання. Класифікація методів професійного навчання. Форми та засоби професійного навчання. Типи і структура уроків теоретичного навчання. Діагностика і контроль на уроках теоретичного навчання.

Навчально-виробничий процес у професійно-технічному навчальному закладі. Планування навчально-виробничого процесу у професійно-технічному навчальному закладі. Організація навчально-виробничого процесу у професійно-технічному навчальному закладі. Контроль за навчально-виробничим процесом у професійно-технічному навчальному закладі.

Управління та оцінювання якості у сфері професійної освіти.

Управління навчально-виховним процесом у професійно-технічних навчальних закладах. Самоврядування учнівського (студентського) колективу. Оцінювання якості професійної освіти.

Таблиця 1. Види навчальної діяльності.

Вид роботи	Денна форма	Заочна форма
Всього аудиторних годин, з яких:	102	—
– лекційні заняття, год.	52	—
– лабораторні заняття, год.	-	—
– практичні заняття, год.	-	—
– семінарські заняття, год.	50	—
Самостійна робота, год.	168	—
Загальний обсяг годин	270	—
КП/КР	-	—
Форма підсумкового контролю:		
– екзамен	у 4 семестрі	—
– залік	-	—

Таблиця 2. Місце навчальної дисципліни у структурно-логічній схемі.

Перелік навчальних дисциплін, на яких базується вивчення даної дисципліни	Місце навчальної дисципліни в структурі навчального плану	Перелік навчальних дисциплін, які спираються на дану дисципліну
Психологія, Філософія, Українська культура	Професійна педагогіка вивчається на I курсі, у 2 семестрі; на II курсі, у 3 і 4 семестрах	Методика професійного навчання, Е-навчання, Методика виховної роботи, Професійна мобільність, Креативні технології навчання, Методика факультативної та гурткової роботи, Мультимедійні технології навчання

В процесі експериментального дослідження і апробації результатів вдалося встановити, що якість підготовки педагога професійного навчання залежить від реалізації міждисциплінарних зв'язків з метою демонстрації

тенденцій інтеграції науки і практики.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Підготовці пропонованого матеріалу сприяли напрацювання творчих колективів двох кафедр – кафедри теорії та методики професійної підготовки та кафедри промислової інженерії та сервісу Інженерно-педагогічного факультету НПУ імені М. П. Драгоманова, які є випусковими для спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями: харчові технології, технології виробів легкої промисловості, дизайн, деревообробка, готельно-ресторанна справа, економіка, документознавство, туризм) освітнього ступеня «Бакалавр». Отож, науково обґрунтована реалізація міждисциплінарного підходу у процесі підготовки педагогів професійного навчання позитивно впливає на підвищення якості вищої освіти.

Перспективи подальших розвідок полягають у розробці та експериментальній апробації освітньо-професійних (освітньо-наукових) програм другого рівня вищої освіти «Магістр» спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями).

Список використаних джерел

1. Гуревич, РС., 1999. 'Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: автореф. дис. на здобуття наук ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти»', Київ, 42 с.
2. Каньковський, ІЄ., 2014. 'Система професійної підготовки інженерів-педагогів автотранспортного профілю: монографія', Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 562 с.
3. Ничкало, НГ., 1999. 'Современные проблемы подготовки педагогических кадров для профессионально-технических учебных заведений', *Нац. наблюдат. центр Украины*, К. : *Наук. світ*, 36 с.
4. Антонова, ОЄ., укл., 2014. 'Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб.', Житомир: *Вид-во ЖДУ імені Івана Франка*, 100 с.
5. Сиренко, СН., 2015. 'Развитие общепрофессиональных компетенций студентов на основе междисциплинарной интеграции', *Веснік БДУ. Серія 4, Філологія. Журналістика. Педагогіка*, Мінск : *БДУ*, с. 83-88.
6. Демченко, ВВ., укл., 2012. 'Тезаурус методичного працівника', Рівне: *РОІППО*, 72 с.
7. Курлянд, ЗН., ред., 2012. 'Теорія і методика професійної освіти :навч. посіб.', Київ : *Знання*, 390 с.
8. Онкович, ГВ., ред., 2012. 'Теоретико-методологічні засади інтеграції змісту гуманітарної освіти у вищих навчальних закладах негуманітарного профілю: монографія', К. : *Педагогічна думка*, 336 с.
9. Tytova, N., 2017. 'Modern prospects in development of vocational education in Ukraine', *Intellectual Archive, Volume 6, No. 2 (March/April)*, Toronto : *Shiny Word Corp.*, p.120-125.
10. Титова, НМ., 2017. 'Модернізація змісту психолого-педагогічної підготовки педагогів професійного навчання в університеті', *Наукові записки, Випуск 12, Серія : Проблеми методики фізико-математичної і*

технологічної освіти, Частина 1, Кропивницький : РВВ ЦДПУ імені В. Винниченка, с.153-157.

References

1. Hurevych, RS., 1999. 'Teoretychni ta metodychni osnovy orhanizatsiyi navchannya u profesiyno-tekhnichnykh zakladakh: avtoref. dys. na zdobuttya nauk stupenya dok. ped. nauk : spets. 13.00.04 «Teoriya ta metodyka profesiynoyi osvity» (Theoretical and methodological foundations of organization of training in vocational schools: author's abstract. dis for obtaining a degree Doc. ped Sciences: special 13.00.04 "Theory and Methods of Professional Education")', Kyiv, 42 s.
2. Kan'kovs'kyi, IYE., 2014. 'Systema profesiynoyi pidhotovky inzheneriv-pedahohiv avtotransportnoho profilyu: monohrafiya (System of professional training of engineers-teachers of the motor transport profile: a monograph)', Khmel'nyts'kyi: FOP Tsyupak A.A., 562 s.
3. Nichkalo, NG., 1999. 'Sovremennyye problemy podgotovki pedagogicheskikh kadrov dlya professional'no-tehnicheskikh uchebnykh zavedeniy (Modern problems of training pedagogical personnel for vocational and technical educational institutions)', *Nats. nablyudat. tsentr Ukrainy*, K. : *Nauk. svit*, 36 s.
4. Antonova, OYE., ukl., 2014. 'Slovnyk bazovykh ponyat' z kursu «Pedahohika»: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv: vyd. 2-he, dop. i pererob. (Dictionary of basic concepts in the course "Pedagogy": textbook for students of higher educational institutions: type. 2nd, additional and processing)', Zhytomyr: *Vyd-vo ZHDU imeni Ivana Franka*, 100 s.
5. Sirenko, SN., 2015. 'Razvitiye obshcheprofessional'nykh kompetentsiy studentov na osnove mezhdistsyplinarnoy integratsii (Development of professional competencies of students on the basis of interdisciplinary integration)', *Viesnik BDU. Sieryja 4, Filalohija. Zhurnalistyka. Piedahohika*, Minsk : BDU, s. 83-88.
6. Demchenko, VV., ukl., 2012. 'Tezaurus metodychnoho pratsivnyka (Thesaurus of the methodical worker)', Rivne: *ROIPO*, 72 s.
7. Kurlyand, ZN., red., 2012. 'Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity :navch. posib. (Theory and Methods of Professional Education: A Manual)', Kyiv : *Znannya*, 390 s.
8. Onkovych, HV., red., 2012. 'Teoretyko-metodolohichni zasady intehratsiyi zmistu humanitarnoyi osvity u vyshchykh navchal'nykh zakladakh nehumanitarnoho profilyu: monohrafiya (Theoretical and methodological principles of integration of the content of humanitarian education in higher educational institutions of non-humanitarian profile: monograph)', K. : *Pedahohichna dumka*, 336 s.
9. Tytova, N., 2017. 'Modern prospects in development of vocational education in Ukraine', *Intellectual Archive*, Volume 6, No. 2 (March/April), Toronto : *Shiny Word Corp.*, p.120-125.
10. Tytova, NM., 2017. 'Modernizatsiya zmistu psykholoho-pedahohichnoyi pidhotovky pedahohiv profesiynoho navchannya v universyteti (Modernization of the content of psychological and pedagogical training of teachers of professional training at the university)', *Naukovi zapysky, Vypusk 12, Seriya : Problemy metodyky fizyko-matematychnoyi i tekhnolohichnoyi osvity, Chastyna 1*, Kropyvnyts'kyi : *RVV TSDPU imeni V. Vynnychenka*, s.153-157.

УДК 378.4:377.3

**ПРОЕКТУВАННЯ ФАХІВЦЯ МАЙБУТНЬОГО У ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В УНІВЕРСИТЕТІ**
*DESIGNING A SPECIALIST OF THE FUTURE IN THE PROCESS OF
PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING AT THE UNIVERSITY*

Т.Б. Гуменюк

Актуальність теми дослідження. Місія університету є виховання еліти країни, утвердження цінностей, норм, традицій, практик та намірів, що складають моральне ядро людини, здатної до майбутніх перетворювальних процесів у світі. Сьогодні на порядок денний ставляться питання про перехід до нового етапу цивілізаційного розвитку, що ґрунтується на радикальній зміні цінностей і цілей людства, а також векторності й змістовності різних сфер людської життєдіяльності [9]. Тому модернізація, реформування, перебудова освіти виступає неперервним процесом як у всьому світі так і в Україні.

Постановка проблеми. Реформи, інновації в системі вищої професійної освіти необхідні для розвитку фахівця майбутнього, здатного вирішувати проблеми цивілізаційного та екологічного характеру. Конструктивною ідеєю в даному аспекті є ідея випереджаючої вищої професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку концепції випереджаючої освіти зробили такі вчені, як П. Анохін [4], С. Батишев, Б. Бим-Бад [5], В. Горшенін, К. Колін [16], П. Новиков [20], А. Субетто, та ін.

Метою науковців А. Урсула, Н. Мамедова, Е. Гірусова, М. Трифонової [25] було створити модель освітньої системи, здатної вивести людство з кризового стану, адаптувавши освіту до нової моделі

Urgency of the research. The mission of the university is to educate the elite of the country, to establish values, norms, traditions, practices and intentions, which constitute the moral core of a person, who are capable of future transformative processes in the world. Today on the agenda questions about the transition to a new stage of civilizational development, which is based on a radical change in the values and goals of humanity, as well as the vector and content of various spheres of human activity, are raised. Therefore, modernization, reformation and restructuring of education are an ongoing process both in the whole world and in Ukraine.

Target setting. Reforms, innovations in the system of higher professional education are necessary for the development of a specialist of the future, who will be able to solve problems of a civilizational and ecological character. The idea of advanced higher professional education is a constructive idea in this aspect.

Actual scientific researches and issues analysis. A great contribution to the development of the concept of advanced education was made by such scientists as P. Anokhin [2], S. Batyshev, B. Bym-Bad [3], V. Horshenin, K. Kolin [4], P. Novykov [5], A. Subetto, and etc. To create a model of the educational system that will be able to bring mankind out of crisis, thanks to the adaptation of the formation of a new model of civilizational development was the goal of such scientists A. Ursula,

цивілізаційного розвитку.

Представник філософської думки Горбань О. [9] розглядає випереджаючу освіту як модель освітньої системи, яка набуває двох нових глобальних функцій: перша – неогуманістична, спрямована на виживання і постійний розвиток усього людства; друга – екологічна, яка акцентує увагу на збереженні біосфери та природи загалом, забезпеченні сприятливих екологічних умов і ресурсів.

Ряд учених (В. Зуєв, Н. Саблукова, Н. Соколова та ін.) відзначають, що для реалізації проекту випереджаючої освіти необхідно розробити новий зміст та запропонувати інноваційні освітні технології з метою підготовки фахівця майбутнього.

Постановка завдання. З метою проектування фахівця майбутнього обґрунтувати та запропонувати змістове та технологічне забезпечення процесу його професійно-педагогічної підготовки на принципах випереджаючої освіти.

Виклад основних матеріалів. Сьогодні Україні необхідне утвердження нової ролі вищої освіти, яку вона відіграє в країнах Європи, де університети є джерелом поширення нових знань та окреслення майбутніх інтелектуальних орієнтирів для суспільства, піднімають значущість загальнолюдських цінностей.

У сприятливих умовах академічної свободи, яку університети отримали за новим Законом України «Про вищу освіту», враховуючи глобальні проблеми розвитку цивілізації та збереження біосфери є можливість реалізації проекту випереджаючої освіти. Для цього пропонується впровадження в систему вищої професійно-педагогічної освіти блоку наукових дисциплін загальної підготовки, а саме: «Філософія», «Основи економічної теорії», «Загальна теорія систем»,

N. Mamedova, E. Hirusova, M. Tryfonovoi [6].

A representative of philosophical thought Gorban A. [7] considers advanced education as a model of an educational system that acquires two new global functions: the first is neo-humanistic, aimed at the survival and constant development of all mankind; the second - the ecological, which focuses on preserving the biosphere and nature in general, providing favorable environmental conditions and resources.

A number of scientists (V. Zuev, N. Sablukova, N. Sokolova and etc.) note that to implement the project of advanced education it is necessary to develop new content and to offer innovative educational technologies in order to train a specialist of the future.

The research objective. For the purpose of designing a specialist of the future to substantiate and offer comprehensive and technological support for the process of his professional and pedagogical preparation on the principles of advanced education.

The statement of basic materials. Today, Ukraine needs to establish a new role for higher education, which it plays in Europe, where universities are the source of the dissemination of new knowledge and the definition of future intellectual guidelines for society. Higher education raises the importance of universal values.

In the favorable conditions of academic freedom, which universities received under the new Law of Ukraine "On Higher Education", Considering the global problems of the development of civilization and conservation of the biosphere, there is the possibility of implementing a project of advanced education. To this end, the introduction of a block of general training disciplines is proposed in the system of higher professional and pedagogical education, namely: "Philosophy", "Basics of economic theory", "General systems

«Глобалістика», «Ноосферологія», «Соціально-екологічна безпека життєдіяльності», «Фундаментальні основи інформатики», «Наука, техніка і технології», зміст яких та інноваційні освітні технології його реалізації може забезпечити формування загальної компетентності фахівця майбутнього.

Висновки. Отже, сьогодні створено умови для реалізації нових освітніх проектів та виведення університетів на передові позиції європейської вищої освіти. Академічна свобода ЗВО дає можливість реалізувати проект випереджаючої вищої професійно-педагогічної освіти, яка націлена на підготовку фахівця майбутнього, здатного мислити та діяти на рівні загальнолюдських цінностей та екологічних проблем на Землі. Запропоновані зміст та технології навчання здобувачів вищої освіти в подальшому потребують обговорень та дискусій, а також експериментальної апробації у ЗВО, які зацікавлені у реалізації нових освітніх підходів та орієнтовані на європейський вектор розвитку.

Ключові слова: академічна свобода, університети, фахівець майбутнього, випереджаюча освіта, зміст загальної підготовки, освітні технології.

theory", "Globalistics", "Noospherology", "Social and ecological safety of vital activity", "Fundamentals of Informatics", "Science, technology and technology", the content of which and innovative educational technologies of its implementation can ensure the formation of the general competence of a specialist of the future.

Conclusions. So, today the conditions for the implementation of new educational projects and the withdrawal of universities to the forefront of European higher education are created. Academic freedom of higher educational institutions makes it possible to implement a project of advanced higher professional and pedagogical education, which is aimed at training a specialist of the future, capable of thinking and acting at the level of universal human values and environmental problems on Earth. The proposed content and technologies for teaching students in the future will require discussions and discussions, as well as experimental approbation in institutions of higher education, who are interested in implementing new educational approaches and oriented towards the European vector of development.

Keywords: academic freedom, universities, specialist of the future, advanced education, content of general training, educational technologies.

Актуальність теми дослідження. Місія університету - виховання еліти країни, утвердження цінностей, норм, традицій, практик та намірів, що складають моральне ядро людини, здатної до майбутніх перетворювальних процесів у світі. Сьогодні піднімаються питання про перехід до нового етапу цивілізаційного розвитку, що ґрунтується на радикальній зміні цінностей і цілей людства [9]. Тому модернізація, реформування, перебудова освіти виступає неперервним процесом як у всьому світі так і в Україні.

Постановка проблеми. Реформи, інновації в системі вищої професійної освіти необхідні для розвитку фахівця майбутнього, здатного вирішувати проблеми цивілізаційного та екологічного характеру.

Конструктивною ідеєю в даному контексті є ідея випереджаючої вищої професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку концепції випереджаючої освіти зробили такі вчені, як П. Анохін [4], Б. Бим-Бад [5], К. Колін [16], П. Новиков [20], А. Субетто [24], та ін.

А. Урсула, Н. Мамедова, Е. Гірусова, М. Трифонові [25] запропонували створити модель освітньої системи, здатної вивести людство з кризового стану, адаптувавши освіту до нової моделі цивілізаційного розвитку.

Представник філософської думки Горбань О. [9] пропонує модель випереджаючої освіти, яка набуває двох нових глобальних функцій: перша – неогуманістична, спрямована на виживання і постійний розвиток усього людства; друга – екологічна, яка акцентує увагу на збереженні біосфери та природи загалом, забезпеченні сприятливих екологічних умов і ресурсів.

Ряд учених (В. Зуев, Н. Саблукова, Н. Соколова та ін.) відзначають, що для реалізації проекту випереджаючої освіти необхідно розробити новий зміст освіти та запропонувати інноваційні освітні технології з метою підготовки фахівця майбутнього.

Постановка завдання. З метою підготовки фахівця майбутнього обґрунтувати та запропонувати змістове та технологічне забезпечення процесу його професійно-педагогічної підготовки на принципах випереджаючої освіти.

Виклад основних матеріалів. Протягом останніх 10-15 років в Україні виник значний розрив між потребами суспільства та освітою, що призвело до зниження якості підготовки випускників закладів вищої освіти. Нині у вітчизняній системі вищої освіти понад 70% майбутніх фахівців проходять підготовку за репродуктивною моделлю. Вони засвоюють певну сукупність фактів і знань, можуть їх шаблонно застосовувати, але не здатні вирішувати завдання, які впливають з проблем сучасності та майбутнього збереження життя на Землі.

Сьогодні у вищій освіті домінує модель «освітнього конвеєра». Дана модель не дозволяє запускати процеси самовизначення та самоідентифікації особистості в сучасному суспільстві, не забезпечує вирощування ціннісних орієнтирів і світоглядних смислів. Нажаль сучасна вища освіта швидше виконує функцію інституту соціального й державного захисту та інформаційного довідника, за яким готують фахівців не здатних до професійного та гуманітарно орієнтованого мислення.

Очевидно, що нам необхідне утвердження нової ролі вищої освіти, що відповідає ролі вищої освіти в країнах Європи, де університети виступають як потужні методологічні центри, в яких визначаються ключові суспільні

цінності й які є джерелами поширення сучасних знань та окреслення майбутніх інтелектуальних орієнтирів для суспільства, піднімають значущість нових знань і загальнолюдських цінностей у суспільному розвитку своєї держави.

З моменту прийняття нового Закону про вищу освіту визначення переліку обов'язкових дисциплін стало прерогативою університетів, які отримали академічну свободу. Академічна свобода - це свобода, яку надає суспільство членам академічної спільноти для того, щоб уможливити виконання покладених на них завдань, а саме виконувати свій обов'язок перед суспільством з урахуванням більш глибокої інтеграції навчальних закладів з економікою, ринком праці, програмою розвитку нації [11,14] та виконання глобальних функцій спрямованих на виживання і постійний розвиток усього людства, збереження природи та забезпечення екологічних умов і ресурсів для якісного життя.

Отже, класична університетська освіта має формувати майбутнього фахівця не стільки в парадигмі ремесла, скільки в перспективі інтелекту. Тільки така стратегія розвитку сучасних освітніх практик здатна реально забезпечити інвестиції в людський капітал, який обґрунтовано оцінюється як визначальний чинник соціально-економічного прогресу.

Закон України «Про вищу освіту [13] визначає фахову компетентність як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей» (розділ 1, ст. 1, п. 13). Слід додати, що Закон також включає в число принципів державної політики у сфері вищої освіти (ст. 3, п. 2) принцип «4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи» [13]. Отже, засвоєння «способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей» є обов'язковою складовою компетентності випускників всіх спеціальностей на всіх рівнях вищої освіти. Крім того, традиції Європейського освітнього простору та прогресивні вітчизняні традиції мають гармонійно поєднуватися в сучасній освітній політиці України.

У таких сприятливих умовах академічної свободи університетів, враховуючи глобальні проблеми розвитку цивілізації та збереження біосфери стає нагальна потреба реалізації проекту випереджаючої вищої професійної освіти на практиці. Зважаючи на вище викладене, ми пропонуємо розробити і впровадити в освітній процес професійної підготовки педагогічних кадрів закладів професійно-технічної (професійної) освіти блок наукових дисциплін загальної підготовки

здобувачів вищої освіти, таких як «Філософія», «Основи економічної теорії», «Загальну теорію систем», «Глобалістику», «Ноосферологію», «Соціально-екологічну безпеку життєдіяльності», «Фундаментальні основи інформатики» та дисципліну «Наука, техніка і технології». Саме даний перелік нових міждисциплінарних курсів може забезпечити формування компетентності фахівця майбутнього через результати навчання набуті при опануванні відповідного науково обґрунтованого змісту навчального матеріалу та технології його реалізації.

Проведемо короткий огляд кожної із пропонованих наукових дисциплін, з метою визначення доцільності їх вивчення у процесі професійно-педагогічної підготовки фахівця майбутнього.

Питання про місце філософії в освітньому процесі завжди залишається дискусійним. Кожного разу, на переломному етапі становлення національної концепції освіти воно виникає як тестування суспільства на рівень своєї зрілості [19]. Проблемі визначення місця філософії в українському освітньому процесі були присвячені роботи Л. Губерського, П. Карлюка, А. Конверського, М. Поповича, О. Хоми та інших. Висновок простий, вивчення філософії необхідне для того, щоб подолати професійну обмеженість мисленнєвого кругозору, прокласти місток майбутнього фахівця до інших сфер знання і культури.

Визначаючи місце філософії в системі сучасної освіти, доречно згадати програмний документ «Паризька декларації з філософії», прийнятий на міжнародному симпозіумі ЮНЕСКО «Філософія і демократія у світі» у лютому 1995 року, де говорилося про те, що філософська думка припускає одну з можливих альтернатив спеціалізації навчання, фрагментації освіти і ставлення до навчання як засобу, а не як до мети. Було підкреслено, що філософська освіта має спрямовуватись на передачу моральних цінностей або сприяння демократії, а не на інтелектуальне забезпечення обґрунтування цих цінностей і принципів демократичного суспільства. У прийнятій на симпозіумі декларації з філософії говориться, що «філософський досвід, який не виключає ніякі ідеї з вільного обговорення, який сприяє встановленню точних визначень використовуваних понять, перевірці достовірності думки і докладного розгляду аргументів опонента, дозволяє кожному навчитися мислити незалежно» [12].

Зазначимо, що цінності, формування яких досягається, в першу чергу, філософськими засобами, виступають певними світоглядними орієнтирами в житті людини, незалежно від її фахового призначення, і є важливою складовою життєдіяльності людини. Філософський світогляд відрізняється від світоглядів, заснованих на релігійних, етно-національних, політико-

ідеологічних переконаннях саме тим, що він спирається на науку і тому має загальне значення. Він відіграє незамінну роль при виробленні і засвоєнні цінностей, моральних принципів, загальнолюдської мови, які дозволяють вступати в діалог людям, що належать до різних конфесій, етносів, соціальних груп.

Завершення XX і початок XXI століть характеризуються крахом сформованих парадигм розвитку. Проблеми у світовій економіці сьогодні пояснюються недосконалістю теорій, що лежать в основі економічної політики тих чи інших країн. Про це Дж. Стігліц писав так: «... неправильна економічна теорія (ринковий фундаменталізм) породила і неправильні політичні заходи. ... І сьогодні, коли Америка і решта світу б'ються за те, щоб відновити свою економіку після кризи до стану стійкого зростання, нас знову очікує провал в політиці, політекономічній науці й економіці ... » [23]. Все це сприяє зростанню ролі економічної освіти, зокрема у процесі професійно-педагогічної підготовки фахівців.

Економічна теорія є концептуальною основою економічної політики, обґрунтування мотивації дій різних суб'єктів господарювання в сфері практичної діяльності. Вона виконує тісно пов'язану з позитивним аспектом знання пізнавально-прогностичну функцію, яка полягає в тому, щоб розкрити суть економічних законів і категорій та форм їх прояву, властиві їм внутрішні протиріччя, механізм їх дії.

Економічна теорія вивчає закони розвитку економічних систем, які виникають з приводу виробництва і привласнення товарів і послуг у всіх сферах і фазах суспільного відтворення, а також ті аспекти національної самосвідомості, культури, права, психології, моралі і поведінки людей, які впливають на прогрес економіки. Також, економічна теорія покликана формувати новий тип економічного мислення, і на цій основі - сучасний світогляд людини. Економічна теорія - це інструмент, спосіб осмислення економічної дійсності. Володіння цим інструментом, знання основ економічної теорії може допомогти фахівцю майбутнього зробити правильний вибір у багатьох життєвих ситуаціях.

У документах ООН, присвячених стратегії розвитку сучасного суспільства йдеться про те, що динамічна зміна міжнародної обстановки і загальної картини розвитку, яка виникла на рубежі XX-XXI століть, вимагає нових підходів у науковій та практичній діяльності, в галузі управління глобальним соціально-економічним процесом. Такі підходи повинні мати більш інтегрований характер, що дозволяє одночасно спиратися на різні дисципліни і засоби з метою роботи з усім комплексом соціальних, економічних і екологічних питань розвитку, які взаємно підсилюють одна одну і не можуть вирішуватися окремо [1]. Поява таких підходів пов'язані з

подальшим розвитком системного підходу і системного світогляду. У свою чергу, надії на нову модель соціально-економічного порядку, засновану на глибокому філософському і науковому обґрунтуванні, здатну здійснити ефективне управління глобальними процесами сталого розвитку суспільства на всіх його рівнях: від сім'ї до Організації Об'єднаних Націй, пов'язані з формуванням загальної теорії систем, як академічної наукової дисципліни.

Така дисципліна буде здатна обґрунтувати необхідність переходу суспільного розвитку, як цілісної системи, заснованої на максимах (загальних життєвих правилах), до образу єдиної системи, заснованої на імперативі (загальному підпорядкуванні). Це дозволить у співпраці із зацікавленими громадськими інститутами переосмислити зміст сталого розвитку людства, обґрунтувати зміст, послідовність і тривалість його природних етапів, запропонувати шляхи вирішення складних багатофакторних проблем сучасного суспільства.

Важливим є техніко-технологічне супроводження вирішення таких проблем. У зв'язку з цим можна прогнозувати швидкий розквіт технологій, які експлуатують фізичну природу трансдисциплінарних системоутворюючих чинників. І в цьому не останню роль можуть зіграти технології системно-трансдисциплінарного підходу. В остаточному підсумку, ці обставини зумовлять неминучий перехід суспільства до науково-обґрунтованого управління глобальним процесом соціально-економічного розвитку, адаптованого до індивідуальних місцевих контекстів і потреб розвитку, а також, до пріоритетів в різних країнах світу. Таким чином, можна припустити, що становлення загальної теорії систем, як академічної наукової дисципліни, розширення областей її теоретичного і практичного застосування, в кінцевому підсумку, здатне зіграти роль каталізатора чергового етапу розвитку людини і людства, який отримав, за влучним зауваженням засновника Римського клубу А. Печчеї, назва «людської революції».

У 2003 р. проходив XXI Всесвітній філософський конгрес у Стамбулі під девізом «Філософія перед обличчям глобальних проблем», результатом якого стала енциклопедія «Глобалістика», в якій вдалося об'єднати думки 445 учених з 28 країн світу. На конференції стверджувалося, що початок XXI ст. стане критичним моментом усієї історії людства. Фундаментальні закономірності динаміки сучасного світу дозволяють зробити й фундаментальні висновки, життєво важливі для долі людства.

Формування сучасного фахівця, незалежно від професії, неможливо без розуміння того, що заклад вищої освіти повинен готувати фахівця майбутнього, здатного розуміти та реагувати на глобальні проблеми.

На рубежі XX і XXI століть людство, втрачаючи цілісне уявлення про світ, намагається знову його віднайти і відтворити тим самим цілісність буття. Ці спроби супроводжують становлення постнекласичної науки, без якої не може скластися нова картина світу, а саме цілісність світу (Землі, людства, суспільства). Відповідною науковою дисципліною є глобалістика (global studies).

У центрі уваги нової науки знаходиться взаємодія екологічних, економічних, соціальних, кліматичних та інших процесів на земній кулі, а також можливості управління цими процесами заради збереження самого життя на Землі. Відповідно до такої предметної сфери глобалістику можна визначити як науку про глобальний світ і його проблеми [7]. Сьогодні, багато науковців досліджують глобалістику як наукову дисципліну, це А. Чумаков [28], В. Лукашевич [17], А. Федотов [26] та інші.

Більшість учених визнають та виділяють декілька напрямів досліджень глобалістики: збереження миру, зміцнення світової безпеки і роззброєння; перенаселення планети, реалізацію розумної демографічної політики; ліквідацію відсталості, зростання розриву в рівні розвитку розвинених країн та країн, що розвиваються; подолання екологічної кризи, перехід до сталого розвитку; боротьбу з голодом, убогістю і хворобами; раціональне використання мінерально-сировинних ресурсів; використання Світового океану і космічного простору на користь усієї світової спільноти.

Окрім вищеназваних, які стали вже традиційними глобальними проблемами, до їх переліку останніми роками додаються: запобігання поширенню наркотиків; проблеми науки і науково-технічного прогресу; розвиток самої людини, соціально-політичних змін глобального масштабу і цілий ряд інших. Крім того, в одну з небезпечних за своїми масштабами і наслідками суспільно-політичну і моральну проблему перетворився міжнародний тероризм [18].

З огляду на вищевикладені дослідження, можна зробити висновок, що глобалістика є особливою галуззю знання, оскільки вона не схожа на жодну з конкретних дисциплін та постає як інтегроване знання про соціоприродні процеси. Отже, упровадження в навчальний процес наукової дисципліни «Глобалістика» спрямоване на формування у здобувачів вищої освіти нових поглядів на проблеми сучасного світу, якісного ставлення до повсякденного життя, ототожнення себе з людством всієї планети, формування відповідальності за діяльність в професійній, соціальній та духовній сферах буття. Знання в галузі глобалістики допоможуть фахівцю майбутнього адаптуватися до професійної та соціальної діяльності, сформують духовні цінності та спрямують до впровадження ідей у щоденній життєдіяльності.

Спрямованість людини в майбутнє є одним з найважливіших факторів її емоційного благополуччя, гармонії з навколишнім світом, а відповідно, і частиною світогляду. З цього приводу А. Субетто справедливо зазначає, що «емоційні структури радості, щастя, сміху ... спрямовані в майбутнє» [24]. Підкреслюючи зв'язок радості і щастя з творчістю і називаючи останнім творінням майбутнього, він відзначає важливу і необхідну межу освіти - освіта повинна бути випереджаючою.

Необхідність випереджаючого характеру вищої професійної освіти доводиться в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців, що описують шляхи розвитку цивілізації, її моделі в майбутньому. Найбільшу актуальність в різних сферах науки і філософії починаючи з 80-х рр. XX ст. набуває концепція ноосфери - єдності (гармонії) природи і суспільства, в якій розум і духовно-моральні пріоритети є визначальними факторами розвитку. Біля витоків цієї концепції стояли Е. Леруа і П. Тейяр-де-Шарден, а також видатний вітчизняний вчений-енциклопедист, філософ, академік В. Вернадський. Згодом ідея ноосфери як майбутнього етапу розвитку людства була розвинена в працях Н. Моїсеєва, А. Урсула, А. Субетто та ін.

Концепція ноосфери як ніколи актуальна для випереджаючої вищої професійної освіти, оскільки:

- є пов'язаною з коеволюцією суспільства і природи - ідеалом (картиною) майбутнього, до якого прагне людство;
- володіє екологізмом в широкому сенсі, включаючи екологію екосистем, людини і її внутрішнього;
- містить в собі духовно-моральну складову, пріоритетну в розвитку кожної людини;
- підкреслює цінність і визначальну роль наукового знання в діяльності людини і управлінні державою, що вимагає фундаментальності освіти;
- об'єднує різні галузі знання про навколишній світ, сприяючи їх інтеграції в освітньому процесі, що важливо для формування цілісного світогляду фахівця майбутнього.

Освіту, що реалізує всі ці аспекти, називають ноосферною. Г. Сікорська під ноосферною освітою розуміє «випереджаючу освіту, яка створює умови для розвитку людини з коеволюційний світоглядом, відчуває і усвідомлює себе частиною Космосу, що несе відповідальність за життя в будь-якому його прояві» [22].

Сьогодні проблема безпеки життєдіяльності населення є дуже важливою передумовою забезпечення щоденних практичних потреб людини в сфері суспільної безпеки. Про це йде мова у працях Бокова В., Вольвача Ф., Гогіташвілі Г., Дуднікової І., Желібо Є., Качинського А.,

Лапіна В., Миценка І., Пістуна І., Радька М., Хміль Г., Цапка В., Ярошевської В. та інших науковців, що розробляють і реалізують основні положення теорії безпеки життєдіяльності [3].

Стан безпеки життєдіяльності населення завжди відтворює економічні, технічні, соціальні та екологічні можливості країни. Він також свідчить про рівень соціально-економічних, політико-правових, науково-технічних та соціально-екологічних відносин у державі. Без усякого сумніву, одним з основних критеріїв безпеки населення в умовах інтенсивного антропогенного впливу на довкілля, виступає сукупність чинників, що впливають із соціоприродної взаємодії, що вказує на необхідність розглядати їх як певну систему соціально-екологічної безпеки життєдіяльності.

Соціально-екологічна безпека життєдіяльності – це актуальна проблема сьогодення, без вирішення якої неможливо перейти до сталого розвитку суспільства. Науковці розглядають її як сферу безпечного існування людини, як складний процес, кінцевою метою якого є створення умов безпечного розвитку людства. Це надає поняттю «соціально-екологічної безпеки життєдіяльності» якостей, властивих процесу гармонізації суспільно-природної взаємодії.

У процесі переходу людства до сталого розвитку, здобувачам вищої освіти необхідна універсальна система соціально-економічних знань про шляхи виживання цивілізації в умовах надмірного антропогенного пресу на навколишнє середовище, а відповідно і на життєдіяльність людини. За визначенням Чорної О., соціально-екологічна безпека – це стан захищеності людини у процесі життєдіяльності в системі «Людина – природа – техносфера – суспільство» [27].

За результатами аналізу науково-методичної літератури (В. Бегун, В. Джигирей, Є. Желібо, В. Житецький, В. Лапін, І. Наumenко, В. Заплатинський), дисертаційних робіт (Г. Кондрацька, О. Кобилянський, О. Пуляк, Л. Сидорчук), реалій та вимог сучасного суспільства визначено соціально-екологічну безпеку життєдіяльності як наукову дисципліну, що являє собою інтегрований курс соціально-технічного спрямування, який вивчає небезпеки, закономірності їх прояву та дії, що загрожують людині в звичайних умовах проживання, у виробничому середовищі та при виникненні надзвичайних ситуацій, а також методи, засоби та правила запобігання й захисту від них, збереження здоров'я та працездатності людини у процесі життєдіяльності [3].

Колін К. зазначає, що інформатизація суспільства є неминучою закономірністю розвитку цивілізації, яка у найближчі десятиліття пошириться на всі країни світового співтовариства. Тому вивчення

основних закономірностей розвитку цього процесу і його впливу на соціально-економічні структури суспільства є одним з найважливіших завдань сучасної системи освіти. Тому, постає питання про вивчення ролі інформації в розвитку цивілізації, стратегічного значення інформаційних ресурсів суспільства і його інформаційного потенціалу, а також ряд інших інформаційних аспектів науково-технічного, соціально-економічного та духовного розвитку сучасного суспільства [15]

Термін «Informatique» французи ввели для позначення галузі автоматизованого опрацювання інформації. В українській мові цей термін введено як назву фундаментальної науки, що вивчає процеси пошуку, зберігання, опрацювання, подання, передавання, використання інформації в різних сферах людської діяльності. При такому тлумаченні інформатика виявляється тісно пов'язаною з філософськими і загальнонауковими теоріями, визначається її місце в колі «традиційних» академічних, наукових дисциплін.

Для сфери освіти є суттєвим визначення предметної галузі інформатики, яка відображає всі фундаментальні основи цієї галузі наукового знання [21]. У свою чергу, на II Міжнародному Конгресі ЮНЕСКО «Освіта і інформатика» відображена структура предметної і галузі «Інформатика», яка включає чотири розділи: «Теоретична інформатика», «Засоби інформатизації», «Інформаційні технології», «Соціальна інформатика». При цьому, теоретична інформатика включає філософські основи інформатики, математичні та інформаційні моделі і алгоритми, а також методи розробки і проектування інформаційних систем і технологій.

Саме в такому форматі, на нашу думку доцільно упроваджувати в освітній процес наукову дисципліну «Фундаментальні основи інформатики», яка відноситься до загальної підготовки здобувачів вищої освіти.

Сьогодні «технології, на відміну від науки, стали головною рисою сучасної цивілізації» [8]. Наука в цій ситуації затребувана не стільки як джерело нових перевірених і обґрунтованих знань, скільки як постачальник нових технологічних рішень.

Технологічні науки – це сукупність теоретичних і практичних дисциплін про процеси, що дозволяють отримати певний продукт для подальшого доцільного використання в людській діяльності. [6] Найважливішими категоріями технологічних наук є: корисність, ефективність, вартість і собівартість продукту, його споживчі властивості, безпека і надійність у використанні. Всі ці категорії об'єднуються одним визначенням - підвищення ступеня корисності абсолютно будь-якої

продукції у споживачів, що і є підсумковою, кінцевою метою будь-якої технології. Технології, у свою чергу, це послідовність матеріальних процесів і операцій, реалізація яких призводить до появи продукту з необхідними корисними для подальшого використання людиною властивостями.

Технологічні науки є фундаментом будь-яких технологій, а технологічні процеси відносяться до системи «технологічні науки - технологія – техніка». При цьому технологія є первинною, а техніка як результат технології - вторинна. [6]

В цілому технологічні науки поділяються на теоретико-технологічні науки, що займаються виробництвом знань про технологічні об'єкти та інженерно-технологічні наукові дисципліни. Теоретична технологія вивчає та описує закономірності предметної взаємодії, встановлює параметри і умови протікання процесів перетворення речовини, енергії та інформації. Інженерна технологія, у свою чергу, займається конкретизацією теоретичної технології та її реалізацією у виробництві. Слід зазначити, що технологічні науки є основним джерелом якісної зміни суспільного буття. Саме ступінь технологізації суспільства визначає рівень розвитку нашої цивілізації. Підвищення ступеня технологізації суспільства обумовлено розвитком освіти - підвищенням рівня знань та інтелекту, вираженого в їх гармонійному взаємозв'язку [10]. Технологічні науки представляють собою систему наукових знань про закономірності функціонування і розвитку технологічного способу виробництва благ в матеріальному житті суспільства. Спільним для технологічних наук є їх єдність у процесі формування технологічної картини світу. Сучасними напрямками розвитку технологічних наук визначено: нанотехнології, біотехнології, хімічні технології, технології управління, технології нафтовидобутку, технології енергозбереження, металургійні технології, гірничодобувні технології та багато інших.

Технологічні науки і технології безмежні і незліченні, що відкриває перед нами широкі можливості пізнання нових властивостей матерії і створення матеріалів і виробів нового покоління. Сама природа і життя ставлять перед людством нові завдання, змінюючи тим самим все навколишнє буття і саму людину. З цих позицій розвиток конвергентних технологій можна розглядати як своєрідну відповідь науки на виклики сучасного суспільства. Дійсно, конвергенція і синергія високих технологій покликані допомогти людству в пом'якшенні наслідків глобальних криз, дати додаткові можливості у вирішенні енергетичних, екологічних, демографічних та цілого ряду інших проблем. Тому сьогодні вони стають своєрідним ядром, навколо якого структуруються наукові, технологічні, економічні, освітні, соціальні та етичні проекти. На сучасному етапі

людство занурене у створюване новітніми технологіями штучне середовище, На зміну тривалого і «сліпого» еволюційного процесу природного відбору приходить інженерна діяльність постановки завдань і їх планомірного вирішення.

Технологічна конвергенція, про яку почали говорити в кінці XX – на початку XXI століття, має особливі характеристики і означає таке взаємопроникнення, при якому межі між окремими технологіями стираються, а кінцевий продукт з'являється на стику різних областей науки і технологій. це покладено в основу NBIC-конвергенції, побудованої за принципом синергетичної комбінації чотирьох науково-технологічних областей (N - нано; B - біо; I - інфо; C - когніто), що розвиваються швидкими темпами.

Розвиток біо- і нанотехнологій здатний стерти межу між живим і неживим. Уже сьогодні живі істоти створюються штучно, за допомогою генної інженерії. Ці процеси, крім розширення людських можливостей, неминуче змінюють наші уявлення про народження і смерть. Поступово трансформуються уявлення і про відмінності між системами, одна з яких володіє розумом і волею, а інша штучно запрограмована.

Сучасний етап розвитку знань і технологій в промислово розвинених країнах характеризується активізацією NBIC-процесів. Вже зараз за допомогою NBIC-технологій успішно реалізуються багато проєктів, спрямованих на вирішення проблем в медицині, сільському господарстві, будівництві, важкої і легкої промисловості.

Сьогодні актуальним є термін «технонаука», який був введений в науковий обіг в 70-х роках і вказує на такі особливості науки кінця XX століття, як: зростання ролі техніки і технологій в житті суспільства та перетворення техногенного середовища з простого «додатку» науки в природне середовище його розвитку, яке «... стало нерозривним переплетенням власне дослідницької діяльності з практикою створення та використання інноваційних технологій» [2].

Під технонаукою розуміють тісне переплетення знань законів природи і суспільства зі способами нашої перетворювальної діяльності, своєрідну форму організації наукового знання, в якій стирається межа між фундаментальними і практичними дослідженнями, що призводить до їх злиття. Важливим є визначення її ролі у розвитку людської цивілізації. Якщо розуміти під цивілізацією всю сукупність досягнень людства, то до позитивних моментів технонауки ми можемо віднести: по-перше, прискорення введення техніко-технологічних інновацій, які ускладнюють і розширюють світ штучних об'єктів і процесів, що забезпечують виживання людства (техносфера); по-друге, збільшення кількості знань про природні

та соціальні об'єкти і процеси, можливість їх перетворення, виходячи з розуміння об'єктивних закономірностей. Але все це нівелюється технократизмом, технодетермінізмом і інструменталізмом, основними принципами технонауки. Адже активно-перетворювальне ставлення до природи має своїм наслідком виснаження ресурсів, порушення екологічного балансу, поява ризиків, пов'язаних з неконтрольованими наслідками технологічних інновацій, і викликає спочатку локальні кризові ситуації, а згодом і глобальну системну кризу цивілізації, яка поставить під сумнів існування усього живого на Землі. У свою чергу, без науки і її технологічних додатків неможливо забезпечити необхідними життєвими благами зростаюче населення Землі; без науки неможливо вирішити проблему виходу з екологічної кризи, відшукати шляхи коеволюції виробничо-технологічної діяльності людини і розвитку біосфери, подолати сучасну антропологічну кризу.

Проблеми, які піднімаються в технонауці, сприяння утвердженню нових світоглядних орієнтирів і пошуку шляхів безкризового розвитку людської цивілізації, а можливо, і її радикальної перебудови ми пропонуємо в новій науковій дисципліні загальної підготовки здобувачів вищої освіти «Наука, техніка і технології».

Новий підхід до змісту загальної підготовки здобувачів вищої освіти вимагає і перегляду технологічної складової освітнього процесу. Вона повинна бути пов'язана, перш за все, із соціокультурним проектуванням фахівця майбутнього, з метою формування у нього цілісної картини світу, становлення гуманістичного світогляду, створення умов для самопізнання, саморозвитку і самореалізації в системі полікультурності сучасного світу та цивілізаційно-значущої діяльності. Це стає можливим, якщо розробляти та розвивати гнучкі та креативні освітні технології, складати «портфоліо професійно-особистісного розвитку» кожного здобувача вищої освіти, організовувати участь студентів у розробці та реалізації науково-освітніх і соціокультурних проектів, виконання інформаційно- та проблемно-реферативних робіт і есе. Не менш важливими є інтерактивні методи навчання у процесі підготовки фахівця майбутнього, це кооперативне та колективно-групове навчання, навчання у формі проведення бінарних і проблемних лекцій та дискурсів тощо.

Нова парадигма освіти, суть якої полягає в підготовці освіченої, творчої, конкурентноспроможної на сучасному ринку особистості, здатної до прогнозування та проектування майбутніх процесів пов'язаних з розвитком цивілізації та збереження усього живого на Землі, зумовила оновлення загальної професійно-педагогічної підготовки фахівця майбутнього та відповідних форм, методів і технологій навчання, що

базуються на електронному навчанні (e-learning), в якому центральною фігурою є здобувач вищої освіти, що знаходиться у центрі навчального процесу, ґрунтується на повазі до його думки, на спонуканні до активності, на заохоченні до творчості. Це можливо забезпечити інноваційними формами, методами та технологіями навчання, що дозволяють розв'язувати вище зазначені проблеми. Це: e-learning; m-learning; u-learning; f-learning; blended-learning, в яких використовуються інтерактивні та комп'ютерні технології навчання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, сьогодні створено умови для реалізації нових освітніх проектів та виведення університетів на передові позиції європейської вищої освіти. Академічна свобода ЗВО дає можливість реалізувати проект випереджаючої вищої професійно-педагогічної освіти, яка націлена на підготовку фахівця майбутнього, здатного мислити та діяти на рівні загальнолюдських цінностей та екологічних проблем на Землі. Запропоновані зміст та технології навчання наукових дисциплін загальної підготовки здобувачів вищої освіти «Філософія», «Основи економічної теорії», «Загальна теорія систем», «Глобалістика», «Ноосферологія», «Соціально-екологічна безпека життєдіяльності», «Фундаментальні основи інформатики», «Наука, техніка і технології» в подальшому потребують обговорень та дискусій, а також експериментальної апробації у закладах вищої освіти, які зацікавлені у реалізації нових освітніх підходів та орієнтовані на європейський вектор розвитку.

Список використаних джерел

1. 'Medium – Term Strategy (2014 – 2021). Doc. 37 C/4', UNESCO, 2014. Available at: URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002278/227860>, p. 2–4.
2. Андреев, АЛ., Бутырин, ПА., 2011. 'Технонаука как инновационный социальный проект', *Вестник РАН*, № 3, с. 197–203.
3. Андрушкін, РЮ., 2011. 'Формування системи соціально-екологічної політики з безпеки життєдіяльності населення. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук, спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика', Тернопіль, 202 с.
4. Анохин, ПК., 1962. 'Опережающее отражение действительности', *Вопросы философии*, № 7, с. 97–106.
5. Бим-Бад, БМ., 1988. 'Опережающее образование: теория и практика', *Советская педагогика*, № 6, с. 51–55.
6. Бондаренко, АД., 1985. 'Современная технология: теория и практика', Киев, с. 6.
7. Василенко, ИА., 2000. 'Политическая глобалистика : [учебное пособие]', М. : Логос, 360 с.
8. Дубровский, ДИ., 2013. 'Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция', М. : ООО «Издательство ИБА», 272 с.

9. Горбань, ОВ., 2004. 'Стратегема сталого розвитку суспільства (соціально-філософський аналіз). Дис. на здоб. наук. ступ. канд. філософ. наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії', *Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського*, Сімферополь, 198 с.
10. Горохов, ВГ., Степин, ВС., 1995. 'Философия науки и техники', М., 159 с.
11. Дем'яненко, НМ., 2008. 'Європейський регіон вищої освіти: пріоритети розвитку університету', *Вісник Черкаського націонал. ун-ту ім. Б. Хмельницького, Серія педагогічні науки*, Вип. 125, с. 3-8.
12. 'Заключение международного симпозиума "Философия и демократия в мире". Дом ЮНЕСКО. 15 – 16 февраля 1995 г', 1995, *Вопросы философии*, М., №8, с. 187-190.
13. 'Закон України «Про вищу освіту», Відомості Верховної Ради України', 2014, № 1556-VII. Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [Дата звернення 11 травень 2018].
14. Зеленська, ЛД., 2008. 'Світовий досвід становлення університетської автономії й самоврядування', *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, № 3, с. 69-71.
15. Колин, КК., 2000. 'Фундаментальные основы информатики: Социальная информатика', М. : Издательство "Академический проект", 215 с.
16. Колин, КК., 2005. 'Природа информации и философские основы информатики', *Открытое образование*, № 2, с. 43-51.
17. Лукашевич, ВМ., 2007. 'Глобалістика : навчальний посібник', 2-е видання, доповнене та виправлене, Львів : *Новий Світ-2000*, 440 с.
18. Медвідь, ФМ., 2011. 'Глобалізація засобів масової інформації: концептуальні засоби', *Наукові праці МАУП*, Вип. № 4 (31), с. 14-92.
19. Рудницький, Л., укл., 2003. 'Мислителі німецького Романтизму', Івано-Франківськ.: Вид-во: "Лілея-НВ", с. 158.
20. Новиков, ПН., Зуев, ВМ., 1996. 'Опережающее образование: человек и цивилизация', *Среднее профессиональное образование*, № 9, с. 42-48.
21. Макаров, ИМ., 1999. 'Образование и XX век: Информационные и коммуникационные технологии', *Кибернетика: неограниченные возможности и возможные ограничения*, М. : *Наука*, 191 с.
22. Сикорская, ГП., Комов, СВ., 2007. 'Экологическое образование. Уральский вариант: (Краткая история, методологические основания и практика)', Екатеринбург : *УрГУ*, 202 с.
23. Стиглиц, Дж., 2011. 'Крутое пике. Америка и новый экономический порядок', М.: *Эксмо*, 234 с.
24. Субетто, АИ., 1992. 'Творчество, жизнь, здоровье и гармония (Этюды креативной онтологии)', Москва : *Логос*, 204 с.
25. Урсул, АД., Демидов, ФД., 2004. 'Образование для устойчивого развития: научные основы', М., 142 с.
26. Федотов, АП., 2002. 'Глобалистика: начала науки о современном мире: курс лекций', 2-е изд., М. : *Аспект Пресс*, 224 с.
27. Чорна, ОГ., 2016. 'Методика навчання соціально-екологічної безпеки життєдіяльності майбутніх учителів технологій. Рукопис. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (технічні дисципліни)', *Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова*, Київ, 223 с.

28. Чумаков, АН., 2005. 'Глобализация. Контуры целостного мира : монография', М. : ТК Велби ; Проспект, 432 с.

References

1. 'Medium – Term Strategy (2014 – 2021). Doc. 37 C/4', UNESCO, 2014. Available at: URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002278/227860.pdf>, p. 2–4.
2. Andreyev, AL., Butyrin, PA., 2011. 'Tekhnonauka kak innovatsionnyy sotsial'nyy projekt (Technoscience as an Innovative Social Project)', *Vestnik RAN*, № 3, s. 197–203.
3. Andrushkin, RYU., 2011. 'Formuvannya systemy sotsial'no-ekolohichnoyi polityky z bezpeky zhyttyediyal'nosti naselennya. Dys. na zdob. nauk. stup. kand. ekon. nauk, spetsial'nist' 08.00.07 – demohrafiya, ekonomika pratsi, sotsial'na ekonomika i polityka (Formation of the system of social and environmental policy on the safety of life of the population. Dis to bake sciences step Cand. econ Sciences, specialty 08.00.07 - demography, labor economics, social economy and politics)', Ternopil', 202 s.
4. Anokhin, PK., 1962. 'Operezhayushcheye otrazheniye deystvitel'nosti (Anticipating reflection of reality)', *Voprosy filosofii*, № 7, s. 97-106.
5. Bim-Bad, BM., 1988. 'Operezhayushcheye obrazovaniye: teoriya i praktika (Anticipating Education: Theory and Practice)', *Sovetskaya pedagogika*, № 6, s. 51-55.
6. Bondarenko, AD., 1985. 'Sovremennaya tekhnologiya: teoriya i praktika (Modern technology: theory and practice)', Kiyev, s. 6.
7. Vasilenko, IA., 2000. 'Politicheskaya globalistika : [uchebnoye posobiye] (Political globalistics: [manual])', М. : Logos, 360 s.
8. Dubrovskiy, DI., 2013. 'Global'noye budushcheye 2045. Konvergentnyye tekhnologi (NBIKS) i transgumanisticheskaya evolyutsiya (The Global Future 2045. Convergent Technologists (NBICS) and Transhumanist Evolution)', М. : ООО «Izdatel'stvo IBA», 272 s.
9. Horban', OV., 2004. 'Stratehema staloho rozvytku suspil'stva (sotsial'no-filosofs'kyy analiz). Dys. na zdob. nauk. stup. kand. filosof. nauk zi spetsial'nosti 09.00.03 – sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi (Strategy of sustainable development of society (socio-philosophical analysis). - dis to bake sciences step Cand. philosopher. Sciences in specialty 09.00.03 - social philosophy and philosophy of history)', *Tavriys'kyy natsional'nyy universytet im. V. I. Vernads'koho*, Simferopol', 198 s.
10. Gorokhov, VG., Stepin, VS., 1995. 'Filosofiya nauki i tekhniki (Philosophy of Science and Technology)', М., 159 s.
11. Dem'yanenko, NM., 2008. 'Yevropeys'kyy rehion vyshchoyi osvity: priorytety rozvytku universytetu (European Region of Higher Education: Priorities of the University's Development)', *Visnyk Cherkas'koho natsional. un -tu im. B. Khmel'nyts'koho, Seriya pedahohichni nauky, Vyp. 125*, s. 3 -8.
12. 'Zaklyucheniye mezhdunarodnogo simpoziuma "Filosofiya i demokratiya v mire". Dom YUNESKO. 15 – 16 fevralya 1995 g (Conclusion of the international symposium Philosophy and Democracy in the World.' House of UNESCO. 15 - 16 February 1995)', 1995, *Voprosy filosofii*, М., №8, s. 187-190.
13. 'Zakon Ukrayiny «Pro vyshchu osvitu», Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (The Law of Ukraine "On Higher Education", Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)', 2014, № 1556-VII. Dostupno: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [Data zvernennya 11 traven' 2018].

14. Zelens'ka, LD., 2008. 'Svitovyy dosvid stanovlennya universytet-s'koyi avtonomiyyi y samovryaduvannya (World experience of the formation of university autonomy and self-government)', *Pedahohika, psykhologhiya ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannya i sportu*, № 3, s. 69-71.
15. Kolin, KK., 2000. 'Fundamental'nyye osnovy informatiki: Sotsial'naya informatika (Fundamental Foundations of Informatics: Social Informatics)', M. : *Izdatel'stvo "Akademicheskyy proyekt"*, 215 s.
16. Kolin, KK., 2005. 'Priroda informatsii i filosofskiye osnovy informatiki (The nature of information and the philosophical foundations of informatics)', *Otkrytoye obrazovaniye*, № 2, s. 43-51.
17. Lukashevych, VM., 2007. 'Hlobalistyka : navchal'nyy posibnyk (Global Studies: A Manual)', 2-e vydannya, dopovnene ta vypravlene, L'viv : *Novyy Svit-2000*, 440 s.
18. Medvid', FM., 2011. 'Hlobalizatsiya zasobiv masovoyi informatsiyi: kontseptual'ni zasoby (Globalization of the media: conceptual means)', *Naukovi pratsi MAUP*, Vyp. № 4 (31), s. 14-92.
19. Rudnyts'kyy, L., ukl., 2003. 'Myslyteli nimets'koho Romantyzmu (Thinkers of German Romanticism)', Ivano-Frankivs'k.: Vyd-vo: "Lileya-NV", s. 158.
20. Novikov, PN., Zuyev, VM., 1996. 'Operezhayushcheye obrazovaniye: chelovek i tsivilizatsiya (Anticipating Education: Man and Civilization)', *Sredneye professional'noye obrazovaniye*, № 9, s. 42-48.
21. Makarov, IM., 1999. 'Obrazovaniye i KHKH vek: Informatsionnyye i kommunikatsionnyye tekhnologii (Education and the Twentieth Century: Information and Communication Technologies)', *Kibernetika: neogranichennyye vozmozhnosti i vozmozhnyye ogranicheniya*, M. : *Nauka*, 191 s.
22. Sikorskaya, GP., Komov, SV., 2007. 'Ekologicheskoye obrazovaniye. Ural'skiy variant: (Kratkaya istoriya, metodologicheskoye osnovaniya i praktika) (Ecological education. The Urals variant: (Brief history, methodological grounds and practice))', Yekaterinburg : *UrGU*, 202 s.
23. Stiglits, Dzh., 2011. 'Krutoye pike. Amerika i novyy ekonomicheskyy poriyadok (A steep peak. America and the New Economic Order)', M.: *Eksmo*, 234 s.
24. Subetto, AI., 1992. 'Tvorchestvo, zhizn', zdorov'ye i garmoniya (Etyudy kreativnoy ontologii) (Creativity, Life, Health and Harmony (Etudes of Creative Ontology))', Moskva : *Logos*, 204 s.
25. Ursul, AD., Demidov, FD., 2004. 'Obrazovaniye dlya ustoychivogo razvitiya: nauchnyye osnovy (Education for sustainable development: scientific foundations)', M., 142 s.
26. Fedotov, AP., 2002. 'Globalistika: nachala nauki o sovremennom mire: kurs lektsiy (Globalistics: the beginnings of the science of the modern world: a course of lectures)', 2-ye izd., M. : *Aspekt Press*, 224 s.
27. Chorna, OH., 2016. 'Metodyka navchannya sotsial'no-ekologichnoyi bezpeky zhyttyediyal'nosti maybutnikh uchyteliv tekhnolohiy. Rukopys. Dys. na zdob. nauk. stup. kand. ped. nauk za spetsial'nistyu 13.00.02 – teoriya ta metodyka navchannya (tekhnichni dystsypliny) (Methodology of teaching social and environmental safety of life of future technology teachers. Manuscript. Dis to bake sciences step Cand. ped Sciences in specialty 13.00.02 - Theory and Methods of Teaching (Technical Disciplines))', *Natsional'nyy pedahohichnyy universytet imeni M.P. Drahomanova*, Kyiv, 223 s.

28. Chumakov, AN., 2005. 'Globalizatsiya. Kontury tselostnogo mira : monografiya (Globalization. Contours of the whole world: monograph)', M. : TK Velbi ; Prospekt, 432 s.

УДК 378.016:808.5(477)

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО ФОНАЦІЙНОГО
ДИХАННЯ НА ОСНОВІ МЕТОДИЧНИХ ПРИЙОМІВ ТА
КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ ВПРАВ У КЛАСІ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ**
*FORMATION OF SKILLS OF A PROFESSIONAL PHONATIONAL BREATHING
ON THE BASIS OF METHODOLOGICAL TECHNIQUES AND A COMPLEX SYSTEM
OF EXERCISES IN THE CLASS OF STAGE SPEECH*

А. В. Коленко

Актуальність дослідження.

Сучасна творча освіта потребує створення інтегрованої системи вправ, яка включала б класичні мовно-голосові та сучасні словесно дієві вправи і тренінги, зокрема на вироблення навичок правильного фонаційного дихання.

Постановка проблеми.

Невміння керувати своїм диханням призводить до швидкої перевтоми голосотворчого апарату. Розвинене фонаційне дихання, є основою народження живого дієвого слова на сцені і надзвичайно важливим елементом професійної акторської майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох науково-педагогічних та методичних дослідженнях пропонуються різноманітні вправи для розвитку сценічної мови. Серед них праці Баженова Н., Бурлуцького А., Герца І., Гладишевої А., Грицан Н., Євдокимової В., Кусяк І., Лавріненко О., Лимаренко Л., Наконечної О., Нечаєнко Т., Раденко Ю., Стадніченко Н., Прянішнікова О., Черкашина Р., Чорної К., Юдова М., Васильєва Ю., Мейзнер С., Чаббак І., Мосса Л., Мейндла Е.,

Urgency of the research. Modern creative education requires developing an integrated exercise system which would include classical language and voice as well as modern verbal activities and trainings particularly aimed at correct phonatory breathing skills.

Target setting. Inability to control your breathing leads to quick vocal apparatus over-strain. Developed phonatory breathing is the basis of formation of a live efficient word on the stage and an incredibly important element for professional acting technique.

Latest researches and publications analysis. A lot of scientific and pedagogical as well as methodological researches offer various exercises for scenic speech development. Among them are the works of N. Bazhenov, A. Burlutskyi, I. Gerts, A. Gladysheva, N. Grytsan, V. Yevdokymova, I. Kusiak, O. Lavrinenko, L. Lymarenko, O. Nakonechna, T. Netchayenko, Yu. Radenko, N. Stadnichenko, O. Prianishnikov, R. Cherkashyn, K. Chorna, M. Yudov, Yu. Vasiliev, S. Meizner, I. Chabbak, L. Moss,

Раскіна Д., Моріса Е., Файна Г. та інші.

Постановка завдання. Душевне хвилювання, неправильна постава, контрольоване дихання з боку великої мускулатури викликають затиски і розлад артикуляційно-резонаторної системи. Їх усунення – основне завдання дихального тренінгу в процесі навчання сценічній мові. Подані в статті вправи з дихання допомагають вирішити ці проблеми.

Виклад основного матеріалу. Від дихання залежить краса, сила і легкість голосу, багатство динамічних відтінків, музикальність та мелодійність мовлення. Для оволодіння фонаційним діафрагмально-реберним (змішаним) диханням необхідно натренувати всі м'язи, які беруть участь у дихальному процесі: діафрагму, нижні черевні і міжреберні м'язи. Саме таке дихання вважається правильним, оскільки воно найповніше насичує легені повітрям, забезпечує еластичну роботу м'язів діафрагми, дозволяє виголошувати тривалі промови. При такому диханні актор не перевтомлює голосові зв'язки, вимовляє слова голосно й виразно.

Висновки. Подана система вправ сприяє розкріпаченню дихального апарату, зняттю емоційних та інтелектуальних затисків, удосконалює володіння фонаційним диханням та розмовним голосом, допомагає досягти високого рівня дикційної майстерності та нормативності. Кожна вправа передбачає імпровізацію та варіативність у її виконанні.

Ключові слова. сценічна мова, професійне дихання, фонаційне дихання, тренінгова технологія.

E. Meindl, D. Raskin, E. Moris, G. Fain and others.

The research objective. Mental disturbance, bad posture, controlled big muscles breathing cause inhibition as well as articulatorily and resonant system disorder. The main task of breathing training in the process of scenic speech learning is to get rid of them. Breathing exercises mentioned in the article help to solve these problems.

The statement of basic material. The beauty, power and lightness of voice, the richness of dynamic shades, speech musicality and tunefulness depend on breathing. In order to master phonatory diaphragmatic and costal (mixed) respiration it is necessary to train all muscles that take part in the breathing process: diaphragm, lower stomach muscles and intercostal muscles. This breathing is considered to be correct because it saturates the lungs with oxygen, ensures the elastic diaphragm muscles work and allows making long speeches. Breathing this way, the actor doesn't overstrain the vocal cords, pronounces the words loudly and clearly.

Conclusions. The suggested exercise system favours the liberation of breathing apparatus, emotional and intellectual inhibition removal, improves the phonatory breathing skills and speaking voice, helps to achieve a high level of diction art and corresponding to norm. Each exercise foresees improvisation and variability in its performance.

Key words: scenic speech, professional breathing, phonatory breathing, training technology.

Актуальність теми дослідження. Сучасний театр, кіно і телебачення вимагають від актора досконалої мовної техніки, високої мовленнєвої культури, фізичної та психологічної витривалості. Логічно, що

і творча освіта потребує створення нових методів роботи над удосконаленням сценічної мови, зокрема, над професійним диханням та голосом. Сценічна мова – один з основних професійних засобів виразності актора. Володіючи майстерністю сценічної мови, актор розкриває внутрішній світ, соціальні, психологічні, національні, побутові риси вдачі персонажа. Навчання сценічній мові нерозривно пов'язане з вдосконаленням техніки мовлення: володіння мовленнєвим апаратом, уміння правильно користуватися мовою, мовленням. За висновками науковців, техніка мовлення включає в себе три основні складові: фонаційне дихання, голос, дикцію. Стаття присвячена дослідженню шляхів підвищення ефективності постановки професійного дихання майбутнього актора театру, кіно і телебачення. У статті аналізується роль практичного досвіду і наукових методик в процесі формування фонаційного дихання в майбутніх акторів. З метою оптимізації процесу постановки правильного дихання студента автор пропонує використовувати тренінгову технологію навчання, яка включає комплекс дихальних вправ з метою оволодіння змішано-діафрагмальним, фонаційним диханням. Підкреслюється, що вправи на дихання мають чітку логіку, при їхньому виконанні необхідно дотримуватися визначених автором конкретних вимог.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На думку багатьох дослідників, предмет «Сценічна мова», з погляду методології викладання, має забезпечити розвиток та удосконалення мовленнєвої техніки актора, з допомогою якої можна реалізувати на сцені переживання героя у довершній художній формі і яка неможлива без правильної постановки дихання, дикції, голосу, орфоєпії, логіко-інтонаційної виразності усного мовлення, які є пріоритетними аспектами акторської майстерності.

Техніка мовлення – це «сукупність прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу й дикції, доведених до ступеня автоматизованих навичок, що дає змогу особистості успішно взаємодіяти з іншими людьми» [4, с. 200]. Сьогоднішні студенти, на жаль, дещо пасивні у процесі формування навичок техніки мовлення, не проявляють належної активності і в освоєнні нових технічних вправ для дихання, хоч «... кожна роль починається з вдиху, з першого звуку, слова і від того, наскільки правильно зроблено вдих залежить сила і політність звуку...» [5, с. 96].

Невміння керувати своїм диханням призводить до швидкої перевтоми голосотворчого апарату. Майбутнім акторам часто важко виголошувати монологи, швидко, але якісно говорити в діалогах; навпаки, вони змушені робити фізіологічні паузи, які не завжди відповідають паузам логічним і змістовим. Все це пов'язане з нерозвиненим фонаційним диханням, яке є основою народження живого дієвого слова на сцені і

надзвичайно важливим елементом професійної акторської майстерності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій: Методологічні засади і методичні прийоми удосконалення техніки мовлення у класі сценічної мови були і залишаються предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. У багатьох науково-педагогічних та методичних дослідженнях і розвідках мова йде про характер і стиль сценічного мовлення, розглядається комплекс основних вимог до техніки сценічного мовлення, пропонуються різноманітні вправи для постановки сценічної мови. Серед них праці Баженова Н., Бурлуцького А., Герца І., Гладішевої А., Грицан Н., Євдокимової В., Кусяк І., Лавріненко О., Лимаренко Л., Наконечної О., Нечаєнко Т., Раденко Ю., Стадніченко Н., Прянішнікова О., Черкашина Р., Чорної К., Юдова М., Васильєва Ю., Мейзнер С., Чаббак І., Мосса Л., Мейндла Е., Раскіна Д., Моріса Е., Файна Г. та інші.

Безперечний вплив на формування сучасних методичних прийомів вироблення навичок сценічної мови у процесі підготовки актора має система Станіславського К. С. [6]. Сьогоднішня методика формування навичок сценічного мовлення передбачає використання різних методів, прийомів і вправ для роботи над постановкою дихання, голосу, дикції, в тому числі і дихальної гімнастики (за методом Бутейка К., Стрельнікової та ін.).

Проте, незважаючи на численні наукові розробки щодо методики викладання сценічної мови, зокрема, постановки правильного дихання, слід зазначити про недостатню увагу дослідників до створення інтегрованої системи вправ, яка включала б класичні мовно-голосові та сучасні словесно-дієві вправи і тренінги, зокрема на вироблення навичок правильного фонаційного дихання.

Виклад основного матеріалу. «Світ навколо нас живий, він дихає, тобто в ньому постійно рухається життєва сила. Дихання світу – це рух енергії. Дихання людини – це теж рух енергії, за індійською традицією – «рух прани», яку ми вдихаємо разом з повітрям» [1, с. 109]. Вдосконалення процесу дихання поглиблює усвідомлення руху енергії у вигляді відчуттів. Навчитися легко вловлювати сигнали будь-яких емоцій можна лише завдяки досягненню тісної єдності енергії свідомості (ментальної) з енергією дихання (фізичної).

Усвідомлення свого дихання – «прямий шлях до контролю над своїм психоемоційним станом, тому для актора робота з диханням є життєвою необхідністю» [1, с. 110].

Від дихання залежить краса, сила і легкість голосу, багатство динамічних відтінків, музикальність та мелодійність мовлення. Дихання,

пов'язане з мовленням, називається мовленнєвим, фонаційним або звуковим і його можна і потрібно тренувати.

Фонаційне дихання – (від грец. *phono* – звук) мовленнєве дихання, що дає змогу раціонально використовувати повітряний потік під час мовлення. Його основа – діафрагмально-реберне дихання.

Діафрагмально-реберне (змішане) дихання вважається оптимальним типом дихання для здійснення акторської мовленнєвої діяльності. «Оволодіння технікою мовленнєвого дихання вимагає від особи не стільки суттєвого збільшення об'єму повітря, що вдихається, скільки навчання розподіляти його обсяг на рівні за активністю й тривалістю порції під час видиху, засвоєння вмінь робити непомітний для слухачів добір повітря в процесі промови» [4, с. 203].

На заняттях з сценічної мови (рівно як і акторської майстерності) необхідно тренувати якомога довший видих і вміння раціонально використовувати запас повітря під час мовлення, оскільки звуки мовлення утворюються саме завдяки видиху. Для оволодіння фонаційним діафрагмально-реберним (змішаним) диханням необхідно натренувати всі м'язи, які беруть участь у дихальному процесі: діафрагму, нижні черевні і міжреберні м'язи. Саме таке дихання вважається правильним, оскільки воно найповніше насичує легені повітрям, забезпечує еластичну роботу м'язів діафрагми, дозволяє виголошувати тривалі промови. При такому диханні актор не перевтомлює голосові зв'язки, вимовляє слова голосно й виразно.

Відсутність відповідних дихальних навичок не дає змоги фахівцеві здійснювати повний вдих і на видиху раціонально розподіляти дози повітря, що провокує появу недоречних пауз у виступі, різких обривів висловлювань та інших вад, які значно ускладнюють можливість адекватного сприйняття повідомлення.

Душевне хвилювання, неправильна постава, контрольоване дихання з боку великої мускулатури викликають затиски і розлад артикуляційно-резонаторної системи. Їх усунення – основне завдання дихального тренінгу в процесі навчання сценічній мові.

Оволодіння технікою фонаційного дихання можливе за допомогою спеціальних вправ. Під час виконання цих вправ дуже важливо слідкувати за правильністю постави: якщо людина сутулиться, відбувається стискання ребер та легенів, скорочується обсяг повітря, що використовується для дихання.

Оскільки звуки мовлення утворюються під час видиху, саме його організація є найважливішою при відпрацюванні правильного фонаційного дихання й голосу, для їх розвитку та вдосконалення. Тому метою

тренування мовленнєвого дихання є не вироблення вміння вдихати максимальну кількість повітря, а відпрацювання довготривалого видиху, вміння раціонально витрачати запас повітря під час мовлення. Для цього необхідно привчити м'язи, що беруть участь у процесі дихання й утримують грудну клітину в розширеному стані, не розслаблятися пасивно одразу після вдиху. Розслаблення повинно відбуватися поступово, підкорюючись волі актора.

Акторські дихальні вправи не мають бути вправлянням в диханні заради самого дихання, а «готувати інструментарій до дихання, яке буде переносити голос». «Для актора важливо усвідомити, що ритм дихання впливає на ритм емоцій, а ритм емоцій, відповідно, – на дихання. «Змінюючи рисунок дихання, ми можемо перевести себе в будь-який емоційний стан» [1, с. 113]. Якщо дихання збилося, то зіб'ється і думка, і слово, і опанування емоціями глядачів.

Навчитися досконало володіти змішано-діафрагмальним типом дихання в різних положеннях тіла у русі; використовувати його переваги у процесі мовлення, свідомо керувати м'язами дихального апарату; вміти розпочати роботу з самомасажу (вібраційний, гігієнічний або точковий), розігріти м'язи обличчя, шиї, живота; тренувати дихальні м'язи «мовного поясу», проводити тренінг не тільки в статиці, а й під час руху – основні навички, які формуються і у класі сценічної мови.

Для відпрацювання мовленнєвого дихання фахівці рекомендують виконувати спеціальні вправи. Зрозуміло, що починати треба з найбільш простих із них, а потім поступово підвищувати рівень їхньої складності.

Пропоновані нами тренінгові вправи на дихання сприяють розслабленню фізіологічного апарату, знімають емоційні та інтелектуальні затиски, вивільняють резонатори, забезпечуючи посилення голосу.

Вправи на постановку діафрагмально-реберного (змішаного) типу дихання:

Правильне дихання починається з правильної пози тіла (напружені ноги, робота діафрагми, розправлені плечі, розслаблена шия, голова, що прямо дивиться). Усі вправи на дихання потрібно починати з видиху.

Мета: розвинути роботу діафрагми, збільшити об'єм набору повітря, подовжити видих, навчитися безшумно та непомітно набирати повітря, прочистити дихальні шляхи.

Вихідна позиція: ноги на ширині плечей, руки розслаблені, опущені вниз. Робимо видих. Рот розслаблений, зуби зімкнені, але не затиснуті.

Хід вправи:

*Разом із обертом голови спочатку вправо, а потім вліво робимо короткий шумний вдих носом в ребра, не піднімаючи плечей, а потім непомітний

видих розслабленим, напіввідкритим ротом. Робимо на кожний рахунок 8 разів.

*Робимо на кожний рахунок три коротких шумних вдихи в ребра, не піднімаючи плечей, разом із схрещенням рук. На третій рахунок нахиляємо тулуб вниз. На четвертий рахунок піднімаємо тулуб і видихаємо крізь розслаблений напіввідкритий рот.

Робимо 10 разів.

*Повертаємось обличчям до лівого кута кімнати. Робимо короткий шумний вдих носом в ребра, не піднімаючи плечей, потім непомітний видих через розслаблений напіввідкритий рот. Разом із вдихом стискаємо руки в кулаках, із видихом — розтискаємо. Робимо 4 рази. Потім повертаємось у кожний кут кімнати і повторюємо те саме.

*Робимо безшумний вдих носом, піднімаємо праву руку до плеча. Починаємо видихати через фіксовану позицію губ на звук [ф]. Разом із видихом випрямляємо руку на 15 рахунків.

*Той самий безшумний вдих, піднімаємо ліву руку до плеча. Рахуємо до 15, не підбираючи дихання, випрямляючи руку.

*Безшумний вдих носом, нахиляємо тулуб на 90 градусів. Фіксований видих на рахунок 15 із підняттям тулуба.

*Безшумний вдих носом, нахиляємо тулуб на 90 градусів. Рахуємо до 15, випрямляючи тулуб, не підбираючи дихання.

*Стоїмо довільно, ноги разом. Безшумний вдих носом, руки піднімаємо вгору, праву ногу відставляємо назад. Робимо фіксований видих на 15 рахунків, поступово повертаючи тіло в вихідну позицію.

*Стоїмо довільно, ноги разом. Безшумний вдих носом, руки піднімаємо вгору, ліву ногу відставляємо назад. Рахуємо до 15, повертаючись у вихідну позицію, не підбираючи дихання.

*Безшумний вдих носом, присідаємо. Разом із фіксованим видихом піднімаємось наверх на 15 рахунків.

*Безшумний вдих носом, присідаємо. Рахуємо до 15, поступово піднімаючись, не підбираючи дихання.

Ці нескладні вправи допомагають вивільнити тіло і мовно-голосовий апарат від зайвих м'язових напружень і затисків, забезпечують збільшення сили і витривалості дихальних м'язів.

Людина від народження наділена досконалим мовним апаратом. Сюди входять: язик, губи, зуби, щок. За допомогою цих органів ми розмовляємо, та щоб мова актора була досконалою, мовний апарат потрібно щодня тренувати, виконуючи спеціальні вправи, як наприклад:

Вправа «Мавпочка»:

Мета: Розім'яти м'язи язика, губ та щік. Потім послабити їх і зняти

затиски. Скоординувати рухи тіла з рухами мовного апарату та дихальної системи в комплексі.

Вихідна позиція: Ставимо ноги на ширину плечей і з'єднуємо руки в долонях.

Хід вправи: Розслабляємо губи і пересуваємо язик зверху-вниз, штрикаючи кінчиком язика спочатку до верхньої губи, а потім до нижньої, в середині ротової порожнини із закритим ротом. Повторюємо вправу циклічно, при цьому рухаючи обома руками, пересуваючи їх до правого, а потім до лівого плеча. Слідкуємо за безшумним диханням.

Вправа «Динозаврик»

Мета: активізувати м'язи верхньої і нижньої губи. Скоординувати процес дихання та артикуляції з рухами тіла.

Вихідна позиція: повністю розслаблена щелепа, зуби не стиснуті.

Хід вправи: підіймаємо верхню губу, нічого не напружуючи, крім м'язів верхньої губи, нижня губа залишається повністю розслабленою. Наступний крок – повне розслаблення верхньої губи і опускання нижньої губи.

На раз: підіймаємо верхню губу, зігнуті у ліктях руки повертаємо праворуч.

На два: опускаємо нижню губу, повертаємо руки, зігнуті у ліктях, ліворуч.

Вправа «Бабуся»

Мета: розім'яти м'язи губ. Пов'язати рухи тіла з рухами губ. Тримати спокійне дихання. Навчитися робити вправу в заданому ритмі.

Вихідна позиція: вільна щелепа, губи та зуби зімкнені, але не затиснуті. Тіло вільне.

Хід вправи: ноги на ширині плечей. робимо два оберти плечима вперед і натягаємо верхню губу на верхні зуби два рази. Робимо два оберти плечима назад і натягаємо нижню губу на нижні зуби. Далі натягаємо дві губи на зуби одночасно і продовжуємо рухи плечима.

Вправа «Обертання язика по колу»

Мета: розвинути м'язи язика.

Вихідна позиція: висунути вузький язик.

Хід вправи : Тягнутися язиком почергово спочатку до носа, потім до підборіддя, до правого та лівого вуха. Рот при цьому не закривати.

Вправа «Трубочка-Посмішка»

Мета: Розім'яти м'язи губ і щік.

Вихідна позиція: Стоїмо в зручній стійці, тіло без жодних затисків, зуби тримаємо разом.

Хід вправи: Обидві губи посилаємо максимально вперед і напружуємо у кінцевій точці, потім посилаємо губи назад, показуючи усі зуби, піднявши

верхню губу вгору, опустивши нижню губу вниз.

Вправа «Укол шпагою»

Мета: активізувати м'язову систему язика.

Вихідна позиція: Ноги на ширині плечей, рот закритий, щелепа розслаблена.

Хід вправи: гострим кінчиком язика намагаємось проштрикнути ліву та праву щоки. По два уколи в кожен щоку.

Вправа «Отрута»

Мета: досягти максимального звучання усіх складових частин мовного апарату (в даному випадку акцентується увага на правильному доборі дихання і при цьому утворенні округлого звукового посилю, а не плоского в перспективі наступних голосових вправ).

Вихідна позиція: ноги на ширині плечей, але при цьому права нога вперед, а ліва назад, руки за спиною.

Хід вправи: язиком активно з правої руки куштуємо «отруту», а потім різко викидаємо язик гостро, ніби почалась перша фаза активної дії «отрути».

Вправа «Коники»

Мета: розтягнути вуздечку, щоб напрацювати розслаблення та напруження язика.

Вихідна позиція: Гострий кінчик язика щільно притискаємо до твердого піднебіння та відриваємо від нього, імітуючи стукіт копит.

Вправа «Язик по колу»

Мета: розробити м'язи язика.

Вихідна позиція: вільна щелепа, губи зімкнуті, щелепа не рухається; положення тулуба – починаємо з правої ноги і лівої руки, праву ногу виводимо вперед, а руки – права вбік, ліва – вперед і також з лівої.

Хід вправи: починаємо зверху і по колу в правий бік язиком (на 8 рахунків).

Вправа «Губи трубочка»

Мета: активізувати м'язи щік, м'язи верхньої та нижньої губи, скоординувати рухи тіла з рухами мовного апарату та дихальної системи в комплексі.

Вихідна позиція: губи натягнуті прямо, ноги разом, руки на боках зігнуті в ліктях.

Хід вправи: На чотири рахунки:

на раз: губи натягнуті в трубочку, губи зімкнуті, підіймаються вгору (руки нахрест, рух ногою праворуч);

на два: губи вниз (руки в ліктях зігнуті на боках, ноги разом);

на три: губи вправо (руки нахрест, ліва нога робить рух вправо);

на чотири : губи вліво (руки в ліктях зігнуті на боку, ноги разом).

Повторити.

Вправа «о – е»

Мета: відкриття гортані та вивільнення звуку.

Вихідна позиція: щелепа розслаблена, кінчик язика торкається м'якого піднебіння, закриваючи гортань.

Положення тіла: одна нога попереду, коліна ледь зігнуті, руки за спиною. Почергово нахилитися та повертатися у вихідне положення згідно із ритмом вправи.

Хід вправи: на звук "О" торкатись язиком м'якого піднебіння, на звук "Е" висовувати язик, розслабляючи м'язи язика та відкриваючи гортань.

Результат: зростає політність звуку, розробляються резонатори.

Вправа «Пилинка». Уявіть, що потрібно здути порошинки (пір'їнки, листочок ...) з людини, яка рухається перед вами. Для цього студенти стають один за одним і починають рухатися, здуваючи з плеча попереднього партнера зайві легкі натуральні чи уявні предмети (Секундний видих. Набрати повітря через ніс, повільно видихати ротом, надуваючи щоки).

Вправа «Гвинтокрил»

Мета: оволодіти гнучкістю голосу, подовженим видихом на опорі, розвинути грудний та головний резонатори.

Вихідна позиція: губи зімкнуті, розслабленні.

Хід вправи: Вдих, подаємо повітря зі звуком «ГРУ» на губи і слідкуємо за вібрацією губ та звуку в резонаторах, а також рівним потоком повітря.

Піднімаємося поступово зі звуком вгору, а потім спускаємося вниз.

Натренувати дихання для довгої, польотної вимови та навчитися чітко говорити під фізичним навантаженням тіла допоможе і виконання наступної вправи:

Вихідна позиція: вільна позиція тіла.

Хід вправи: гімнастичне колесо, що переходить у шпагат. Перехід у положення стоячи, крутіння хулахупу, рухаючись навколо своєї осі зі словесним супроводом.

Оля, Толя і Марина,
Поз'їдали всю ожину,
Поприносили додому
Лиш по кошику пустому,
Де ожина їх питали?
А ми її поз'їдали.

Ефективними є і вправи для відпрацювання керування фонаційним подихом у русі, такі як «Скакалка», «Стрибунець» та ін., коли текст треба

промовляти, імітуючи стрибання на скакалці чи на одній нозі почергово, щоб відтворити фізичне навантаження і в такий спосіб тренувати подих під час руху.

Тренування фонаційного дихання відбувається також при вимовлянні слів, прислів'їв, нескладних чистомовок, які виконуються на одному видиху.

Вправа «Не спіши язиком, квапся ділом»

Хід вправи: Секундний видих. Зробити глибокий вдих носом, і на одному плавному видиху прочитати рядки, виконуючи при цьому певні дії: пошук книги, одягу, прибирання, приготування їжі тощо:

У слові просвічує слово,
Словечко, слівце, словенятко.
Зіницями праслов'янтка
У слові просвічує слово.
А слово народжує слово,
Співає з братами-словами.
Життя за віками спливає,
А слово народжує слово.
А слово вростає у слово,
Бузками цвіте у розмаї (Петро Перебийніс).

Шило шубку Шурі шило,
Шовком, шерстю, шви обшило.
Вийшла шубка прехороша
Нашій Шурі на порошу.

Будучи необхідним елементом акторської майстерності, такі вправи не лише тренують органи дихання, а й «шліфують» мову, удосконалюють мовлення.

Висновки: Подана система вправ сприяє розкріпаченню дихального апарату, зняттю емоційних та інтелектуальних затисків, удосконалює володіння фонаційним диханням та розмовним голосом, допомагає досягти високого рівня дикційної майстерності та нормативності. Кожна вправа передбачає імпровізацію та варіативність у її виконанні.

Головне, до чого слід прагнути у роботі над диханням, – це щоб дихання «дихало» само, тобто, було природним [2]. А це створює умови для формування акторської майстерності живого спілкування і в тренувальних вправах, і безпосередньо на сцені. Така методична послідовність виконання комплексу тренінгових вправ на розвиток фонаційного дихання, постановки голосу та удосконалення дикції забезпечує високу професійну мовленнєву компетентність актора, що є беззаперечною умовою загальної

професійної акторської майстерності.

З усього вищесказаного логічно випливає, що:

1. Розвиток діафрагмально-реберного дихання слід починати з вироблення правильної постави при сидінні і ходьбі.

2. Без постановки правильного дихання неможливо добитися політності голосу та дикційної довершеності акторського мовлення.

3. Театральній педагогіці потрібно звернути увагу на урізноманітнення методів, удосконалення форм та прийомів роботи з постановки діафрагмально-реберного дихання. Для цього потрібно розвивати м'язову свободу, увагу, волю, уяву, враховуючи темперамент, діалектичне мислення майбутнього актора.

4. Важливим чинником розвитку фонаційного дихання є дотримання алгоритму виконання дихальних вправ, а саме:

- дихальні вправи без словесного супроводу;
- поєднання дихальних вправ з рухами;
- виконання дихальних вправ з вимовою слів, словосполучень, речень;
- виконання дихальних вправ у русі зі словесним супроводом.
- поєднання словесної і сценічної дії при виконанні дихальних вправ.

Перспективи подальших розвідок.

Подальший розгляд досліджуваної проблеми передбачає систематизацію та конкретизацію методів, прийомів і форм організації навчальної діяльності з питань удосконалення мовленнєвої підготовки майбутніх акторів, а саме техніки мовлення, на заняттях зі сценічної мови та акторської майстерності; розробку методики використання сучасних інформаційно-медійних технологій навчання з метою удосконалення фонаційного дихання студентів у класі сценічної мови.

Список використаних джерел

1. Біль, Р., 2013. 'Виховання акторської харизми : методичний посібник', Вінниця : Нова Книга, 232 с.
2. Васильев, ЮА., 2015. 'Речевой тренинг – процесс творческий', *Специальное образование, №4*, с. 99–106.
3. Наконечна, О., 2009. 'Окремі питання сценічного мовлення в умовах білінгвізму', Доступно : www.philosoph.onu.edu.ua/elb/articles/nakonechnya/art9.doc [Дата звернення 27 травня 2018].
4. Пасинок, ВГ., 2011. 'Основи культури мовлення : навчальний посібник', Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 228 с.
5. Стадніченко, НВ., 2010. 'Формування навичок сценічного мовлення у майбутніх акторів', *Вісник Запорізького національного університету, серія Педагогічні науки, № 1*, с. 92-96.

6. Станіславський, КС., 1988. 'Зібрання творів : у 9 томах. Том 1. Моє життя в мистецтві', М. : *Мистецтво*, 622 с.

References

1. Bil', R., 2013. 'Vykhovannya aktors'koyi kharyzmy : metodychnyy posibnyk (Education of actor's charisma: a methodical manual)', Vinnytsya : *Nova Knyha*, 232 s.
2. Vasil'yev, YUA., 2015. 'Rechevoy trening – protsess tvorcheskiy (Speech training - creative process)', *Spetsial'noye obrazovaniye*, №4, s. 99–106.
3. Nakonechna, O., 2009. 'Okremi pytannya stsenichnoho movlennya v umovakh bilinhvizmu (Some issues of stage broadcasting under bilingualism)', Dostupno : www.philosoph.onu.edu.ua/elb/articles/nakonechnya/art9.doc [Data zvernennya 27 travnya 2018].
4. Pasynok, VH., 2011. 'Osnovy kul'tury movlennya : navchal'nyy posibnyk (Fundamentals of the culture of speech: a manual)', KH. : *KHNU imeni V.N. Karazina*, 228 s.
5. Stadnichenko, NV., 2010. 'Formuvannya navychok stsenichnoho movlennya u maybutnikh aktoriv (Formation of stage speaking skills for future actors)', *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu, seriya Pedahohichni nauky*, № 1, s. 92-96.
6. Stanislavs'kyy, KS., 1988. 'Zibrannya tvoriv : u 9 tomakh. Tom 1. Moye zhyttya v mystetstvi (Collected works: in 9 volumes. Volume 1. My Life in Art)', М. : *Mystetstvo*, 622 s.

РЕЛІГІОЗНАВЧІ СТУДІЇ

УДК 2-1/9.37

ОБ'ЄКТ, ПРЕДМЕТ БОГОСЛОВ'Я ТА ЙОГО РОЗМЕЖУВАННЯ
З ІНШИМИ СФЕРАМИ ЗНАННЯ ПРО РЕЛІГІЮOBJECT, SUBJECT OF THEOLOGY AND ITS DISTRIBUTION WITH
OTHER SCIENCES OF RELIGION

В. Л. Хромець

Актуальність дослідження.

Актуальність теми дослідження викликана та пов'язана з необхідністю розмежування поняття богослов'я та релігії, цього потребує сучасний науковий дискурс та теоретична і практична практика у переломленні з сучасною нормативно-правовою базою, яка зазнала змін, щодо підготовки фахівців зі спеціальності «Богослов'я» та визнання дипломів вищих закладів духовної освіти та можливості їх акредитації та ліцензування. Вартим уваги є і концептуалізація понять богослов'я та релігії для наукового дискурсу в практичній та теоретичній площині, а також в розрізі історичного контексту.

Постановка проблеми.

Важливість конкретизації дефініцій є важливою складовою розвитку науки богослов'я в Україні та світі, в даному контексті набуває значення та важливості виокремлення відмінностей богослов'я від релігії, та релігії від богослов'я, даний аспект пов'язаний з тим процесом, який характеризується нетривалим періодом розвитку богослов'я в Україні з часів її незалежності. Вплив також та почасти нерозуміння даних понять викликано атеїстичним минулим та прагненням знищити богослов'я як науку.

Urgency of the research.

The urgency of the topic of the study is due to the need to differentiate between the notion of theology and religion, this requires a modern scientific discourse and theoretical and practical practice in the refraction with the modern regulatory framework that has undergone changes as regards the training of specialists in the specialty «Theology». And the recognition of the diplomas of higher educational establishments and the possibility of their accreditation and licensing. We pay attention to the conceptualization of the concepts of theology and religion for scientific discourse in the practical and theoretical plane, as well as in the context of the historical context.

Target setting.

The importance of specifying definitions is an important part of the development of the science of theology in Ukraine and in the world, in this context, it becomes important and important to distinguish between theological differences from religion and religion from theology, this aspect is associated with a process characterized by short duration the continuity of the development of theology in Ukraine since its independence. The influence also and the part of the incomprehension of these concepts is due to the atheistic past and the desire to destroy theology as a science.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню етимології слова «релігія» та визначенню категоріального апарату пов'язаного з богослов'ям та релігією присвячені праці таких вчених, як: Марк Тулій Цицерон, Луцій Цецилій Фірміан Лактанцій, Аврелій Августин, Ф. Козирев, В. Шохін, Й.Х.Г. Шуман, Ж. Марітен, К. Ясперс, М. Бубер, А. Уайтхед, Ч. Хартсхорн, В. Соловйов, О. Флоренський ранній, Н. Бердяев та інші.

Постановка завдання.

Здійснено спробу окреслити спільні та відмінні риси понять богослов'я та релігії, навести дослідження вітчизняних до зарубіжних вчених з даного питання та зазначити історичний розвиток даних понять.

Виклад основного матеріалу. Виклад основного матеріалу поділяється на дві частини: перша частина дослідження присвячена об'єкту, предмету богослов'я та визначенню самого поняття богослов'я, друга частина дослідження деталізує розмежування богослов'я в контексті інших сфер знання про релігію

Висновки. Отже, на сучасному етапі слід розмежовувати конфесійне та не конфесійне богослов'я (історично першою формою неконфесійного богослов'я є філософське богослов'я). Від богослов'я слід відрізняти інші галузі знання об'єктом вивчення яких є релігія, це філософія релігії, яка є філософською позаконфесійною дисципліною, яка досліджує релігію виключно з позицій філософської раціональності. Це релігійна філософія, яка за змістом, проблематикою та мовою нагадує богослов'я, але результати творчої діяльності релігійних філософів є нереприцьовані конфесією як власне вчення.

Ключові слова: богослов'я,

Actual scientific researches and issues analysis.

The studies of the etymology of the word "religion" and the definition of the categorical apparatus associated with theology and religion are dedicated to the works of such scholars as Mark Tului Tsitsiron, Lucius Cecilia Firmenian Lactantius, Aurelius Augustine, F. Kozirev, V. Shokhin, Y.H.G. Schumann, J. Marithen, K. Iaspers, M. Buber, A. Whitehead, C. Hartshorn, V. Solovyov, Florensky O. Early, N. Berdyaev. and other.

The research objectives. An attempt was made to outline the common and distinctive features of theology and religion, to instruct domestic scientists in foreign studies on this issue, and to indicate the historical development of these concepts.

The statement of basic materials. The presentation of the main material is divided into two parts: the first part of the study is devoted to the object, the subject of theology and the definition of the very concept of theology, the second part of the study details the delineation of theology in the context of other areas of knowledge of religion

Conclusions. Consequently, at the present stage, confessional and non-confessional theology should be distinguished (historically the first form of non-confessional theology is philosophical theology). From theology, it is necessary to distinguish between other branches of knowledge, the object of study of which is religion, this is the philosophy of religion, which is a philosophical non-confessional discipline, which explores religion exclusively from the standpoint of philosophical rationality. This is a religious philosophy, which in terms of content, problem and language resembles theology, but the results of the creative activity of religious philosophers are not confused with the denomination as their own doctrine.

Keywords: theology, religion,

релігія, конфесійне богослов'я, неконфесійне богослов'я, філософія релігії, історія філософії, релігійна філософія.

denominational theology, non-confessional theology, the philosophy of religion, the history of philosophy, religious philosophy.

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми дослідження викликана та пов'язана з необхідністю розмежування поняття богослов'я та релігія, цього потребує сучасний науковий дискурс та теоретична і практична практика у переломленні з сучасною нормативно-правовою базою, яка зазнала змін, щодо підготовки фахівців зі спеціальності «Богослов'я» та визнання дипломів вищих закладів духовної освіти та можливості їх акредитації та ліцензування. Вартим уваги є і концептуалізація понять богослов'я та релігія для наукового дискурсу в практичній та теоретичній площині, а також в розрізі історичного контексту.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливість конкретизації дефініцій є важливою складовою розвитку науки богослов'я в Україні та світі, в даному контексті набуває значення та важливості виокремлення відмінностей богослов'я від релігії, та релігії від богослов'я, даний аспект пов'язаний з тим процесом, який характеризується нетривалою тяглістю розвитку богослов'я в Україні з часів її незалежності. Вплив також на почасті нерозуміння даних понять викликано атеїстичним минулим та прагненням знищити богослов'я як науку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Поняття релігія включає в себе поняття богослов'я, як певний релігійний феномен, але з іншого боку богослов'я і є певною рефлексією щодо релігії.

Етимологія слова релігія окремо з'ясовували три мислителі Марк Тулій Цицерон, Луцій Цецилій Фірман Лактанцій, Аврелій Августин. Цицерон розмірковує над значення цього терміну, який в його часи вже втратив чіткий сенс (від лат. religio – «благочестя, сумлінність, надійність, об'єкт поклоніння»); сам Цицерон вважав, що термін релігія є похідним від дієслова *relegere* (знов збирати, знов обговорювати, знову обмірковувати, відкласти для особливого вжитку), що метафорично означає «благоговіння», або «благоговійне, шанобливе ставлення до чогось». Тому сутнісною ознакою релігії для Цицерона було «благоговійне ставлення до вищих сил, шанобливе ставлення до Божественного. Лактанцій етимологію

слова «релігія» виводив від латинського дієслова religare (зв'язувати, прив'язувати), для нього сутнісною ознакою релігії це був зв'язок людини і Бога. Августин також виводив термін «релігія» від дієслова religare, але Він вказував на значимість у розумінні префіксу «ге», які вказував не просто на зв'язок, а на відновлення зв'язку з Богом. Відновлення – оскільки він був втрачений внаслідок гріхопадіння. Функціональне значення терміну «релігія» з'являється в період римських завоювань та існування на території Римської республіки, а пізніше і імперії різних вірувань, які типологічно схожі до римських, але відрізняються в уявленнях про сферу Божественного та обрядами поклоніння. Термін «релігія» стає родовим поняттям, який включав різноманітні релігії народів завойованих територій, релігії яких були поряд з римською релігією видами, які об'єднувалися родовими ознаками в поняття «релігія». В умовах полірелігійності та поліконфесійності римської імперії цей термін став дуже важливим узагальнюючим терміном. Цей термін Цицерон використовує для відокремлення римської релігії від забобонів і марновірств, Лактанцій і Августин даний термін використовують для відділення християнства від нехристиянських релігій і християнських ересей. В період середньовіччя коли встановлюється монополія однієї релігії чи конфесії, середньовічна Європа була поділена на католицьку та православну ойкумену, і тому, термін релігія рідко використовується, оскільки є більш природній для християнства термі «церква». Функціональна значимість і важливість цього терміну повертається починаючи з періоду Реформації коли на території Європи виникає низка некатолицьких церков: лютеранство, кальвінізм, цвингліанство, анабаптизм, пізніше англіканство тощо. Пізніше релігійна плюралізація лише посилюється. У другій половині XX століття на початку XXI століття світ пережив справжній релігійний бум, який призвів до виникнення нових релігій та нових конфесій в межах старих релігійних традицій, тому поняття релігія з XVI століття повертається в інтелектуальний вжиток як родове поняття по відношенню до різноманітних історичних релігійних та конфесійних форм, які є його видами. «.....якщо в XV столітті в назвах книг практично не зустрічається слово «релігія», то в XVI столітті більше 40%, а в XVII – близько 70% книг Європи використовують його замість слова «віра». Далі, починаючи з XVIII століття, наявне різке витіснення терміна «християнська релігія» терміном «християнство», також таким який не використовувався до XVI століття». (Ф.Козирев) [1, с. 61]. Раніше не вирішеними питання, яких торкається дана стаття пов'язані з конкретизацією понять богослов'я та релігія.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є окреслити спільні та відмінні риси понять богослов'я та релігії, навести дослідження

вітчизняних до зарубіжних вчених з даного питання та зазначити історичний розвиток даних понять.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Слід наголосити, що термін релігія є соціально та культурно зумовленим і виникає в Європі в контексті релігійного та конфесіонального плюралізму. Як правило, в самоназвах релігійних традицій та конфесій цей термін не фігурує, і він є по відношенню до них технічним, який узагальнює певні типові форми духовних практик. Релігія має два рівні: зовнішній та внутрішній. На зовнішньому рівні релігія організована навколо певної теорії – віровчення та певної практики – релігійний культів, а також інституційно – релігійні спільноти; на внутрішньому рівні релігія постає та проявляється на інтелектуальному, емоційному та вольовому рівні – це релігійне переживання, засвоєння якого формує релігійний досвід. Наголошення лише на одному з рівнів, або зовнішньому, або внутрішньому призводить, відповідно до соціологізму чи психологізму. Відмова від соціологічної чи психологічної позитивізації релігії призводить до необхідності усвідомлення релігії як цілісного феномену, в якому важливим є як саме протікання релігійного переживання, так і те, що переживається, як це виражається у певних діях, і як це типізується у досвід, який має інтерсуб'єктивну значимість. Такій підхід можна назвати феноменологічним – це своєрідна спроба не намагатися редукувати все до типових схем, а з іншого визнати типовий значимий досвід пізнання, який протікав з певними унікальними нюансами, феноменологія говорить про типологічне і про унікальне як значимі у процесі релігійного пізнання. Наприклад є типологічні дії, які ми називаємо молитвою, але є унікальне протікання на рівні окремого суб'єкта, того хто молиться. Виокремлення з унікальних досвідів типологічні феномени не редукуючи унікальне до типологічного. У цьому зв'язку ми можемо говорити про поняття релігія, яке обіймає низку типологічно схожих феноменів, але буде не правильно говорити про релігії в множині, оскільки з одного боку не буде терміну, який їх типологічно може узагальнити, а з іншого те, що ми називаємо конкретними релігіями вони мають конкретну назву – християнство, іслам, які також є типами менших феноменів, які включаються в їх обсяг – в християнство, – православ'я, католицизм, протестантизм, і далі поділ продовжується до громади і до конкретного індивіда. Іншими словами як не коректно говорити про релігії в множині, як не коректно говорити про православ'я, католицизми, протестантизми, а говорять Еладська православна церква, Греко-католицька церква, англіканська церква (або англіканство). Задля збереження унікального характеру ми не повинні з

родових понять створювати квазіродові поняття, а іти тим шляхом, коли ми описуємо більш дрібний феномен, він має поставати, в першу чергу, через унікальні риси і тут ми не можемо рухатися шляхом мовної економії. Таке розуміння релігії призводить до того, що коли ми говоримо про конфесійне богослов'я, воно є узагальнюючим богослов'ям конкретної конфесії, яке має бути назване – православне богослов'я, католицьке, богослов'я, протестантське богослов'я, сунітське богослов'я, шийтське богослов'я тощо, і далі богослов'я Еладської православної церкви, богослов'я грузинської православної церкви, і за подібною аналогією з іншими конфесіями, йдучи далі ми можемо говорити про богослов'я Київської духовної семінарії та богослов'я Одеської духовної семінарії Української православної церкви і ми можемо здійснювати комбінування – православне богослов'я Київської духовної семінарії Української православної церкви. Головне у цій мовній грі пошук максимально коректного релевантного ситуації мовної конструкції. Вдалим на нашу думку виходячи з вищесказаного є визначення В. Шохіна: «богослов'я є рефлексія релігійної свідомості, об'єктами якої повинні бути основні складові існування релігійного індивіда – як *виміру* розуму, волі й почуття, і релігійної спільноти – у вигляді доктринальних, морально-поведінкових, культових та інституційних норм». [2, с. 22].

Слід наголосити, що ця рефлексія є іманентною до релігії, конкретно до конфесії, до якої належить богослов, рефлексія здійснюється з позицій конфесії, на тому, що є суттєвим для цієї конфесії, обмежуючись конфесійно-визначеною значимістю, і тоді, ми говоримо про конфесійне богослов'я. Наголошення на проблемній значимості характерне для не конфесійного богослов'я. Значиме для двох і більше конфесій стосується міжконфесійного богослов'я.

Не конфесійний характер дослідження релігії притаманний іншим наукам, які є дотичними до богослов'я, але є принципово відмінними від богослов'я, мається на увазі, в першу чергу, релігієзнавство та філософія релігії. Далі ми спробуємо здійснити демаркацію богослов'я, філософії релігії та релігієзнавства.

Філософія релігії є філософським дослідженням релігії, яке ґрунтується на філософській критиці (аналізі). Історично термін філософія релігії:

« Остаточне походження «філософії релігії» від «природної теології» - розгляду релігійних істин засобами раціональності крім звернення до Одкровення (перший трактат – «Природна теологія» (ок.1330) Скотіста Н. Бонетуса). «Філософія релігії» єзуїта С. фон Шторхенбау (1772), розгорнута у вигляді синтезу традиційної «природної теології» і католицької

апологетики. Швидка рецепція терміна «Філософія релігії» у Франції (з 1774) і двоїста реакція на нього в самій Німеччині. Й.Х.Г. Шуман (1793): перше включення «філософії релігії» (приблизно як вчення про принципи моральної раціональності) в корпус філософських дисциплін. Філософія релігії відрізняється від філософського богослов'я тим, що повністю відмовляється від нормативного значення Одкровення, є у повній мірі не богословською, а філософською дисципліною. Таке розуміння філософії релігії ми вважаємо основним розумінням філософії релігії. Розгляд різноманітних історичних форм розуміння філософії релігії ми залишаємо за дужками нашого дослідження, оскільки це не є предметом наших наукових пошуків. Принциповим для філософії релігії є вирішення питань, які можуть бути раціонально осмислені з позиції філософських, або з позицій шкіл секулярної філософії.

Конфесійна нейтральність перерахованих і аналогічних проблем самих по собі. Можливість вирішення їх в залежності від «презумпції» тих, хто їх вирішує – позаконфесійний підхід залишає їх в рамках секулярної філософії (абстрактно-релігійної, «агностичний» або навіть атеїстичний), конфесійний (в рамках християнської догматичної свідомості) включав і включає їх в формат апологетики і частково догматичного богослов'я (в рамках параметра наведеного визначення теології (В.Шохін) [2, с. 38].

Ми погоджуємось з першою частиною дефініції розуміння філософії релігії, а друга його частина стосується іншої галузі знання філософського богослов'я, про що йшлося вище, використовуючи хід аргументації самого В.Шохіна, якщо є термін філософське богослов'я, то йдеться, в першу, чергу, про богослов'я, яке використовує філософські методи в аналізі богословської проблематики. Якщо ми говоримо про філософію релігії, то йде мова про філософську дисципліну предметом вивчення якої є релігія, на нашу думку, є неправильно змішувати дві галузі знання. Перша генетично пов'язана з богослов'ям, а друга з філософією.

Також слід відрізнити від богослов'я, філософію релігії – релігійну філософію. «Широкий обсяг поняття "релігійна філософія" дозволяє включати в нього найрізноманітніший спектр явищ релігійно спрямованих дослідів філософської творчості. Можливість визначити в якості «релігійного філософа» суб'єкт філософської діяльності, що займається філософськими штудіями як такими, спеціально проблеми філософії релігії, або й тими й іншими: 1) за умов особистої експлікованої конфесійності (як Ж. Марітен), 2) за умов особистої неексплікованої конфесійності (як К. Ясперс), 3) за умов ілюзій щодо своєї експлікованої конфесійності (як М. Бубер), 4) за умови особистої експлікованої позаконфесійності (як А. Уайтхед або Ч. Хартсхорн). Наявність

«проміжних» фігур (в історії російської думки В. Соловйов, Флоренський О.П. ранній, Н. Бердяєв та інші). Підсумок "релігійна філософія" – всі феномени релігійного філософського дискурсу за рамками формату теології. Можливість охоплення поняттям «релігійна філософія» діяльності переважної більшості мусульманських та іудейських і всіх буддійських, джайніських та індуїстських мислителів (В.Шохін). [2, с. 40].

Тобто, можна сказати, що релігійна філософія за проблематикою, мовою схожа на богослов'я, але оскільки результати релігійних філософів прямо не експліковані якоюсь конфесією як раціональна інтерпретація віровчення конфесії, вона, тобто релігійна філософія залишається суб'єктивним вченням мислителя, що наближає її за змістом до філософії. Тому можна сказати, що релігійна філософія – це, в першу чергу, філософія предметом розмірковування якої є богословські теми і проблеми. Також проблематичний характер є у словосполучень, які поєднують назву традицій чи конфесій з терміном філософія, як то, християнська філософія, ісламська філософія, православна філософія, сунітська філософія. Якщо йде мова про раціональне осмислення віровчення, тобто тим чим є християнство або іслам, тоді доречніше використовувати термін християнське та ісламське богослов'я відповідно, чи православне чи сунітське богослов'я відповідно, оскільки не зрозумілий інституційний статус конфесійної філософії в межах певної конфесії, тому доречніше в такому випадку говорити про філософію якою займаються християнин чи мусульманин, православний чи суніт і це пов'язано з його приватною чи публічною справою, прямо не пов'язано з конфесією до якої він належить. Хоча, слід відзначити, що це завжди буде залишатись складним питанням коли філософія окремого автора, який має чітку конфесійну ідентифікацію стає богослов'ям конфесії до якої він належить, або так і залишається його студіями, які залишаються нерцепійованими конфесією для того, щоб однозначно ствердити, що продукти творчої діяльності стануть, чи не стануть богослов'ям чи залишаться, чи не залишаться філософією, потрібно, щоб пройшов певний час це видно на прикладі Томи Аквінського коли його вчення церква поступово рецесіювала як вчення церкви.

Ще одна галузь об'єктом якої є вивчення релігії є релігієзнавство. За своїми методами, принципами та підходами релігієзнавство є галуззю знання, яка найменше перетинається з богослов'ям, оскільки її засновники М.Мюллер, К.Тіллі, П.Д.Шантеп'є де ла Соссе, які формували нову галузь дослідження релігії, вони свідомо її фундували як відмінну від богослов'я, здобутки якої можуть лише використовуватись в богослов'ї [2, с. 40-41]. На своїх початках ідеалом релігієзнавчого знання були природничі науки, коли релігія досліджується релігієзнавцем, досліджується як жива природа

біологом. Релігієзнавство, в першу чергу, орієнтується на феноменальну дань явища пов'язаного з релігією, історичну проявленість, релігієзнавство цікавить вся множина релігії, від архаїчних вірувань та уявлень, язичницьких традицій, східних релігій та великих монотеїстичних релігій. Вона ставить на один щабель не вивисшуючи жодну з них, релігієзнавець повинен бути світоглядно нейтральним до предмету свого дослідження, тобто його релігійна та безрелігійна позиція не повинна впливати на його судження про предмет його вивчення. Релігієзнавство є дескриптивною наукою (описовою) на відміну від богослов'я, а також філософії релігії та релігійної філософії, які є нормативними (оціночними) по відношенню у їх дослідженнях та судженнях про релігію. Хоча слід сказати, що були спроби поставити релігієзнавство «на службу» богослов'ю. В першу чергу, в апологетичних цілях, наприклад, щоб довести вродженість, а відповідно загальну значимість релігійного досвіду Е. Ленг, або існування первинного монотеїзму П.Шміт, або навпаки поставити релігієзнавство «на службу» науковому атеїзму, що ми спостерігали в радянський період нашої історії, але і перше, і друге, не може називатись власне релігієзнавчим підходом, а лише використанням релігієзнавства для не релігієзнавчих цілей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, на сучасному етапі слід розмежовувати конфесійне та не конфесійне богослов'я (історично першою формою неконфесійного богослов'я є філософське богослов'я). Від богослов'я слід відрізняти інші галузі знання об'єктом вивчення яких є релігія, це філософія релігії, яка є філософською позаконфесійною дисципліною, яка досліджує релігію виключно з позицій філософської раціональності. Це релігійна філософія, яка за змістом, проблематикою та мовою нагадує богослов'я, але результати творчої діяльності релігійних філософів є нерцепійовані конфесією як власне вчення. Це релігієзнавство, яке є світоглядно і конфесійно нейтральною і, яке орієнтоване на опис всієї множини релігійних феноменів, а саме на нейтральне дослідження всіх релігій та конфесій. Тому, важливо не приписувати богослов'ю не притаманні для нього підходи дослідження релігії, та чітко розрізняти інші галузі знання об'єктом яких є вивчення релігії, ці висновки важливі для того, щоб чітко окреслити межі богословської освіти і відрізняти їх від освітніх проектів інших галузей знання та інших наук про релігію (філософія релігії, релігійна філософія, релігієзнавство). Релігія є спільним об'єктом дослідження богослов'я, філософії релігії, релігійної філософії та релігієзнавства. Як певний набір знань та пропозиційних суджень про релігійне. А от на рівні предмету цей об'єкт уточнюється, і в межах кожної сфери дослідження релігії

окреслюється певний аспект дослідження релігії, який визначає її унікальний предмет, і тому на рівні предмету згадувані чотири сфери знання про релігію розрізняються.

Отже, з одного боку, окресливши спільний об'єкт дослідження для богослов'я, філософії релігії, релігійної філософії, релігієзнавства, а з іншого – розмежувавши їх предметні сфери, ми можемо далі вести мову та здійснювати аналіз поняття «богословська освіта».

Список використаних джерел

1. Козырев, Ф., 2005. 'Религиозное образование в светской школе. Теория и международный опыт в отечественной перспективе: монография', Санкт-Петербург. : *Апостольский город*, с. 61.
2. Шохин, В., 2002. 'Теология. Введение в богословские дисциплины: учебно-методическое пособие', М. : *ИФРАН*, с. 22-41.

References

1. Kozyrev, F., 2005. 'Religioznoe obrazovanie v svetskoj shkole. Teorija i mezhdunarodnyj opyt v otechestvennoj perspective: monografija' (Religious education in secular school. Theory and international experience in the domestic perspective: a monograph', Sankt-Peterburg. : *Apostol'skij gorod*, s. 61.
2. Shohin, V., 2002. 'Teologija. Vvedenie v bogoslovskie discipliny: uchebno-metodicheskoe posobie (Theology. Introduction to theological disciplines: teaching-methodical manual)', M. : *IFRAN*, s. 22-41.

Відомості про авторів

- Воронкова В. Г.** доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)
E-mail: valentinaavoronkova236@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4361-1701
- Гальченко М. С.** кандидат філософських наук, директор Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)
E-mail: halchenko@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-8151-530X
- Гловацька О. П.** старший викладач кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету (Одеса, Україна)
E-mail: glov@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6362-5230
- Гуменюк Т. Б.** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри промислової інженерії та сервісу Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: Gumenyuktb@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2826-8079
- Коленко А .В.** старший викладач кафедри сценічної мови Київського національного університету театру кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого (Київ, Україна)
E-mail: anfisakolenko@gmail.com
- Кондур О.С.** кандидат фізико-математичних наук, доцент, заступник декана Педагогічного факультету ДЗВО «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», (Івано-Франківськ, Україна)
E-mail: _oxikon13@gmail.com

- Куценко І.М.** бакалавр Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: kutsenkooinnao@ukr.net
- Мордоус І.О.** кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методик та технологій дошкільної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: i.a.mordous@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2826-8079
- Нікітенко В. О.** кандидат філософських наук, доцент кафедри іноземних мов та лінгвістичних комунікацій Запорізької державної інженерної академії (Запоріжжя, Україна)
E-mail: vitalina2006@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9588-7836
- Поворознюк С. І.** кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри методик та технологій дошкільної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: s_povoroznjuk@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5989-9864
- Титова Н. М.** кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
E-mail: titnat2008@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9415-4427

Authors

- Voronkova Valentina** *Doctor of Sciences Philosophy, Professor, Head of the Department of Management of organizations and project management, Zaporizhzhia State Engineering Academy (Zaporizhzhia, Ukraine)*
E-mail: valentinavoronkova236@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7900-9299
- Halchenko Maksym** *Doctor of Philosophy, Director of the Institute of Gifted Child, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*
E-mail: halchenko@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-8151-530X
- Glovatskaya Yelena** *Senior Lecturer, Department of Philosophy, History and Political Science, Odessa National Economic University (Odessa, Ukraine)*
E-mail: glov@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6362-5230
- Humeniuk Tetiana** *PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Industrial Engineering and Service, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)*
E-mail: Gumenyuktb@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2826-8079
- Kolenko Anfisa** *Senior Lecturer, Department of Stage Speech, Karpenko-Karyi National Theatre, Cinema and Television University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*
E-mail: anfisakolenko@gmail.com
- Kondur Oksana** *PhD in Physical and Mathematical, Associate Professor, Deputy Dean of the Teacher's Training Department, State Higher Educational Establishment «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University» (Ivano-Frankivsk, Ukraine),*
E-mail: _oxikon13@gmail.com
- Kutsenko Inna** *Bachelor, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)*
E-mail: kutsenkooinnao@ukr.net

- Mordous Irina** *PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Methods and Technologies of Preschool Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)*
E-mail: i.a.mordous@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2826-8079
- Nikitenko Vitalina** *PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Linguistic Communication, Zaporizhzhya State Engineering Academy (Zaporizhzhia, Ukraine)*
E-mail: vitalina2006@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9588-7836
- Povoroznyuk Svitlana** *PhD in Linguistics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Methods and Technologies of Preschool Education, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)*
E-mail: s_povoroznjuk@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5989-9864
- Tytova Nataliya** *PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Vocational Training, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)*
E-mail: titnat2008@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9415-4427

**ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО НАУКОВОГО
ВИДАННЯ «ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ»**

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції **ediscourse@ukr.net** у форматі **“Автор- Назва статті.doc”**.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - **зовнішньою рецензією** (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, **стаття супроводжується перекладом** завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ВНЗ іноземної мови);
 - **розширеною анотацією** (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - **відомостями про автора (авторів)** (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою **редактора Microsoft Word for Windows®** (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «**книжна**»; **поля: ліворуч** – 2,5 см; **праворуч** – 2 см; **зверху** – 2 см; **знизу** – 2 см; **інтервал між рядками** – 1,5 пт.; інтервал між абзацами «**до**», «**після**» – 0 пт; відступи «**праворуч**», «**ліворуч**» – 0 пт; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід **вставляти** в текст статті **як об’єкт**. Положення об’єкта – «**в тексті**»;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.). Порядок подання: **ім’я, по батькові, прізвище**;
 - **науковий ступінь, вчене звання** (Time New Roman, 12 пт.);
 - **електронна пошта автора**;
 - **порожній рядок**;

- **назва статті** – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., **жирний**). Назва статті
 - подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - *порожній рядок*;
 - **анотація** (Time New Roman, 12 пт., *курсив*) (додаток 2);
 - *порожній рядок*;
 - **ключові слова** (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., *курсив*);
 - **Основний текст статті повинен містити наступні рубрики:**
 - **актуальність теми** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - **постановка завдання** (Time New Roman, 14 пт.);
 - **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - **висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок** у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - *порожній рядок*;
 - **Список використаних джерел** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, по центру)
 - **References** (Time New Roman, 12 пт., **жирний**, по центру);
 - **надійшла** стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - **бібліографічний опис для цитування** (Time New Roman, 12 пт.) (додаток 3).
1. **Літературні джерела**, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до **Harvard Referencing style** (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
 2. Список літератури транслітерується латинськими літерами (**References**). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.
 3. Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.
 4. Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.
 5. Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., «Виконано за грантом назва, №..., НДР №...» або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
- ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження.
Постановка проблеми.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.
Постановка завдання. Виклад основного матеріалу. Висновки.
Ключові слова:

Urgency of the research.
Target setting.
Actual scientific researches and issues analysis.
The research objective.
The statement of basic materials.
Conclusions.
Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 5 : гуманітарні науки, 2018

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 5 : humanities science, 2018

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:
ПП «Видавництво «Гілея»
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

Підписано до друку 20 червня 2018 р.
Формат 60х84/8. Ум.друк.арк. 7,9. Наклад 300 пр. Зам. № 2

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>